

T.C.
RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİ VE
İMAM HATİP LİSESİ MESLEK DERSLERİ ÖĞRETMENLERİNİN
İNSAN DOĞASINA İLİŞKİN TUTUMLARI

(Yüksek Lisans Tezi)

Tezin Yazarı

Ali BİRİNCİ

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Bayramali NAZIROĞLU

Rize 2016

T.C.

RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİ VE
İMAM-HATİP LİSESİ MESLEK DERSLERİ ÖĞRETMENLERİNİN
İNSAN DOĞASINA İLİŞKİN TUTUMLARI
(Yüksek Lisans Tezi)

Tezin Yazarı

Ali BİRİNCİ

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Bayramali NAZIROĞLU

Tez Savunma Tarihi

11 /07/2016

Tez Jürisi Üyeleri

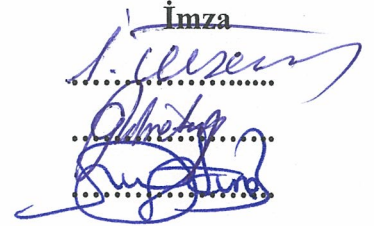
Adı ve Soyadı

Başkan : Doç. Dr. İbrahim TURAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Bayramali NAZIROĞLU

Üye : Yrd. Doç. Dr. H. Yusuf ACUNER

İmza

Enstitü Müdürü

.../... /2016

Onay Tarihi

RECEP TAYYIP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu tezi bilimsel metotlara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak hazırlayıp sunduğumu, tezde bana ait olmayan tüm bilgi, düşünce ve sonuçları belirttiğimi ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim. 11/07/2016

Ali BİRİNCİ

ÖN SÖZ

Eğitim; insan ve insanın yetiştirilmesiyle ilgili temel etkinliklerden biridir. Eğitimle yapılması gereken, insanın kendisini ve tabiatını bilmesi, tanınması, hayatını anlamlandırmasıdır. İnsanı ve insan doğasını tanımak; insanların ilgi ve yetenekleri, üstünlükleri, zafiyetleri ve sınırları hakkında önemli bilgiler sağlayacağı gibi eğitimde yapılacak bütün düzenlemeler ve belirlenecek amaçlar için de başlangıç noktası olacaktır. Bu bağlamda eğitilecek insanlara nasıl bir öğretim programının hazırlanıp uygulanacağı büyük ölçüde, eğitim sisteminin dayandığı insan anlayışına bağlı olacağı için, eğitim uygulamalarında ve bu uygulamanın teorik çerçevesini oluşturan eğitim felsefesinde insan doğasını tanımlamaya ve anlamaya yönelik tartışmalar büyük önem arz etmektedir.

Tarih boyunca sosyal, ekonomik, kültürel, teknolojik ve siyasal alanlarda birçok gelişme ve değişim meydana gelmektedir. Tüm değişim süreçlerinde olduğu gibi kendilerini ve çevrelerini anlama çabası içine giren insanlar; diğer insanlara ve çevresine yönelik bir takım inançlar ve tutumlar geliştirir. Tutumlarımızın veya inançlarımızın içeriği zaman içinde değişse bile dünyamızdaki ve çevremizdeki önemli olayları açıklamak ve anlamak için başkalarını kategorize etmek ve etiketlemek ihtiyacı duyarız. Bu tür bir niteleyici açıklamanın dayanak noktası insan doğası kavramıdır. Bu anlamda insan doğası kendi davranışlarımızı ya da başkalarının davranışlarını haklı çıkarmak için kullandığımız kapsayıcı bir kavramdır. İnsan doğasına ilişkin inanç ve tutumlarımız; duygu, düşünce ve davranışlarımızı belirlediği gibi başkalarından beklediğimiz duygu, düşünce ve davranışların sınırlarını da belirler. Dolayısıyla insan doğasına ilişkin varsayımlar ve tutumlar, bireyin kendisini ve çevresini algılama şeklini, günlük ilişkilerini ve yaşamını etkilediği kadar dünya görüşünü de etkileyecektir.

Öğretmen ile öğrenci arasındaki ilişkiyi belirleyen en önemli unsurlardan biri de öğretmenin eğitimsel inançlarıdır. Bu inançların en temel kısmını da insan doğasına ilişkin görüşler ve tutumlar oluşturmaktadır. Bu itibarla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri ve İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenlerinin

sınıf içi etkinliklerinin anlaşılması ve çözümlenmesinde bu öğretmenlerin insan doğasına ilişkin bakış açılarının bilinmesi fayda sağlayacaktır.

Bu çalışmada pek çok kişinin emeği vardır. Özellikle araştırma süresince akademik birikimiyle bana yol gösteren, öneriyle çalışmamın tamamlanmasına büyük katkı sağlayan kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Bayramali NAZIROĞLU'na en içten saygı ve sevgilerimi sunuyorum.

Bunun yanında verilerin toplanması aşamasında anketlerin dağıtılmasında katkı sağlayan değerli okul müdürlerine ve meslektaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum. Özellikle anketlerin dağıtılmasında özel çaba sarf eden değerli arkadaşım Hüseyin DEMİRCİ'ye ve tezin tamamını okuyarak değerli yorumlarıyla katkı sağlayan değerli arkadaşım Orhan Nadir BÜYÜKALACA'ya en içten sevgilerimi sunuyorum. Ayrıca verilerin analizi sürecinde katkı sağlayan Sayın Yrd. Doç. Dr. H. Yusuf ACUNER'e, Sayın Lawrence S. WRIGHTSMAN'a ve araştırma görevlisi Fatma ALTUN'a da en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Ali BİRİNCİ

Rize, 2016

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	1
İÇİNDEKİLER	3
TABLolar LİSTESİ	6
KISALTMALAR	7
GİRİŞ	8
Araştırmanın Problemi	10
Araştırmanın Amacı	12
Araştırmanın Önemi.....	13
Araştırmanın Varsayımları.....	14
Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	14

BÖLÜM I

İNSAN DOĞASINA İLİŞKİN TEMEL YAKLAŞIMLAR	16
1.1. İnsan Doğası Kavramı.....	16
1.2. İnsan Doğasına İlişkin Felsefi Yaklaşımlar	21
1.2.1. Teleolojik Yaklaşım.....	21
1.2.1.1. Rasyonalist Anlayış	21
1.2.1.2. Dini Anlayış	23
1.2.2. Materyalist Yaklaşım	24
1.2.3. Hedonist Yaklaşım.....	25
1.2.4. Egzistansiyalist Yaklaşım	28
1.2.5. İnsan Doğasına İlişkin Felsefi Yaklaşımların Değerlendirilmesi	29
1.3. İnsan Doğasına İlişkin Psikolojik Yaklaşımlar	31
1.3.1. Psikanalitik Yaklaşım	32
1.3.2. Yeni Freudcu Yaklaşımlar	34
1.3.3. Davranışçı Yaklaşım.....	38

1.3.4. Bilişsel Yaklaşım	41
1.3.5. İnsancıl Yaklaşım.....	43
1.3.6. İnsan Doğasına İlişkin Psikolojik Yaklaşımların Değerlendirilmesi... 45	
1.4. İslam’da İnsan Doğası.....	47
1.4.1. Fıtrat Kavramı	47
1.4.1.1. Fıtrat İslam üzere yaratılıştır	49
1.4.1.2. Fıtrat iman veya inkâr üzere yaratılıştır	50
1.4.1.3. Fıtrat İslam’ı kabul etmeye uygundur.....	51
1.4.1.4. Fıtrat, nötr (tarafsız) bir yaratılıştır	52
1.4.2. İslami Bir Bakış Açısıyla İnsan Doğasının Özellikleri.....	53
1.4.2.1. Manevi Boyut.....	54
1.4.2.2. Biyofizyolojik Boyut	56
1.4.2.3. Davranışsal Boyut.....	57
1.5. Din Eğitimi ve İnsan Doğası.....	58

BÖLÜM II

YÖNTEM.....	61
2.1. Araştırmanın Modeli	61
2.2. Araştırmanın Çalışma Evreni ve Örneklemi	62
2.3. Veri Toplama Aracı.....	64
2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi	66

BÖLÜM III

BULGULAR VE TARTIŞMA.....	68
3.1. Katılımcı Öğretmenlerin İnsana Doğasına İlişkin Genel Yaklaşımları	68
3.2. Bazı Değişkenlere Göre Öğretmenlerin İnsan Doğasına İlişkin Değerlendirmeleri	74

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	91
SONUÇLAR	91
ÖNERİLER	92
KAYNAKÇA	94
EKLER.....	104
ÖZET.....	110
ABSTRACT	112
ÖZGEÇMİŞ.....	114

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1:Örnekleme İlgili Frekans Dağılımları.....	63
Tablo 2:Katılımcıların İnsan Doğası Alt Boyutlarına İlişkin Genel Tutum Puanları	69
Tablo 3: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin t-Testi Sonuçları.....	74
Tablo 4:Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin t-Testi Sonuçları.....	75
Tablo 5:Katılımcıların Yaşlarına Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	76
Tablo 6: Katılımcıların Kıdem Yılına Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	77
Tablo 7: Katılımcıların Lisans Düzeyinde Bitirdikleri Okul Türüne Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları	79
Tablo 8: Katılımcıların Branşlarına Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin t-Testi Sonuçları.....	80
Tablo 9:Katılımcıların Görev Yaptığı Okul Türüne Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları	81
Tablo 10:Katılımcıların Anne Öğrenim Durumuna Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	82
Tablo 11:Katılımcıların Baba Öğrenim Durumuna Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları	84
Tablo 12:Katılımcıların Öğretmenlik Mesleğini Seçmelerindeki Faktörlere Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	86
Tablo 13: Katılımcıların sosyo ekonomik durumuna göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları.....	88

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
DKAB	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
ed.	: Editör
md.	: Maddesi
İHL	: İmam Hatip Lisesi
İLSİS	: İl sicil sistemi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ö.	: Ölüm tarihi
ÖYS	: Öğrenci Yerleştirme Sınavı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
ter.	: Tercüme
[t.y.]	: Tarih yok
vd.	: Ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl
[y.y.]	: Yayınevi yok

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca pek çok medeniyet kurmuş olan insanoğlu beraberinde birçok acıya da tanıklık etmiştir. Özellikle içinde bulunduğumuz coğrafyada birçok olumsuz olayı tecrübe etmekteyiz. Yaşadığımız bu olumsuz olaylar, bir kez daha insan ve insan olmanın anlamı üzerinde düşünmemize neden olmaktadır. Elibol'un (1999, s. 114) ifadesiyle "İnsan, bugün ne yapması gerektiğinden önce ne olduğunun karşılığını vermek zorunluluğuyla karşı karşıyadır." Bu nedenle insanı konu alan çeşitli bilim alanlarında, onu anlama konusunda dikkate değer çalışma ve çabalar olmuştur ve olmaktadır.

İnsanın kendi varlığı hakkındaki tasavvuru Antik Çağ filozoflarından Sokrates'in "kendini bilmek" önermesiyle başlatılabilir. Bu yargı İslam düşünce sisteminde "Kim kendini (nefisini) bilirse Rabbini bilir."¹ şeklinde farklı bir biçimde ifade edilmiştir. İnsanlar kim olduklarını, hangi unsurlardan meydana geldiklerini bilmek isterler. İnsan olmanın ne ifade ettiğini anlamadan toplum bilimcilerinin, eğitimcilerin, ilahiyatçıların ve başka birçok bilim insanının, insan yaşamı ve toplum hakkında doğru ve tutarlı değerlendirmelerde bulunmaları zordur. Bununla birlikte binlerce yıldır insanların kendilerini anlamaya yönelik çabalarına rağmen insan doğasını anlama konusunda herkes tarafından uzlaşılan bir insan doğası kavramına ulaşıldığı söylenemez. Ancak ahlak, sosyal adalet, siyaset, eğitim gibi insan yaşamını düzenleyen alanlarda deruni bir anlayış elde etmek için insan doğasına ilişkin farklı felsefi ve dini bakış açılarını keşfetmek yararlı olacaktır. İnsana ve insan doğasına ilişkin bakış açılarının medeniyetleri birbirinden ayıran temel vasıflardan biri olduğunu ifade eden Davutoğlu (2015) insan doğasına ilişkin varsayımların ne kadar belirleyici olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Medeniyetleri birbirinden ayıran bazı temel vasıflar vardır. Bazı inançlar insan doğasını kötü olarak görürler. Bu, felsefeye de yansır. İlk inanç telakkisi böyle bir inancın yansımasıdır. Felsefede doğal hal diye felsefecilerin aktardığıyla, insan doğal haliyle kötüdür, insan insanın kurdudur. Birinin var olması için diğersinin yok olması gerekir. Bu felsefi

---

¹ Hadisçilere göre sahih kabul edilmeyen bu söz, sufilerce hadis kabul edilmiştir. Bkz. Acluni, Keşfu'l-Hafa, c.2, s.361.

akımlar ile insanı doğuştan masum görmenin ötesinde eşrefi mahlûkat gören, insanı yeryüzünün halifesi gören, bizim inancımız ise işte tam bu zihniyetin karşısındadır. Bizim için insan doğası gereği iyidir, yaratılmışların en şerefliisidir. İster bir iyiliği yapmış olmuş olsun insanın bu doğası değişmez. Onun için biz, en kötü anlarda en olumsuz zamanlardan dahi insanoğlunun bir an içinde o doğasını keşfedeceğine inanırız.

Eğitim; insan ve insanın yetiştirilmesiyle ilgili temel etkinliklerden biridir. Bu etkinlik sürecinde insan en önemli unsurlardan biridir. Çünkü Kant’ında iddia ettiği gibi “İnsan ancak eğitim sayesinde insan olabilir; insan, eğitimin meydana getirdiğinden başka bir şey değildir.” (Johnston, 2013, s. 205). Eğitimin farklı tanımları yapılmasına ve bu tanımların tartışılmasına rağmen eğitimle bilgi, iletişim ve kültürel geçişin sağlandığı açıktır. Tozlu’nun (2001, s. 3) ifadesiyle, “Eğitimle yapılması gereken, insanın kendisini bilmesi, tanıması, çevresini ve tabiatını anlamlandırmasıdır.” Dolayısıyla eğitimle ilgili yapılacak bütün düzenlemelerin, tasarlanan amaçların, kullanılan yöntemlerin, insanları eğitime amacı gözetilerek yapılması önemli bir başlangıç noktası olacaktır. Bu bağlamda eğitilecek insanlara nasıl bir eğitim-öğretim programı hazırlanıp uygulanacağı büyük ölçüde, eğitim sisteminin dayandığı insan anlayışına bağlı olacağı için, eğitim uygulamalarında ve bu uygulamanın teorik çerçevesini oluşturan eğitim felsefesinde insan doğasını belirlemeye ve tanımlamaya yönelik tartışmalar büyük önem arz etmektedir (Günay, 2010b). Aynı zamanda eğitimin ilkeleri de insan doğası hakkındaki düşüncelerden türetilir (Moseley, 2008, s. 80). Başka bir ifadeyle herhangi bir eğitim felsefesinin insan doğasının ne olduğu, insan için neyin iyi veya kötü olduğu hakkında bir görüşe dayanması gerektiği ifade edilebilir. Aslan’a (1994, s. 245) göre insanın özünün akıl olduğunu düşünen ve onun bedensel-duygusal yönünü önemsemeyen bir felsefi bakış açısına dayanan eğitim anlayışının, insanı beden ve ruhtan meydana gelen bir bütün olarak gören ve insanın her iki yönüne de önem veren anlayıştan farklı olacağı açıktır. Örneğin yeteneklerin değişmez olduğu varsayılırsa eğitim çerçevesiylelenmiş olur. Buna karşın yeteneklerin esnek olduğu varsayılırsa, o zaman eğitim esnek ve açık uçlu hale gelir. Bu durumda eğitimciler öğrencinin potansiyelini dikkate alarak onlarla birlikte çalışmaya veya onları öğrenmeye teşvik etmeye gayret ederler. Bazen de eğitimciler, örtülü olarak farkında oldukları insani potansiyelleri köreltmeye yönelebilirler. Reboul’e (1999, ss. 27-28) göre; “Eğitimin içeriği değişken ise de,

eğitilmek zorunluluğu evrenseldir. Çünkü eğitim insana ilişkindir. İnsan doğası eğitilmeyi gerekli kılmaktadır. Fakat bu, insan doğasına eğitimle her şey yapılabileceği anlamına gelmez. Buna karşılık eğitim her şeyi yapamazsa da onsuz hiçbir şey yapılamayacağı da açıktır.”

Dahası insan unsuru sadece eğitim-öğretim programlarının hazırlanıp uygulanmasını değil, aynı zamanda eğitim yönetimi kuramlarını da etkilemektedir. Zira insanı etkilemede izlenen yaklaşımın niteliği, insanın doğasına ilişkin varsayımlara dayanır (Aydın, 2005, s. 71). Başka bir ifadeyle, “Yönetme, önemli ölçüde insanın doğasına ilişkin bilgi ve insana bakış açısı (insana verilen değer) tarafından belirlenir.” (Peker & Akdağ, 2008, s. 2). Bu bağlamda insan zihninin doğuştan boş bir levha olduğunu ve bütün bilgilerin çevreden gelen etkilerin sonucu zihinde meydana gelen izlenimlerden ibaret olduğunu ifade eden bir bilgi kuramcısının teklif edeceği eğitim yönetimi anlayışı ile insan ruhunda saklı doğruların olduğunu düşünen bir bilgi kuramcısının önereceği eğitim yönetimi anlayışı farklı olacaktır. Yine ahlak felsefesinde hazzın en büyük erdem olduğuna inanan bir hazzcı filozof ile ödevin en yüksek iyi olduğunu söyleyen ödevci bir filozofun eğitim konusunda önereceği idealler ve hedefler farklı olacaktır (Aslan, 1994, s. 245).

Görüldüğu üzere insan ve insan doğası kavramı üzerine yüklenen anlamlar çeşitlilik arz etmektedir. Bu çeşitlilik, bizatihi bu kavramın anlamlandırılması ve bu anlamlandırmanın etki ettiği alanlar itibariyle kültürleri hatta medeniyetleri birbirinden ayıran temel kültür unsuru olarak kabul edilebilir. Bu nedenle, insan doğasına yönelik tartışmalara, eğitimde insan doğası kavramına yüklenen anlamlara ve insan doğasına ilişkin öğretmen tutumlarına değinmek yerinde olacaktır.

Araştırmanın Problemi

İnsanlar eski çağlardan beri kendi davranışlarından ve insan doğasına ait nazariyelerden etkilenmiş, bunlarla ilgili pek çok felsefi ve teolojik görüşler ortaya koymuşlardır. 19. yüzyılın son çeyreğine kadar filozoflar, insan doğasını kendi deneyimlerine dayalı kurgular, sezgiler ve genellemeler yoluyla incelemiştir. Ancak, bilimsel alandaki gelişmelere paralel olarak, bilimsel araç ve

yöntemlerin insan doğasına ilişkin meselelere uygulanmasıyla birçok sosyal bilimci için insan doğası yani “insanı insan yapan özellikler” in neler olduğu konusu önemli bir çalışma alanı olmuştur. (Schultz & Schultz, 2007, s. 26).

Psikoloji ve sosyal psikoloji alanındaki gelişmelere paralel olarak Pinker, Wrightsman, Schultz gibi birçok araştırmacı insan davranışlarını açıklama, anlama ve onlar hakkında öngörüle bulunmak için insan doğası kavramına göndermede bulunur. Aronson ve diğerlerine (2010, s. 52) göre, bireysel farklılıkların yanında sosyal durumların da insan davranışları üzerindeki etkileri dikkate alındığında herkeste ortak olan ve dünyayı neden belirli şekillerde yorumladığımızı açıklayan, insan doğasının temel yasalarını anlamamız gerekmektedir. Bu nedenle insanın durumunu anlamayı ve onu değiştirmeyi amaçlayan bütün girişimlerin temelinde bir insan modeli vardır. Böyle bir model, insan davranışı ve ilişkilerinin nasıl kavramsallaştırılacağını gösterir ve bunların geliştirilmesi için gereken kuramsal çatıyı oluşturur (Kağıtçıbaşı, 1990, s. 19). Buna göre insanların algılanış şekli ile onlara karşı oluşturulan davranış şekilleri arasında da bir ilişki olabilir (Wrightsman, 1992).

Meseleye eğitim açısından bakıldığında eğitim ve öğretim sürecinin en önemli iki unsuru öğretmen ve öğrencidir. Bu iki faktör arasındaki ilişkinin niteliği, eğitim ve öğretimin kalitesinin belirleyicisidir. Öğretmen ile öğrenci arasındaki ilişkiyi belirleyen en önemli unsurlardan biri de öğretmenin eğitimsel inançlarıdır (Yılmaz & Tosun, 2013, s. 206). Bu inançların en temel kısmını da insan doğasına ilişkin görüşler ve tutumlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri ve İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenlerinin sınıf içi etkinliklerinin anlaşılması ve çözümlenmesinde insan doğasına ilişkin bakış açılarının bilinmesi belirleyici olacaktır. Bu bağlamda araştırmanın temel problemini, “*Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri ve İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin insanın doğasına ilişkin tutumları nasıldır?*” sorusu oluşturmaktadır. Araştırmamızda ayrıca bu temel probleme bağlı olarak aşağıdaki sorulara da yanıt aranacaktır.

1. Katılımcıların insan doğasına ilişkin görüşlerinin iyimser ve kötümser olma düzeyleri nedir?

2. Katılımcıların İnsan doğasının değişebilirliği ya da değişmezliğine ilişkin tutumları nasıldır?

3. Katılımcıların İnsan Doğası Felsefesi Ölçeğinin alt boyutlarına yönelik tutumları cinsiyet değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

4. Katılımcıların İnsan Doğası Felsefesi Ölçeğinin alt boyutlarına yönelik tutumları medeni durum değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

5. Katılımcıların İnsan Doğası Felsefesi Ölçeğinin alt boyutlarına yönelik tutumları kıdem yılı değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

6. Katılımcıların İnsan Doğası Felsefesi Ölçeğinin alt boyutlarına yönelik tutumları lisans düzeyinde bitirdikleri okul türü değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

7. Katılımcıların İnsan Doğası Felsefesi Ölçeğinin alt boyutlarına yönelik tutumları görev yaptığı okul türü değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

8. Katılımcıların İnsan Doğası Felsefesi Ölçeğinin alt boyutlarına yönelik tutumları ebeveyn öğrenim durumu değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

9. Katılımcıların İnsan Doğası Felsefesi Ölçeğinin alt boyutlarına yönelik tutumları öğretmenlik mesleğini seçmelerindeki faktörü değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

10. Katılımcıların İnsan Doğası Felsefesi Ölçeğinin alt boyutlarına yönelik tutumları sosyo-ekonomik düzey değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ilk ve ortaöğretim kurumlarındaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenlerinin insan doğasına ilişkin varsayımlarını ve tutumlarını betimlemek, bunları çeşitli değişkenler bağlamında analiz etmektir. Çünkü insan doğası kavramı, genel ve kapsamlı bir kavramdır. İnsan doğasına ilişkin varsayımlarımızın günlük hayatımızda başkalarıyla olan ilişkilerimizi ve çevremize olan fiziksel ve psikolojik uyumumuzu önemli ölçüde etkilemektedir. İnsanlar iyidir, dürüsttür, sevecendir ve mantıklıdır inancıyla

büyüyen insanlar, artık toplumdaki sosyal ve siyasi gelişmeler, kitle iletişim araçlarındaki şiddet ve cinsel içerikli yayınların yaygınlaşması, insanların yaşam tarzlarının gittikçe değişmesi, kişilerin insana ve insan doğasına ilişkin bakış açılarını sorgulamasına neden olmaktadır. Ayrıca görsel ve yazılı basındaki aile içi şiddet ve cinayet haberleri, töre cinayetleri, çocuk ölümleri, bazı devletlerin kendi vatandaşlarına kimyasal silah kullanmaları “insanlar şefkat ve merhamet yoksunu mudur, insanlar temelde güvenilir ve fedakâr mıdır, yoksa bencil ve çıkarıcı mıdır” gibi sorularını akla getirmektedir.

Araştırmanın Önemi

Türk kültürünün oluşmasında en büyük etkiyi yapmış unsurlardan biri olan İslam düşüncesinin insan doğasına ilişkin görüşleri teorik açıdan bazı tez çalışmasına konu olmuştur (Okumuşlar, 1999; Arslan, 2006). Bununla birlikte din öğretimi, örgün eğitim sistemi içinde önemli bir yer tutmasına rağmen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri ile İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenlerinin insan doğasına ilişkin görüş ve inançlarının yeterince araştırılmadığı söylenebilir. Bu itibarla çalışmanın bu alandaki çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda bu araştırmanın, insan doğası kavramının tarihsel süreç içerisindeki gelişimini felsefi, psikolojik ve İslami bakış açısıyla ele alarak katılımcıların insan doğasına ilişkin inanç ve tutumlarının betimlenmesiyle önemli bir işlev göreceği umulmaktadır.

İnsan doğasına yönelik felsefi varsayımları irdelemek ve ileri sürülen varsayımları değerlendirmek toplumsal yaşamı anlamak için yararlı olacağı gibi, bireyin örgütsel ve toplumsal planda nasıl davranacağı ve nasıl yönetileceği de insan doğasına ilişkin öngörülerle ve varsayımlarla yakından ilişkilidir (Aydın, 2002, s. 237). Çünkü insan doğası hakkındaki kuramımız, hayatımızdaki birçok şeyin kaynağıdır. Günlük yaşamda birisini ikna etmek veya tehdit etmek, bilgilendirmek veya aldatmak istediğimiz zaman bu kurama danışırız. Bu kuram aynı zamanda evliliklerin nasıl yürütüleceği, çocukların nasıl büyütülüp yetiştirileceği ve kendi davranışlarımızı nasıl kontrol edeceğimize dair bizlere tavsiyeler sunar. Bu kuramın öğrenmeyle ilgili varsayımları eğitim politikamıza,

güdülerle ilgili varsayımlarsa ekonomi, hukuk ve suç politikalarımıza yön verir (Pinker, 2013, s. 17).

Örgün eğitim sistemi içinde din eğitiminin yeri dikkate alındığında, bu eğitimi vermekle görevli öğretmenlerin insan doğasına ilişkin inanç ve tutumlarının; eğitimin imkânı ve sınırlılıkları, eğitim-öğretim sürecinde kullanılacak yöntem ve teknikler, sınıf yönetimi ve insan ilişkileri gibi birçok konuda etkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü öğretmen inançları; öğretmenlerin nesnelere, olaylar ve insanlar hakkındaki genel bilgi birikimlerini ve aynı zaman psikolojik olarak doğru olduğu farz edilen anlayış, önerme ve eğilimlerini içerir (Borg, 2001, s. 186). Bu açıdan öğretmenlerin insan doğasına ilişkin inanç ve tutumlarının tespit edilmesi öğretmenlerin düşünce süreçlerine, eğitim-öğretimin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi aşamaları ve öğretmenlerin mesleki gelişmelerine önemli katkılar sağlayacaktır.

Araştırmanın Varsayımları

1. İnsanların insan doğasına ilişkin bazı kabulleri vardır.
2. Bu kabuller insan hayatının pek çok alanında yaygın ve etkilidir.
3. Bireylerin içinde yaşadıkları toplumun etkisiyle ve sosyal öğrenme yoluyla edindikleri bu kabuller, günlük hayatımızda nasıl davranacağımızı etkiler.
4. Bu kabullerin içerikleri ve etkileri sosyal bilimlerin metotları kullanılarak araştırılabilir ve ölçülebilir.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

1. Araştırma öncelikle amaçları ile sınırlıdır.
2. Araştırmanın örnekleme 2014-2015 Eğitim- Öğretim yılında Trabzon ilinde görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri ve İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenleri ile sınırlıdır.
3. Araştırmada elde edilen bulgular katılımcılardan elde edilen verilerle sınırlıdır.

4. Araştırmada elde edilen bulgular Wrightsman (1964) tarafından geliştirilen ve Akyıldız (1989) tarafından Türkçeye çevrilen İnsan Doğası Felsefesi Ölçeği ile yapılan ölçümlerle sınırlıdır.

5. Araştırmada kullanılan ölçek ABD toplumunda oluşturulmuştur. Ancak ölçme aracında yer alan maddelerde her toplumda oluşabilecek insan doğasına ilişkin görüş ve tutumlara yer verilmiştir. Bununla birlikte ABD toplumu ile Türk toplumu arasındaki kültürel farklılıklarla sınırlıdır.

BÖLÜM I

İNSAN DOĞASINA İLİŞKİN TEMEL YAKLAŞIMLAR

Bu bölümde insan doğası kavramına tarihsel süreç içerisinde yüklenen anlamlar, insan doğasına ilişkin felsefi ve psikolojik yaklaşımlar ile İslam düşüncesinde insan doğasına bakış açısı ele alınmıştır.

1.1. İnsan Doğası Kavramı

İnsan doğası kavramı, içeriğinin belirsizliğine, üzerinde tam anlamıyla fikir birliğine varılamamasına, tanımlanırken kullanılan sözcüklerin zayıf ve yetersiz oluşlarına da bağlı olarak, karmaşık ve problematik bir kavram olarak düşünülür. Bu bağlamda, Kart'a (2008, s. 3) göre, insan doğasının mahiyetine ilişkin yanıt bekleyen birçok soru vardır. "İnsan doğası terimi neleri içermektedir, insan doğası terimi neden incelenmelidir, tek bir insan doğası mı, yoksa birden çok insan doğası mı vardır, insan, doğasına doğuştan mı sahiptir, yoksa tecrübeleriyle mi onu kazanır, böyle bakıldığında, biz insan doğasını birincil ve ikincil olarak, doğuştan sahip olunan ve eylemlerle kazanılan olarak, ikiye ayırabilir miyiz?" soruları, bu sorulardan bazılarıdır. Birçok dini, felsefi ve bilimsel disiplinin bu sorulara vermeye çalıştıkları cevaplardan da anlaşılacağı üzere, "İnsan doğasının tek ve basit bir tanımı yoktur." (Trigg,1999, s. 1).

Doğa ve doğal kelimeleri, evrensel, değişmez ve objektif olan yasalar, ilkeler veya olgulara göndermede bulunur. Bu kullanım, insan söz konusu olduğunda öncelikli olarak "İnsana has belli bir doğanın bulunduğu ve bu doğanın tanımlanabileceği, keşfedilebileceği ve bilinebileceği iddiasına dayanır." (Uslu, 2011, s. 92). Bununla birlikte Uslu'ya göre, insan davranışlarında ve yapıp ettiklerinde, doğal olan ve yapay olan şeylerin bulunduğu varsayımı da söz konusudur. Bunlardan hangilerinin doğal, hangilerinin yapay olduğu sorusunun cevabı, insan doğasının nasıl tanımlandığına ve insan doğasından neyin anlaşıldığına bağlıdır (2011, s. 93).

İnsan doğası kavramı genelleme yapıp basitleştirilerek kısaca "İnsanlar gerçekte işte böyledir." demek için kullanılır. Pratikte ise, insan doğasından

bahsedildiğinde hem insanlar hem de içinde yaşadıkları toplum hakkında önemli varsayımlarda bulunulmuş olur. İnsan doğasının içeriği hakkındaki görüşler farklılık arz etse de kavramın kendisi açık ve tutarlı bir anlam taşımaktadır. Bu anlamda insan doğası “Tüm insanların asli ve değişmez özelliklerini ifade eder.” (Heywood, 2012, s. 20).

Heywood’a (2012, s. 20) göre, insan doğası kavramı, insanların eğitim ve sosyal deneyim sonucunda elde ettiklerinin aksine, insan yaşamı hakkında doğuştan ve doğal olan özelliklere vurgu yapar. Bununla birlikte, insan davranışlarının değişmeyen ve doğuştan özellikler yerine toplum tarafından şekillendiğini iddia edenler, insan doğası fikrini tamamen reddetmezler. Aslında bu varsayım insanın doğuştan sahip olduğu özellikler varsayımına dayanmakta fakat bu kapasite dış şartlar tarafından şekillendirilir. Bu iki bakış açısı insan doğasından bahsetmenin iki geleneksel biçimini oluşturur. Birincisinde bu kavramla sabit bir öze, hemen hemen evrensel yani başka bir ifadeyle tarihin bir parçası olmayıp doğanın kanunları arasında yer alan insan özelliklerine gönderme yapılmaktadır. İkincisinde aynı kavram, farklı zaman ve mekânlarda veya farklı koşulların etkisi altında, insan doğasının da farklılaştığını ve değişen bir özü olduğunu ifade eder (Geras, 2011, s. 23). Mesela, Marx 1845 yılında “Feuerbach Üzerine Tezler” başlıklı tezinde insanın gerçek doğasının toplumsal ilişkiler bütünü olduğunu ve her bireyin içinde yaşadığı toplumun bir ürünü olduğunu ifade ederek insan doğasının değişebileceğini ifade eder (Stevenson & Habermann, 1998, s. 4).

İnsanın doğup büyüdüğü sosyal ve kültürel çevrenin önemini vurgulayan bazı düşünürler (Marx, Sahlins, Adler), bütün insanlar ortak biyolojik özellikler taşıyan insan soyundan gelseler de, biyolojik özellikler yanında psikolojik (manevi) özellikleri de dikkate aldığımızda, insan doğası kavramını açıklamada bazı problemlerle karşılaşılacağını ileri sürerler. Çünkü bu görüşü benimseyenlere göre, insan kişiliği (insan doğası) kısmen kültürün bir parçasıdır. Kültür sadece insanın yaşamını sürdürmesi açısından değil, aynı zamanda birey olarak insani varlığının oluşumu açısından da gereklidir. Bu nedenle her yerde ve her zaman aynı olan, değişmez, evrensel bir insan doğası olamaz. Kültür ve kişilik birbirinden ayrılamaz. İnsan doğası hakkında oluşturulacak bir kuram, o kuramın

oluşturulduğu kültürden ayrı düşünülemez (Murphey, 1994, s. 269). Baumeister (2005) ve Sahlins (2008) sosyal ve kültürel çevrenin önemini vurgulayarak, kültürlerin ve toplumların pek çok açıdan genel anlamda benzer olduklarını ve bu benzerliklerin insan doğasının önemli yönlerini belirlediklerini kabul eder.

İnsan karakteri üzerinde sosyal çevre ve deneyimlerin etkisini esas alıp, biyolojik faktörlerin önemini ikinci dereceye atarak, insanın kültürel bir varlık olduğunu benimseyen düşünürler, insan doğasının şekillenebilir bir özelliğe sahip olduğunu iddia ederler ve insan doğasının biçimlendirilebilir olma özelliğine vurgu yaparlar. Heywood'a (2012, s. 24) göre, insan doğasını bu şekilde açıklamalarının nedeni önceden belirlenmiş, verili ve sabit bir insan doğası kavramında ilerleme ve sosyal gelişme sınırlı olacak, fakat insan doğasının şekillendirilebilir olması durumunda insanın karşı karşıya gelebileceği fırsatlar genişleyecek hatta muhtemelen sınırsız olacaktır. Fakirlik, sosyal çatışma, siyasi baskı ve cinsiyet eşitsizliği gibi kötülüklerin sosyal kaynaklı olması durumunda bunların üstesinden çok daha rahat gelinebilecektir. Bu anlamda insan doğasının dış güçler (çevre, eğitim, kültür) tarafından şekillendirilebileceği düşüncesi birçok siyaset ve eğitim anlayışını derinden etkilemiştir. Esasında bu bakış açısı John Locke' un (1632-1704) boş sayfa anlamına gelen "tabula rasa" kavramına dayanır (Razak, 2011, s. 60). Pinker'a göre (2010, s. 22) insan zihninin doğuştan gelen bir yapıya sahip olmadığı, toplumun veya kendimizin isteğiyle üzerine bir şeyler yazılabileceğini ifade eden "Boş Sayfa Kuramı" sosyal ve beşeri bilimlerin gündemini belirlemiştir. Örneğin, psikoloji bilimi bütün düşünceleri, duyguları ve davranışları sadece birkaç öğrenme modeliyle açıklamaya çalışmıştır.

Kültürel ve tarihsel dönemleri dikkate alarak değişmez ve evrensel insan doğası görüşüne karşı çıkan düşünürler, birden çok insan doğası olduğunu iddia ederler. Bu bakış açısına göre insan doğası vardır fakat bu doğa dönemlere göre farklılıklar gösterir. Dolayısıyla insan tarih boyunca değişir, çevresel ve tarihsel olarak tanımlanabilecek dış güçler insan doğasını değiştirir (Kılıç, 2004, s. 7).

İnsan doğasının şekillenebilir olma özelliğini tarihsel ve kültürel dönemleri dikkate alarak açıklayanların başında psikolog Gardner Murphy (1895–1979) gelir. Murphy'ye göre, insan doğasının üç türü vardır. İnsanın birinci doğası,

genel olarak biyo-kimyasal özelliklerde kökünü bulan, evrimci güçlerin bir ürünü olarak görülebilir. İkincisi, bütünüyle kültürle kazanılan ve öğrenilen davranışlarla ilişkilidir. Üçüncüsü ise, ikinci doğayı değiştirmek ve bu doğandan tamamen ayrılmak için insana olanak veren yaratıcılık ve keşif isteklerini yansıtır (akt. Kılıç, 2004, s. 54). İnsan kişiliğinin doğuştan gelen özellikler ve içinde yaşadığı kültürel unsurlardan oluştuğunu kabul edersek Greras'a göre (2011, s. 23) insan doğası kavramını, genel anlamıyla insanların karakteri olarak anlayabilir ve bu karakterin değişmez veya değişebilir olduğu ya da sabit ve değişen unsurların karmaşık bir birliği olduğu ileri sürülebilir.

Bununla birlikte bazı düşünürler insan doğası düşüncesini açıkça reddeder. Örneğin Fransız varoluşçu filozof Jean-Paul Sartre (1905-1980) insanların nasıl davranıp hareket edeceklerini belirleyen belli bir insan doğasının olmadığını ifade etmektedir. Ona göre varoluş özden önce gelir; insanlar, ne tanrı ne evrim ne de başka bir şey tarafından her hangi bir amaçla yaratılmıştır. İnsan kendini varoluş halinde bulur ve ne yapacağına kendisi karar verir. Her birey kendi özünü oluşturmaktadır (Sartre, 1985, ss. 62-63). İnsan doğasının olmadığı varsayımı, insan doğasına atfedilen değişmezlik ve evrensellik gibi özelliklere dayanmaktadır. Bu tür görüşlere göre insan doğası oluşturulan bir süreçtir ve bu da kültürden ve insanların içinde yaşadığı toplumdaki bağımsız değildir.

İnsan doğasının var olduğunu öne süren görüşler ya da anlayışlar, insan doğasının ne anlama geldiğini, insan türünün bazı özelliklerini belirterek tanımlamaya çalışırlar. İnsan doğasına atfedilen özellikler aslında insanların farklı yönlerini ifade etmektedir. Bu görüşlerden bazıları insanların ihtiyaçlarını, dürtüleri ve isteklerini, bazıları insanların bireysel ve toplumsal faaliyetlerinin sonuçlarını, bazıları insanın sahip olduğu potansiyelleri, bazıları ise insan doğasına atfedilen belirlenmişlik, verilmişlik ve evrensellik gibi özellikleri vurgulamaktadır. İnsan doğasının olmadığı görüşünü benimseyenler ise, insanların evrensel, değişmez ve sabit bir doğasının olamayacağını iddia ederek, bu varsayımı insanların anlayış, düşünce ve davranışlarının kültürden kültüre farklılık göstermesine dayandırmaktadırlar. Dolayısıyla insanların sahip oldukları bireysel farklılıklar her zaman geçerli olacak ortak bir insan doğasının olmadığı önemli bir göstergesidir (Adler, 1989; Kılıç, 2004).

Her iki bakış açısı değerlendirildiğinde insanı sadece biyolojik bir varlık olarak görmek eksik bir anlayış olduğu gibi insanı salt bir kültürel varlık olarak görmek de aynı derecede eksik bir anlayış olacaktır. Bu itibarla, Heywood'a (2012, s. 16) göre insan doğası kavramını kullanmak, insan yaşamını tek boyuta indirgeme anlamı taşımaz. Birçok düşünür, insanın biyolojik, fiziki, psikolojik, entelektüel, sosyal ve ruhi unsurlardan oluşan karmaşık ve çok yönlü bir varlık olduğunun farkındadır. İnsan doğası kavramı, belirli özellikleri "doğal ve asli" diye tanımlayarak ve bunun üzerinden bir düzen yaratarak bu karmaşıklığı örtüp görmezlikten gelmeye çalışmaz. Eğer insanın özü diye bir şey varsa bu insan davranışlarında kendisini göstermelidir. Bu nedenle insan doğası düzenli ve ayırt edici bir şekilde insani davranış modelleri olarak ortaya çıkmalıdır. Ancak insani davranış modellerinin içeriği konusunda yani -hangi davranışların doğal ya da hangi davranışlar çevre tarafından belirlenmiştir- fikir ayrılığı vardır ve insan doğasının içeriği konusunda sayısız tartışmalar sürüp gitmektedir.

Eğitim açısından meseleye yaklaşıldığında yapılacak insan tanımında insanın eğitilebilirliği önemli bir unsur olacaktır. İnsanın eğitilebilmesi için, öncelikle kendinde eğitime kaynak olabilecek güçlerin veya yeteneklerin olması gerekir. Kalıtım yoluyla gelen bu yetenekler insanın birinci doğasını oluşturur. Ancak kalıtım yoluyla gelen bu yeteneklerin elverişli bir ortamda işlenmesi ve geliştirilmesi gerekir. İnsanı etkileyen varlıkların, olayların ve düşüncelerin tümü onun çevresini oluşturur. Bunun içinde insanın kendisi de vardır. İnsanın çevre değerleri içinde yetişip bu değerleri benimsemesine kültürlenme denir ki kültürlenme de insanın ikinci doğasıdır. Böylece insanın kalıtsal güçleri, eğitimle ve içinde yaşadığı çevrenin etkisiyle daha da gelişir. İnsan, bu gelişen güçleriyle kendisinin, ailesinin ve toplumun ortaya çıkan ihtiyaçlarını karşılamak için üretim yapar. İnsanın ürettiği bu ürünler bir yandan onun yaşamına gereken kaynakları sağlarken bir yandan da kültüre yeni değerler katar. Bu durumda insan yeni kültürel değerlerin yaratıcısı olur. Bu da insanın üçüncü doğasıdır. Bu manada insanın bir bütünlük içinde ama ayrı ayrı ele alınabilecek üç doğasının (yönünün) olduğunu söylenebilir (Başaran, 1996, s. 12).

Sonuç olarak, insan doğası hakkındaki teoriler deneysel ve bilimsel temellere sahip olduklarını iddia etseler de, hiçbir deney veya cerrahi inceleme

insanın özünü ortaya çıkarabilmiş değildir. Bu nedenle insan doğasına ilişkin tüm modeller normatiftir. Felsefi ve ahlaki varsayımlara dayalı olarak oluşturulmuş olup, ilkesel açıdan test edilemezler (Heywood, 2012, s. 21). Bu anlamda Wrightsman ve arkadaşları (1992) yaptıkları çalışmalarda insanların belirli özellikleri olduğunu, belirli durumlarda belirli biçimlerde davranacaklarını varsayarak, insan doğasının; bireylerin diğer insanlara yönelik tutumlarının ölçülmesiyle ortaya konulabileceğini iddia ederler.

1.2. İnsan Doğasına İlişkin Felsefi Yaklaşımlar

İnsan doğasına ilişkin felsefi yaklaşımları teleolojik, materyalist, hedonist ve ekzistansiyalist yaklaşım başlıkları altında incelemek mümkündür.

1.2.1. Teleolojik Yaklaşım

Antik Çağda, insan doğası anlayışı büyük ölçüde o dönemdeki felsefecilerinin doğa ve evren anlayışları çerçevesinde şekillenmiştir (Wrightsman, 1992, s. 21). Bütün evren, onu oluşturan her şey ile birlikte maddeyi harekete geçiren ve yönlendiren öz vasıtasıyla nihai bir amaca yönelmiş durumdadır. Antik çağda bu öz, bazılarına göre akıl iken, bazılarına göre atomdur. Ortaçağda ise evren ve içindeki bütün varlıklara ilişkin tasavvur değişerek dini bir anlayış egemen olmuştur. Bu anlayışa göre evren ve içindeki bütün varlıklar sonsuz güç sahibi tanrı tarafından yaratılmıştır. Bu anlayışlarda varlıklar dünyası ve doğa hiyerarşik bir yapı olarak anlaşılmıştır ve bu anlamda insan bu doğanın bir parçası kabul edilmiştir. Doğada egemen olan temel yasalar insan için de geçerlidir (Uslu, 2011, s. 96). Bu çerçevede teleolojik insan doğası anlayışı iki başlık altında incelenebilir.

1.2.1.1. Rasyonalist Anlayış

Rasyonalizm, aklın bütün bilgilerin kaynağı olduğunu ve duyularla elde edilenlerden üstün olduğunu kabul eden epistemolojik bir bakış açısidir. Rasyonalistler, sadece aklın gerçeği yanılısamandan ayırt edebileceğini ve tecrübeye anlam kazandıracağını iddia ederler. Aynı zamanda soyut akıl yürütmeye, doğa, varoluş ve tüm gerçeklik hakkında inkâr edilemez, kesin hakikatlere ulaşılabilmesine inanırlar (Soccio, 2010, s. 435). Bu anlayışa göre,

insanlar; akıl, mantıklı düşünme süreci, analiz ve tartışmayla yönlendirilen özleri itibariyle akılcı varlıklardır (Heywood, 2012, s. 25).

İlk rasyonalist düşünceler, Antik Yunan filozofları tarafından geliştirildiği için Eflatun'la (MÖ 427-347) başlamak uygun olacaktır. İnsanı hiyerarşik bir yapı içinde inceleyen Eflatun, akla ve onun işlevini detaylı bir şekilde açıklar. Eflatun, ruhun ve aklın maddi olmayan varlıklar olduğunu ve bedenden ayrı olarak var olabileceklerine inanan düalist görüş için ana kaynaklardan biridir (Aydın, 2000, s. 10). Ona göre insan ruhu üç bölümden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi akıl bölümüdür. Ruhun diğer iki bölümü istek ve tutkularından oluşur. İnsanı hayvanlardan ayıran onun ussal yönüdür (Platon, Devlet, 439 d-444 c).

Eflatun'un öğrencilerden olan Aristoteles (M.Ö.384-322) de insan doğasını, evren anlayışına paralel olarak hiyerarşik ve teleolojik bir bakış açısıyla açıklamaya çalışmıştır. Aristoteles'e göre tüm evren kompleks, hiyerarşik bir teleolojik hareket ilkesine sahiptir. Bu ilkeye göre ilk yaratılıştan başlamak üzere, tüm kozmosu yöneten, belirleyen, harekete geçiren esas prensip; amaç ve nihai gaye anlamına gelen telostur. Evren ve evrendeki hiçbir şey rastgele, tesadüfen gerçekleşmez. Evren rasyonel tasarımla uyumludur ve rasyonel yasalarla belirlenmiştir. Bu rasyonel, teleolojik ve hiyerarşik evrendeki her şey bir büyüme, gelişim, değişim ve oluşum durumu taşıyan bir süreç içinde ve devimim halindedir (Gökberk, 1998, ss. 81-82). Evrenin ve doğanın bir parçası olarak insan da doğası gereği bir amaca (telos) sahiptir ve doğal olarak bu amacını gerçekleştirme kabiliyetine sahiptir. Hiyerarşik evren anlayışına uygun olarak Aristoteles, canlı varlıkları; bitkiler, hayvanlar ve insanlar olmak üzere üç ana kategoriye ayırır. Bu varlıklar hiyerarşisinde insanı diğer varlıklardan ayırt eden, insanı insan yapan ve türüne has özelliği; akıl sahibi olmasıdır ve dolayısıyla mantıksal ilişkiler kurabilme özelliğidir (Buckingham, 2011, s. 61). Aristotelesçi felsefede, insanın ahlaki, sosyal ve siyasi bir varlık olmasının nedeni insanın akıl sahibi bir varlık olmasıdır. İnsanın sahip olduğu doğal potansiyellerini gerçekleştireceği yer sivil-siyasi toplumdur. İnsan kendi türüne ait kabiliyetlerini ancak sivil-siyasi bir birlik içinde gerçekleştirebilir (Rasmussen & Den Uyl, 2005, s. 82).

Heywood'a (2012, s. 26) göre, insan aklının gücüne olan inanç Akıl Çağı denilen 17. ve 18. asırlarda Aydınlanma Dönemi'nde zirveye çıkmıştır. Bu dönemde filozoflar ve siyaset kuramcıları dini dogma ve inançtan yüz çevirerek düşüncelerini akılcılığa dayandırır, fiziki ve sosyal dünyadaki işleyişin sadece akıl kullanılarak rasyonel bir şekilde açıklanabileceğini ileri sürerler. Bu anlayışa göre akıl, insan doğasının özüdür, insanın gücünün ve onurunun kaynağıdır.

1.1.1.2. Dini Anlayış

Dinler, insanlara evren ve hayatın anlamı konularında önemli bilgiler sunar. Bu başlık altında gerek felsefede ve gerekse psikolojide önemli etkileri olan Hıristiyanlığın ve bir takım benzerlikleri olmakla birlikte farklı bir bakış açısı sunan İslamiyet'in insana ve insan doğasına bakış açıları ele alınmıştır. İslam'ın insana bakışı ayrı bir başlık altında ele alınacağı için bu başlıkta sadece Hıristiyanlık ele alınmıştır.

Antik Yunan felsefi anlayışında “bilmek için bilmek” ilkesi temel hareket noktası iken Ortaçağ'da “inanmak için bilmek” ilkesi Antikçağ felsefesinin yeniden yorumlanarak hıristiyanlaştırılmasına neden olmuştur. İnanç, bilmenin temeli olmalı ve ona yön vermelidir (Aydın, 2000, s. 45). Hıristiyanlık her şeyi bilen, her şeye kadir, mutlak iyi olan ve var olan, her şeyi yöneten bir tanrı inancına bağlıdır. İncil, insanı yaşamımız için belirli bir amacı olan aşkın bir Tanrı tarafından yaratılmış bir varlık olarak düşünür. Hıristiyanlık'a göre, insan Tanrının imgesinden yapılmıştır ve kaderi Tanrı ile ilişkisine bağlıdır. Her insan Tanrı'yı kabul edip etmemekte özgürdür ve bu özgürlüğünü ne şekilde kullandığına göre yargılanacaktır. Bu yargı, bu yaşamdaki her şeyin ötesine geçer, çünkü her birey bildiğimiz fiziksel ölümden sonra da bir yaşama sahip olacaktır (Stevenson & Haberman, 1998, s. 6). Buradan hareketle, insan hayatının anlamını ve amacını, ne yapması gerektiğini ve neyi başarabileceğini belirleyen Tanrının iradesi olduğunu söyleyebiliriz.

Hıristiyan ahlak anlayışının temelinde günah ve kurtuluş dogmaları vardır. Günah, insana özgü, insan doğasına özgü bir niteliktir. İnsan doğası gereği günahkâr ve ölümlü bir varlık olduğu için ancak Tanrının inayetiyle kurtuluşa

erebilir. Bu anlamda insanın temel görevi kurtulmak için mücadele etmektir. (Günay, 2010a, s. 30).

Varlıklar dünyasına teleolojik bakış açısıyla yaklaşan önemli teologlardan biri de Hıristiyan öğretiyi, Aristoteles'in felsefesi ile birleştiren St. Thomas (1225-1274)'tir. Ona göre, insan doğası, insanın özünde yer alır ve onu bir amaca doğru güdüler. Ayrıca insan doğasında onu belli bir amaca yönlendiren birtakım eğilimler ve potansiyeller vardır. Bu eğilimlerden bazılarını (kendi varlığını koruma veya neslini devam ettirme) diğer canlı varlıklarla ortak olarak taşımakla birlikte, toplum içinde yaşamak ve Tanrıya ilişkin hakikati bilmek sadece insan ait olan doğal eğilimlerdir. Doğal eğilimler insanı kendi iyisine doğru iten ve yönlendiren dürtülerdir. İnsanın doğasında içkin iyi amacın bulunması, “insan ne yaparsa yapsın iyidir” anlamına gelmez. İnsanın doğası her durumda kendini zorunlu olarak gerçekleştirmez. İnsan doğasına aykırı davranabilir. İnsan bilgisizlik, ahlaki yozlaşma, kötü niyet, arzularının, geçici ve kısa dönemli amaçların peşinden gitme gibi sebeplerle doğasına aykırı davranabilir (Uslu, 2011; Thilly, 2000). Thomas'a göre irade, tanrısal buyruk sonucu iyiye, şehvet ise kötüye yönelimlidir. Dolayısıyla günahın nedeni, Tanrı tarafından insan verilen seçme özgürlüğü değil, şehvettir. Buna göre insanın olumlu ve olumsuz nitelikler taşıyan ikili ve çatışmalı bir öz yapısı vardır (Aydın, 2000, s. 53).

1.2.2. Materyalist Yaklaşım

Materyalist bakış açısının temeli eski Yunan felsefesine dayanmaktadır. O dönemdeki filozofların en çok ilgi duyduğu konu, fiziksel dünyayı ve özelliklerini açıklayabilmektir. Bu girişimlerin bir sonucu olarak Demokritos ve Leukippos adlarında iki filozof her şeyin atom olarak adlandırdıkları (Yunanca “parçalanamaz” anlamındaki atomos'tan) küçük, gözle görülmez, hareket edebilen ve değişmez parçacıklardan meydana geldiğini iddia ettiler (Gökberk, 1998, s. 36). Daha sonraları atomistik teori olarak adlandırılan bu bakış açısı, insan ve özünün ne olduğu sorularına uygulandı. “İnsan doğası nedir” sorusuna cevaben, Antikçağ Yunan filozofları indirgenemez insani özellikler aramaya çalıştılar ve bu özsel nitelikleri davranışlarının nedeni olarak gördüler. Tarih boyunca insan ve insan doğasına ilişkin bütün varsayımların temelinde bu özsel niteliğin ne olduğu

vardır (Wrightsmann 1992, s. 21). Geleneksel Hıristiyan inancı ve rasyonalist bakış açısına göre insan (insan doğası) ruh ve bedenden oluşan, maddi ve manevi yönü olan bir varlıktır. 17. yüzyıl modern felsefe düşüncesinde de ruh ve beden arasındaki ilişki özellikle Descartes (1596-1650) tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. İnsan doğasının iki unsurdan (ruh ve beden) oluştuğu fikrini, Descartes'in dualizmi problemi olarak gören Thomas Hobbes (1288-1679)'a göre insan sadece tek unsurdan meydana gelmiştir. Bu unsur da duyularımızla algıladığımız maddi bedenimizdir. Zihne ve ruha atfettiğimiz bütün aktiviteler gerçekte bedenin faaliyetleridir. Hobbes, bütün insani faaliyetleri bir makinenin çalışması gibi bedenin çalışmasının sonucu olarak gördüğü için materyalist olarak adlandırılır (Gökalp, 2010, s. 30). Bu bakış açısına göre düşünme ve hayat gibi süreçler fiziksel ve kimyasal süreçler dışında başka bir şey değildir. Hobbes, insanların sadece fiziksel unsurlardan meydana gelen varlıklar olduklarını ve bu yüzden de biyolojik makinelerden başka bir şey olmadıklarını düşündüğü için insanın zihinsel yapısına bir açıklama getirme sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Zihnin nasıl açıklanabileceği konusuna hiç girmemiş, sadece bilimin nihayetinde bu konu ile ilgili bir açıklamada bulunabileceği şeklinde genel ve üstün körü açıklamalarda bulunmuştur. İstemli hareketler, iştah ve isteksizlik gibi zihinsel hareketlerin mekanik bakış açısıyla açıklanabileceğini ileri sürmüştür (Buckingham, 2011, s. 115).

Sonuç olarak materyalist bakış açısı, insanı fiziksel tabiatın bir parçası olarak görür ve fiziksel kurullarla açıklamaya çalışır. Madde ile zihin arasındaki nihai ayrımı reddedip, asıl gerçekliğin madde olduğunu ve her şeyin fiziksel kanunlara dayalı olarak açıklanabileceğini iddia eder.

1.2.3. Hedonist Yaklaşım

“Hedone” kelimesi Yunanca “haz “ anlamına gelir. Bu kavram, hazzın iyi, acının kötü olduğunu ifade eden her felsefe için kullanılan genel bir kavramdır. Bazı hazzılar, hazzın sürekliliğini vurgularken bazıları da acıdan kaçınmaya vurgu yapmışlardır (Soccio, 2010, s. 182). Bu felsefi akımın önemli temsilcilerinden olan Epikürcülere göre, insan doğası hazza eğilimlidir. Tüm hayvanlar doğdukları andan itibaren doğal bir içgüdü ile hazza doğru yönelir ve acıdan kaçınırlar.

Dolayısıyla haz, tüm insanların amaçladığı ve gerçekten de amaçlaması gereken bir gayedir. En yüksek iyi ya da ideal, hazdır; hazcılık, uğruna çabalamaya değer tek şeydir. Mutluluğun aracı olan hazzı sağlayan öğeler dışında hiçbir şeyin değeri yoktur. En kötü durumda bile kişi kendisi için olanaklı en büyük faydanın peşinde koşmalıdır. Diğer bir ekol olan Stoacılara göre ise, en değerli olan şey hazzı yakalamak ve acıyı engellemeye çalışmaktan ziyade özdenetim, karakter ve görev duyarlılığı gibi ruh dinginliğini artıracak unsurlardır (Thilly, 2000). Bu anlayışa göre insan doğası bilgisi bize neyi istememiz gerektiği ve nelerden kaçınmamız gerektiğini öğretecektir. İngiliz filozof Jeremy Bentham (1748-1832) bu anlayışı daha da geliştirerek günümüzün en etkili ahlak ve toplum felsefelerinden biri haline getirmiştir. Ona göre, “fiili davranış üzerinde titizlikle gözlem yapıldığı takdirde, acı ve hazzın tüm insan davranışlarını şekillendirdiğini açıkça görebiliriz” (Soccio, 2010, s. 579).

Reformcu ve filozof olan Bentham, insan hareketlerinin sadece iki motive edici güç tarafından -acının engellenmesi ve zevkin peşinden gidilmesi- yönetildiğini kabul eder. Tüm sosyal ve politik kararların en çok sayıda insana en büyük mutluluğu kazandırmak amacıyla alınması gerektiğini iddia eder. Bentham, bu tür kararların ahlaki değerinin mutluluk veya haz üretmedeki yararlılıkları ya da etkinlikleriyle ilgili olduğuna inanır. Bu yararçı yaklaşımla hareket eden bir toplumda, bireyler arasındaki çıkar çatışmalarının yalnızca mümkün olan en geniş mutluluk ilkesiyle hareket eden kanun koyucular tarafından çözülebileceğini öne sürer. Eğer herkes mutlu edilebilirse bu çok daha iyidir. Ama bir seçim gerekliyse, her zaman çoğunluğun yararına olan tercih edilmelidir (Buckingham, 2011, s. 174). Bentham, bu görüşünü “Ahlak ve Hukukun ilkeleri” adlı eserinde şöyle ifade eder.

Doğa, insanoğlunu iki egemen gücün (haz ve acı) idaresi altına koymuştur. Yalnızca bu ikisi ne yapmamamız gerektiğini ve ne yapacağımızı belirler. Bir taraftan doğruluk ve yanlışlık ölçütü, diğer taraftan neden-sonuç zinciri; acı ve hazzın tahtına göz diker. Oysa onlar yaptığımız, söylediğimiz ve düşündüğümüz her şey de bizi yönetir. Bu yönetimin etkisinden uzak durmak için gösterdiğimiz bütün çaba, yalnızca bu etkiyi ortaya çıkarmaya ve sağlamlaştırmaya hizmet eder. İnsanlar sözlerinde acı ve haz imparatorluğunu inkar eder görünebilirler, gerçekte ise daima onlara bağlı kalacaklardır. Yarar ilkesi bu bağlılığı tanıy ve o sistemin temeli için gerekli görür (Bentham, 1781/2000, 1/1).

Bentham, hem psikolojik hazcılığı (acı ve hazzın ne yapacağımızı belirlemesi) hem de etik hazcılığı (acı ve hazzın yalnızca ne yapacağımıza işaret etmesi) benimseyerek hazcılık kavramında köklü bir değişim meydana getirmiştir. Bu yüzden yararcılık ilkesinden kimi zaman haz ilkesi diye bahsedilir. Bentham'a göre her insan farkında olsa da olmasa da birer hazcıdır. Bu da her insanın genel ahlaki yükümlülüklerini artırması anlamına gelir (Soccio, 2010, s. 580). Bentham, yarar ilkesini kullanarak bireysel hazcılığı güçlü bir sosyal ve ahlaki felsefeye dönüştürdü. Bu durumda "İnsan, her zaman en çok sayıda insana, en yüksek düzeyde mutluluk sağlayacak şekilde davranmalıdır." (Soccio, 2010, s. 581).

Faydacılık deyimini icat eden John Stuart Mill (1806–1873) göre insan doğası, doğrudan mutluluğun kendisini -en azından bir kısmını- ya da insanı mutluluğa ulaştıran bir aracı elde etmek ister. Ona göre, eylemlerimiz mutluluğu göz önünde bulundurup, mutluluğu sağladıkları ölçüde doğru, mutsuzluğa yol açtıkları ölçüde doğru değildirler. Bir şeyi istemek ve hoş bulmak ile bir şeyden tiksirmek ve onu acı verici bulmak, bir ve aynı psikolojik olayın iki türlü adlandırılmasından başka bir şey değildir (Gökberk, 1998, s. 422). Buraya kadar Bentham ile aynı düşünen Mill, hazların sadece nicelik değil aynı zamanda nitelik bakımından da çeşitlilik gösterdiğini ifade eder. Bu anlamda, Bentham'ın basit hazcılığını kabul etmez. Çünkü Bentham'a göre bütün hazlar eşittir. Ahlaki, zihinsel ya da duygusal hazlara daha fazla önem vermez. Onun tek kıstası hazcılık hesabındaki belli başlı ölçütlerdir. Diğer bütün faktörler eşit olduğu durumda, iki haz arasındaki önemli fark sadece yoğunluktur. Oysa Mill, hazzın niteliği ve niceliği arasındaki farkı açıklığa kavuşturarak Bentham'ın yarar ilkesini geliştirmiştir. Mill, Bentham'ın bütün dürtülerin egoist olduğunu görüşünü reddederek felsefesini bütün insanların birlik içinde olduğu sosyal duygular üzerine kurar. Mill, özgeciliğe; yani başka insanların refahını yükseltme kapasitesine inanır. Bununla birlikte, insanlarda özgecilik duygusunun eksik olmasının ve daha yüksek hazlar konusunda bilgisiz olmasının yetersiz eğitim ve zor koşullardan kaynaklandığını; insan doğasının niteliğinden kaynaklanmadığını iddia eder (Soccio, 2010, ss. 592-604).

1.2.4. Egzistansiyalist Yaklaşım

Eski çağlardan beri insan olmanın ne demek olduğu ve insanı diğer varlıklardan ayıran özelliklerin neler olduğu soruları, birçok düşünürün meşgul olduğunu konular arasında yer alır. Onların bu sorulara yaklaşımları insan doğası veya insan olmanın özü diye bir şey olduğu varsayımına dayanır. Bu anlayışa göre tüm insanlar şartlara bakılmaksızın aynı temel niteliklere sahiptir ve aynı temel değerler tarafından yönlendirilirler. Teleolojik insan doğası anlayışında bu özellikler detaylı bir şekilde anlatılmıştı. Bununla birlikte, egzistansiyalist (varoluşçu) görüşün en önemli temsilcilerinden bir olan Sartre, insan doğası hakkında böyle bir düşünceye sahip olmanın insan özgürlüğünü gözden kaçırmak olduğuna dikkat çekerek varoluşun özden önce geldiğini ifade eder (Buckingham, 2011, s. 268).

Varoluşçuluğun temelinde yer alan üç ilgi alanının olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, tek tek bireylerin biricikliği ve onların yaşam durumlarıdır. İkincisi metafizik ya da bilimsel gerçeklerden çok, insan yaşamının amaç ya da anlamına duyulan ilgidir. Böylece içsel ve öznel deneyimler nesnel hakikatlerden daha önemli kabul edilir. Üçüncüsü ise her insanın kendinin tutumunu, amacını, değerini ve yaşam biçimini seçebilme yeteneğini ifade eden insan özgürlüğüdür (Stevenson & Haberman, 1998, s. 169). Varoluş öğretisine göre, “Evrende kendi varlığını kendi yaratan tek varlık insandır ve insandan başka tüm varlıklar varoluşlarından önce yaratılmışlardır. İnsan yaşamaya başlamadan önce yaşam yoktur ve yaşama anlam veren yaşayan insandır. Öyleyse insan kendi sorumluluğunu yüklenemediği derecede özgürdür.” (Gençtan, 1994, s. 14).

İnsanı ve yaptığı seçimleri vurgulayan ve ilk modern varoluşçu olarak kabul edilen Kierkegaard (1813-1855) estetik, etik ve dinsel üç ana yaşam biçimi belirleyerek, her insanın bunlar arasında bir seçim yaptığını dile getirmiştir. En yüksek yaşam biçimi olarak gördüğü dinsel yaşama (özellikle Hıristiyanlığa) ancak Tanrı'nın kollarına özgürce atılarak ulaşılabilir. İnsanların büyük bir bölümü, yaşantıları boyunca gerçek benlik bilincine ulaşmayı tanımlayan bu evreye ulaşamazlar. Estetik aşamada insan zevk ve kişisel mutluluğun peşindedir. Duygusuz ve düşüncesiz yaşamın sonu doğal olarak can sıkıntısı ve düş

kırıklığıdır. İnsan daha büyük hazlara ulaşmak için sıra dışı davranışlara başvurabilir. (Aydın, 2000, s. 235).

Varoluşçuluğun 19. yüzyıldaki öteki büyük kaynağı, Alman düşünürü Nietzsche'dir. İnsana ilişkin dini bakış açılarını yadsıyan Nietzsche, yaşamın anlamı ve amaçlarının salt insani terimler aracılığıyla açıklanabileceğini savunur. Nietzsche'nin ayırt edici yanı, değerlerimizin temelini değiştirme özgürlüğümüzü vurgulaması ve gelecekteki "üst-insana" ilişkin bakış açısı idi. Bu üst insan (Superman), şimdiki zayıf temelli dinsel değerlerimizi yadsıyacak ve yerlerine insanın "güç istencine" dayanan gerçek değerler koyacaktır (Stevenson & Haberman, 1998, s. 111).

Varoluşçu görüşün bir diğer önemli düşünürü olan Heidegger (1889-1976) insani varoluş kavramı üzerinden durur. Ona göre "Çağımızın insanı teknik bir dünyada yaşamaktadır ve bu, insanın doğal yaşamdan kopmasına neden olmuştur. İnsanın nesneleştirildiği ve şeyleştirildiği bir çağda mutluluktan söz edilemez. İnsan, yaşamın bir öznesidir ancak toplum içinde kaybolmuştur. Çünkü toplum insanı yaşamın bir aracı haline getirmiş ve onu makinenin bir dişlisi olmakla ödüllendirmiştir." (Aydın, 2000, s. 239). Bu bağlamda varlık ile varoluş arasındaki ilişki ortaya koyulmalı ve insan merkeze alınmalıdır. Varlıklar arasında sadece insanı kendi varlığını sorgulayabilir.

Sonuç olarak varoluşçu bakış açısına göre, insan doğası diye bir şey olmadığı gibi insanın özünü ya da doğasını tanımlayan değişmez ayırt edici özellikler kümesi de yoktur. İnsanları, var olan başka varlıklardan ayıran şey, belirli, tanımlanabilir bir doğanın olmayışıdır. İnsanlar dışındaki her varlık tamamlanmış, belirlenmiş verili bir doğaya sahip "kendinde şey" yani bilinci olmayan varlıklar iken insan" kendisi için şey" yani bilinçli bir varlıktır. Her birey özgür seçimleriyle sürekli yaratılıp yeniden belirlenmektedir (Honer, Hunt & Okholm, 2003, s. 394).

1.2.5. İnsan Doğasına İlişkin Felsefi Yaklaşımların Değerlendirilmesi

İnsan davranışlarını doğaüstü güçler dışında açıklama çabalarını Antik Yunan düşüncesi ile başlatmak bir gelenek olduğu için (Gökalp, 2010, s. 5) bu çalışmada da Antik Yunan düşüncesi başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. İlk

Çağ Yunan filozoflarının dış dünyayı anlama çabaları zamanla kendilerine yönelmiş ve insanı anlama çabaları felsefi düşüncenin temeli olmuştur. Böylece insan merkezde olmakla birlikte ahlaki ve siyasi problemler de ciddi bir biçimde tartışılmaya başlanmıştır. İnsan sadece düşünen değil aynı zamanda eyleyen bir varlık olarak problem alanı haline gelmiştir (Canatan, 2014, s. 35). Felsefi düşünce ilk olarak; “sadece insanların sahip olduğu bazı özellikler vardır” varsayımıyla insanı anlamaya çalışmıştır. Bu varsayım felsefe tarihinde pek çok filozof değişik yanıtlar vermiştir. Bu yanıtlar da insan doğasına ilişkin temel yaklaşımların ve insan anlayışlarının ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır (Kupperman, 2010, s. 1).

Felsefe, insan doğasının temel ve nihai özelliklerini belirlemeye ve insanın temel etkinlik ve faaliyetlerini bu doğaya dayalı olarak anlamaya çalışır. Bu anlamda felsefenin bakış açısı diğer bilimsel disiplinlerden daha kapsamlıdır (Gökalp, 2010, s. 5). Felsefe tarihi içinde insanı anlamaya yönelik çabaların ortaya çıkardığı beş temel sorun vardır. Bu temel sorunlar, insan doğasına ilişkin yaklaşımların ortaya çıkmasında önemli rol oynadığı gibi günümüzde de pek çok ilmi alanda tartışılmaya devam edilmektedir. Bu sorunlardan birincisi, insan doğasının ne kadarının doğuştan geldiğine ve ne kadarının toplumsal çevre tarafından kazanıldığına ilişkin olan, pek çok deneysel çalışmanın konusunu teşkil eden kalıtım mı çevre mi sorudur. Diğer dört sorun ampirik olmayıp felsefi sorunlardır. Bu dört önemli sorun alanları şunlardır: Özgür iradeye karşı determinizm, dualizme karşı materyalizm, ahlaksal değerlerin doğası, tanrının varlığı, dinin ve dinsel inançların doğası (Stevenson & Haberman, 1998, ss. 226-235). Bu temel sorunlara yönelik yanıtlar insanın mahiyetinin ne olduğu, insanın evrendeki yeri ve sorumluluğu, yaşamın anlamı, insanın mutluluğu ve kaderi gibi pek konunun anlaşılması ve açıklanmasında mihenk taşı olmuştur.

Ayrıca felsefe tarihinde insanı anlamaya yönelik girişimlerin ortaya çıkardığı temel sorunların yanında insan doğasına ilişkin felsefi yaklaşımları belirleyen beş temel doktrin de insanı anlama çabalarında önemli yer tutar. Bu temel doktrinleri maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz.

- 1- Rölativist doktrin: Herhangi bir mutlağı inkar edip, insanı durumlara bağlı görür ve doğuştan özellikleri kabul etmez.
- 2- Materyalist doktrin: İnsanı, fiziksel tabiatın bir parçası olarak görür ve fiziksel kurallarla açıklar.
- 3- İdealist doktrin: İdeal rasyonel bir düzenin insanda geçici olarak gerçekleşebileceğini iddia eder.
- 4- Teleolojik doktrin: İnsan doğasında var olan ve kendini insan davranışlarında açığa çıkaran bir şeyin varlığını kabul eder.
- 5- Dini doktrin: İnsanı öncelikle manevi (spritüel) bir varlık olarak görür (Gökalp, 2010, s. 17).

Şüphesiz insan doğasına ilişkin burada ele alınan kuramlar insana ilişkin tüm hakikatin farklı yönlerini vurgulamaktadır. Aynı zamanda gerek Batı dünyasında ve gerekse Doğu'da burada ele alınan kuramlardan başka kuramlar bulunmaktadır. Ancak bu bölümde İnsan Doğası Felsefesi Ölçeğinin ana çatısını oluşturan yaklaşımları açıklamakla yetindiğimizi ifade edebiliriz.

1.3. İnsan Doğasına İlişkin Psikolojik Yaklaşımlar

İnsanoğlu, ilkçağlardan itibaren kendi davranışlarına ve insan doğasına ilişkin pek çok felsefi ve dini görüşler ileri sürmüştür. Bellek, öğrenme, motivasyon, algı, rüyalar ve irrasyonel davranışlar gibi insan doğasına ilişkin konular günümüz psikologlarının da ilgisini çekmiştir. Bu anlamda kişilik çalışmaları, insan doğasını anlama çabalarında önemli bir yer tutar. Çünkü herhangi bir kişilik kuramının önemli yönü o kuramcı tarafından oluşturulan insan doğası tasviridir. Her kişilik kuramının ya da kuramcısının insan doğasına ilişkin sorulara yanıt veren insan doğası kavramı vardır. Kuramcılar tarafından insan doğasına ilişkin öne sürülen çeşitli görüşler aynı zamanda farklı fikirlerin birbiriyle kıyaslanmasına imkân sağlar (Schultz & Schultz, 2009; Gül, 2015). Öte yandan bu sorulara verilen yanıtlar felsefi, siyasi, dini, eğitimsel birçok tartışmanın da merkezinde yer almaktadır (Heywood, 2010; Kılıç, 2004). Schultz & Schultz' a (2009) göre bu soruları şöyle özetlemek mümkündür.

1. Özgür İrade/Determinizm: İnsanlar davranışlarını bilinçli bir şekilde yönlendirebilir mi yoksa davranışlar başka güçler tarafından mı yönlendirilir?
2. Doğa/Eğitim: İnsanları daha çok kalıtım mı yoksa çevre mi etkiler?
3. Geçmiş/Şimdi: İnsanların kişilikleri yaşamlarındaki çocukluk dönemindeki belli olaylar tarafından mı yoksa yetişkinlikteki deneyimler tarafından mı belirlenir?
4. Eşsizlik/Evrensellik: Her bir bireyin kişiliği kişiye özel midir yoksa pek çok insanı tanımlayan genel kişilik kalıpları var mıdır?
5. Sabitlik/Değişme: İnsanlar sadece fizyolojik dengeyi sürdürmek için mi güdülenir yoksa davranışlarını şekillendirme ve geliştirme isteğine sahip midir?
6. İyimserlik/Kötümserlik: İnsanlar temelde iyi midir yoksa kötü müdür?

Yukarıdaki sorulara kişilik psikologlarının vermiş oldukları yanıtlar onların insan doğasına ilişkin bakış açılarını ortaya koymaktadır (Engler, 2014, s. 6). Bu bakış açıları kişilik kuramlarıyla da paralellik arz eder. Örneğin, Larsen ve Buss'a (2008, s. 11) göre, kişilikler üç seviyede analiz edilebilir. Bu seviyelerden birincisi de "insan doğası" seviyesidir. Buna göre insan doğası genel olarak, herkes ya da hemen hemen herkes tarafından sahip olunan türümüze özgün kişilik özellikleri ve mekanizmalarıdır.

1.3.1. Psikanalitik Yaklaşım

Psikanalitik yaklaşım; bilinç dışındaki korku, tutku ve motivasyonların; düşünce, davranış ve kişilik özelliklerinin gelişimine ve ileride ortaya çıkacak problemler üzerindeki etkisine odaklanan bir yaklaşımdır (Plotnik, 2009, s. 5). Psikanalitik kuramlar, davranışın yüzeysel bir özellik olduğunu, gelişimi gerçek şekilde anlamanın davranışın sembolik anlamlarını ve zihnin derinliklerindeki işleyişini analiz etmeyi gerektirdiğini vurgularlar. Bu kuramlar ayrıca ebeveynlerle erken yaştaki etkileşimin gelişimi büyük ölçüde şekillendireceğini öne sürer. (Santrock, 2011, s. 22)

Psikanalitik kuramların temeli, Sigmund Freud'un (1856-1939) kuramıdır. Freud'un insan doğası modeli, tüm insan davranışlarını harekete geçiren psişik enerji kavramına dayanır. Bu sisteme bütün enerjiyi sağlayanın doğuştan kuvvetli güçler olduğuna inanır ki, bunlara içgüdü adını verir. Freud'un ilk içgüdü teorisi büyük ölçüde Darwin'in evrim teorisinden etkilenmiştir. Freud'un ilk formülasyonunda kendini koruma ve cinsellik içgüdüleri olarak tanımladığı iki temel kategori vardır. Bu kategoriler Darwin'in doğal seleksiyon teorisinin iki temel ögesi olan hayatta kalma ve çoğalma yoluyla seçim kategoriyi örtüşmektedir. Daha sonraki formülasyonunda Freud, cinsellik ve kendini koruma içgüdülerini birleştirerek ona yaşam içgüdüğü adını vermiştir. Freud, I. Dünya savaşındaki olaylara yakından şahit olunca ölüm içgüdüğü fikrini geliştirdi. İnsanın yıkıcılığa yönelik temel bir içgüdüye sahip olduğunu iddia ederek bu gücün başkalarına saldırmak şeklinde orta çıktığını kabul eder. Bu iki içgüdü, yaşam içgüdüğü (libido) ve ölüm içgüdüğü (thanatos) olarak adlandırılır. Libido kavramı sadece cinsel içerikli olanları değil, zevk alamaya dönük bütün davranışları kapsar. Aynı şekilde thanatos ölüm içgüdüğü olarak düşünülür fakat Freud bu kavramı kişinin kendisine ve başkalarına yönelik yıkıcı, saldırgan dürtülerine referans olarak kullanır. Freud, ilk olarak bu iki içgüdüğünün birbirine karşıt olduğunu söylemesine rağmen daha sonra değişik şekillerde biraya gelebileceklerini öne sürmüştür (Larsen & Buss, 2008, s. 289).

Freud'un insan doğası modelinin ikinci varsayımı, onun sinir sistemindeki fizyolojik ve zihinsel durumlar arasındaki farkı kabul etmesidir. Fakat bu sadece ifadelendirmeden kaynaklı bir farktır, ruh ve beden şeklinde anlaşılacak bir düalizm değildir. Bütün karmaşık zihinsel durumlar ve süreçler fizyolojik bir temele sahiptir. Çünkü onun temel varsayımı materyalizmdir. Üçüncüsü, onun her olayın mukaddem bir nedeni vardır diyen katı bir gerekircilik (determinizm) ilkesinin uygulayıcısı olduğu varsayımdır. Freud, dil sürçmeleri, yanlış eylemler, rüyalar ve nevrotik semptomlar gibi daha önceleri insanı anlamak için önem taşımadığı düşünülen şeylerin aslında çok önemli olduğunu ve insan zihnindeki gizli nedenler tarafından belirlendiklerini iddia eder. İnsanın söylediği hiçbir şey rastgele ya da yanlışlıkla yapılmış değildir. Her şey prensip olarak insan zihnindeki bir şeyle açıklanabilir. Bu insanın özgür iradesinin inkârını ima etmek

anlamına gelebilir. Çünkü seçimlerimizi özgürce ve hatta keyfi olarak yaptığımızı düşünsek bile, Freud seçimlerimizi belirleyen bilinmeyen nedenler bulunduğunu ifade eder. Freud'un kuramın dördüncü ve bekli de en belirleyici varsayımı "bilinçdışı ruhsal durum" varsayımdır. (Stevenson & Haberman, 1998, s. 154).

Freud'a göre insan ruhu, bilinç, bilinç öncesi ve bilinçdışı (bilinçaltı) olmak üzere üç kısımdan oluşur. Bilinç, hali hazırda farkında olduğumuz her türlü duygu, düşünce ve algılarımızı içeren kısımdır. Bilinç öncesi o an farkında olunmayan ancak kendiliğinden ya da yeterli bir çaba ile bilince gelmesi mümkün olan yaşantıların ve bilgilerin bulunduğu kısımdır. Bilinçdışı, farkında olmadığımız fakat sözlerimizin, duygularımızın ve davranışlarımızın çoğunu yönlendiren arzu ve güdülerden oluşur. İnsan ruhunun en büyük kısmıdır ve bu kısım genelde buzdağı benzetmesiyle açıklanır. Ruh, su yüzeyinde yalnızca küçük bir parçası görülebilen bir buzdağı gibidir. Ancak geri kalan ve büyük kısım su yüzeyinin altında olup diğer kısımları etkiler. Başka bir ifadeyle, insanın ne olduğuna ve ne yaptığına ilişkin etki ve baskı yapar. Açık ve gözlenebilir davranışlarımızın bilincinde olsak da bu davranışların altında yatan zihinsel süreçlerin tam olarak farkında olamayız (Feldman, 2011; Yazganç-İnanç & Yerlikaya, 2012).

1.3.2. Yeni Freudcu Yaklaşımlar

Yeni Freudcu kuramlar, genel psikanalitik yaklaşımı farklı bakış açılarıyla ele alan kuramlar olarak değerlendirilebilir. Yeni Freudcu kuramcılar; bilinçaltının davranışların belirlenmesinde önemli bir rol oynadığını kabul etmekle birlikte Freud'u erken çocukluk döneminde yaşanan tecrübelerin yetişkin kişiliğini belirlediği, içgüdüsel etkileri gereğinden fazla vurguladığı, kişiliğin oluşmasında toplumsal ve kültürel unsurları göz ardı ettiği, insan doğasına karşı olumsuz tutuma sahip olduğu konularında eleştirmişler ve bu konularda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir (Burger, 2008, s. 150).

İnsan doğasını ve davranışlarını açıklama çabalarında Freud'un düşüncelerine karşı çıkan ve kendi teorilerini oluşturmaya çalışan önemli psikologlardan bazıları Alfred Adler, Karen Horney ve Carl Jung'dur. Bu psikologlardan bazıları Freud'la çalışma imkânı bulmasına rağmen Freud'un

kişiliğin oluşmasında kültürel ve sosyal faktörleri dikkate almamasına ve cinselliğe aşırı vurgu yapmasına ciddi eleştiriler yöneltilmişler ve kendi kuramlarını oluşturmuşlardır (Passer & Smith, 2009, s. 458).

Freud'la yollarını ayıran ilk psikanalitik grup üyesi olan ve bireysel psikoloji olarak bilinen ayrı bir grup oluşturan Adler, Freud'un davranışların doğuştan biyolojik güdülerden (cinsellik ve saldırganlık) kaynaklandığı değerlendirmesinin aksine, insanların başkalarıyla ilişki kurmak için doğuştan potansiyeli olduğunu savunmuş (Ewen, 2010, s. 85) ve bu olguya sosyal ilgi adını vermiştir. Yazganç-İnanç & Yerlika'ya (2012, s. 43) göre bu kavram “toplumsal duygu, topluluk duygusu, dayanışma duygusu, insanlığın bir üyesi olduğunu hissetme ve insanlıkla özdeşleşme anlamlarını” içerir. İnsanların sosyal dürtüler tarafından motive edildiğini ve her bireyin benzersiz bir kişiliği olan sosyal bir varlık olduğunu savunan Adler'e (2013, s. 199) göre “Bireysel psikolojinin temel amacı bireyin toplumsal uyumudur.”

Adler'e göre herkes doğuştan bir derece sosyal ilgiye sahip olduğu için, insanlar alışkanlık nedeniyle değil de doğal olarak toplumsal varlıktır. Tüm diğer doğuştan sahip olunan eğilim ve yatkınlıklar gibi sosyal ilgi de kendiliğinden ortaya çıkıp gelişmez, bilinçli bir şekilde geliştirilmesi gerekir. Bu potansiyelin ortaya çıkması ve geliştirilmesi için eğitime ve rehberliğe ihtiyaç vardır. Sosyal ilginin gelişmesi sosyal bir çevrede gelişeceği için, ilk olarak ebeveynin ve diğer aile üyelerinin ve daha sonra da aile dışındaki yakın çevrenin bu gelişim sürecine katkısı vardır (Yazgan-İnanç & Yerlika, 2012, s. 45). Adler'e göre insan kendi kaderini kendisi belirler ve yaşama yüklediği anlamla kişiliğini oluşturur. Ona göre her insan kendi yaşam hedefini belirleyecek ve kişisel bir yaşam hedefi oluşturacak ben'in yaratıcı gücüne sahiptir. Kişiliğin maddi yapısı kalıtım ve çevre etkisiyle oluşurken, yaratıcı güç bu maddi yapıyı şekillendirir. Adler, insanın sahip olduğu yetenekleri kullanmasının bu yeteneklerin niceliğinden daha önemli olduğunu vurgular. Kalıtımla, insanlar belli potansiyellere sahip olurlar, sosyal çevrede bu potansiyelleri geliştirirler ve deneyim kazanırlar, fakat insanların hayata karşı tutumlarının temelini oluşturan, bu potansiyelleri ve deneyimleri kullanma ve yorumlama tarzlarıdır (Fiest & Fiest 2008, s. 95).

Adler'in teorileri, Freud'un cinsel güdülerin ve çocukluk deneyimlerinin belirleyici olduğu insan doğası görüşünden tatmin olmamış ya da nefret etmiş pek çok insan tarafından içtenlikle kabul edilmiş ve daha da önemlisi insanlar için bilinçli olarak kendi gelişimleri üzerinde doğrudan etkili olduğunu dşnmek çok daha hoş bir duyguydu. Sosyal faktörlerin önemine olan inancı, biyolojik belirleyicilerin nispeten dışarıda bırakılması genellikle olumlu bir katkı olarak düşünülebilir. Bu anlamda Adler insan doğasına ilişkin daha doyurucu ve iyimser bir tablo çizmişti (Schultz & Schultz, 2007, s. 658)

Freud'un nazarında psikanalitik hareketin lideri olmaya aday olan, Uluslar arası Psikanalitik Derneğinin ilk başkanı Jung, 1914 yılında Freud'un temel kavramlarından biri olan libidonun niteliği konusundaki görüş ayrılığından sonra dernekten istifa ederek analitik psikoloji adını verdiği çalışmasına başladı. Freud, tanrı ya da kader gibi insanların kendi dışındaki güçler tarafından yönetildiği fikri yerine, insanların kendi zihinleri, özellikle de bilinçdışının i işleyişi ile motive ve kontrol edildiği görüşünü ileri sürmüştür. Jung, Freud'un bilinçdışı konusundaki fikirlerini daha ileriye taşıyarak bilinçdışını oluşturan öğeleri ve onların işleyişini derinlemesine araştırmış ve bu kavrama yeni anlamlar yüklemiştir (Collin ve arkadaşları, 2012, s. 104). Jung, Freud'tan farklı olarak kişiliği oluşturan temel gücün cinsellik değil de kolektif bilinçdışı olduğunu iddia etmiştir. Ona göre kolektif bilinçdışı "doğum anında aktarılan ve bütün kültürlerdeki bütün insanlar tarafından paylaşılan eski bellek izleri ve sembolleridir." (Plotnik, 2009, s. 440). Kültürel açıdan çok farklı olmalarına rağmen dünyanın her yerindeki toplumların çarpıcı benzerliklere, sembollere ve mitlere sahip olmaları Jung'un ilgisini çekmiş ve bunun insanın bireysel tecrübelerinden daha büyük bir şeye bağlı olduğunu düşünerek bu ortak sembollerin insan ruhunun (psyche) bir bölümü olduğunu iddia etmiştir (Collin ve arkadaşları, 2012, s. 104).

Jung'a göre ruh (psişe)  seviyeden meydana gelir. Bunlar, bilinç, kişisel bilinç dışı ve kolektif bilinç dışıdır. Algıları ve anıları kapsayan bilinç, insanların çevrelerine uyum sağlamalarını mümkün kılan gerçeklikle bağlantı kurmanın bir yoludur. Ona göre bilinç bir adanın görülebilen parçasına benzer. Bilinmeyen daha büyük bir parça, suyun stendeki bu görülen kısmın altında bulunan bilinçdışıdır. Jung, iki bilinçdışı seviyesinden söz eder. Bunlardan birincisi

bilincin hemen altında bulunan ve bireye ait olan bilinçdışıdır. Kişisel bilinçdışı anılardan, dürtülerden, arzulardan, silik algılardan ve kişinin yaşamındaki bastırılmış veya unutulmuş sayısız tecrübelerden oluşur. Kişisel bilinçdışının altında pişenin üçüncü ve en derin seviyesi olan kolektif bilinçdışı yer alır. Bu seviye kişi tarafından bilinmeyen, atalarımızda dâhil olmak üzere önceki tüm nesillerin birikimli tecrübelerini kapsar, kalıtsal yolla geçen bu anılar ve tecrübeler kişiliğin temelini oluşturur. Jung'un arketipler olarak adlandırdığı bu kalıtsal eğilimler, bir kişiyi benzer durumlarla karşılaşan ataları ile benzer şekilde davranmasına hazırlayan zihinsel tecrübelerin daha önceden var olan belirleyicileridir (Schultz & Schultz, 2007, ss. 645-646).

Jung'un insan doğası anlayışı Freud'unkinden farklıdır. Jung katı determinist bir anlayışa sahip olmamakla birlikte kişiliğin kısmen çocukluk tecrübeleri kısmen ise arketipler tarafından belirlendiğini iddia eder. Ona göre çocukluk dönemi deneyimleri önemlidir fakat tek belirleyici değildir. Gençlik yıllarına kadar yaşanan deneyimler ve öğrenmeler ile geleceğe ilişkin beklentiler ve projeksiyonlar daha etkilidir. Bu anlamda özgür irade Jung'un insan doğası anlayışında vardır (Fiest & Fiest 2008, ss. 134-135).

Klasik psikanalitik yaklaşımını revize ederek kendi kişilik kuramını ortaya koymaya çalışan kuramcılardan biri de Karen Horney (1885-1952) dir. Psikanaliz eğitimi görmüş olan Horney, Freud'un orijinal teorisini değiştirip yenilediği için neo-Freudyan olarak kabul edilir (Plotnik, 2009, s. 440). Pek çok kuramcı gibi Horney'de kişiliğin oluşumunda Freud'un cinselliğe, biyolojik ve içgüdüsel unsurlara aşırı önem atfetmesine karşı çıkar. Yeni Freudçu yaklaşımla birlikte iç ruhsal faktörlerden kişiler arası ve sosyal faktörlere dayalı olarak kişiliği açıklama çabaları Horney'le de devam eder (Engler, 2014, s. 111). Karen'e göre bireyler ve cinsiyetler arasındaki farklılıkların Freud'un iddia ettiği gibi everensel biyolojik faktörlerle değil, sosyal etkiler açısından açıklanabilir (Schultz & Schultz, 2007, s. 664). Bu anlamda Karen'in insan doğasına ilişkin bakış açısı iyimserdir. İnsanların kendi potansiyellerini geliştirme ve saygın bir birey olma istek ve kabiliyetine sahip olduklarını, patolojik davranışların sadece kendini gerçekleştirmeye yönelik bu içsel eğilimlerin dışsal sosyal faktörler tarafından engellendiğinde ortaya çıktığını ifade eder (Ewen, 2010, s. 116). Karen, kendi

bakış açısını Freud'un görüşleriyle karşılaştırarak temel insan doğasına ilişkin görüşlerini şöyle ifade eder.

Freud'un nevrozlara ve bunların tedavisine ilişkin karamsarlığı, onun insanın iyiliğine ve insan gelişimine duyduğu inançsızlığının derinliklerinden kaynaklanmaktadır. O, insanın acı çekmeye ya da yok etmeye mahkûm olduğunu savunmuştur. Ona göre insanı sürükleyen içgüdüler sadece denetlenebilir ya da olsa olsa yüceltilebilir. İnsanın, var olan kendi potansiyellerini geliştirip onurlu bir insan olma arzusuna olduğu kadar bunu yapabilme yetisine de sahip olduğuna ve kendisiyle ve dolayısıyla başkalarıyla olan ilişkileri bozulduğu ve bu bozukluk sürdüğü zaman bu potansiyellerin yozlaştığına inanıyorum. İnsanın değişebileceğine ve yaşadığı sürece bu değişmeyi sürdürebileceğine inanıyorum. Ve bu alandaki derin bir kavrayışla birlikte bu inanç da artmıştır (Horney, 1991, s. 16).

Horney, temel güdeleyici faktörler olarak Freud'un yaşam ve ölüm içgüdüleri yerine insan davranışlarının kararlı güdeleyici gücünün güvenlik ihtiyacı, emniyet ve korkudan emin olmak olduğunu iddia eder. Horney, kişiliğin ilk çocukluk yıllarında geliştiği konusunda Freud'la aynı fikirde olmakla birlikte, kişiliğin ileriki yıllarda da değişebileceğini ifade eder. Freud, gelişimin psikoseksüel evrelerini detaylı bir şekilde ele alırken, Horney, çocuğun aile tarafından nasıl yetiştirildiği üzerinde durur, Freud'un biyolojik kaynaklara atfettiği gelişimsel çatışmaların sosyal güçlere (çocuğun yetiştirilme tarzı ve aile içi iletişim) atfedilebileceğini göstermeye çalışır (Schultz & Schultz, 2007, s. 664). Kısaca Horney, doğuştan gelen özelliklerden ziyade sosyal faktörlere özellikle çocuk ebeveyn ilişkisine bağlı bir kişilik modeli ortaya koyarak iyimser bir insan doğası anlayışı ortaya koyar.

Sonuç olarak, Yeni-Freudcu yaklaşımlar kişiliğin oluşumunda ve değişiminde önemli rol oynayan toplumsal etmenleri dikkate almışlardır. Freud'a göre daha iyimser bir insan doğası anlayışına sahip olan bu kuramcılar, insancıl kişilik kuramlarının doğmasına yardımcı olmuşlardır.

1.3.3. Davranışçı Yaklaşım

Davranışçı yaklaşım, organizmaların yeni davranışları nasıl öğrendiklerini, var olan davranışları nasıl değiştirdiklerini ve çevresindeki olayları, bu davranışların ödüllendirmesine veya cezalandırmasına bağlı olarak açıklayan yaklaşımdır (Plotnik, 2009, s. 5). Davranışçı yaklaşım, laboratuvar ortamında hayvan davranışları üzerinde yapılan çalışmaların insan davranışlarına

uygulanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımın ilk öncüleri E. L. Thorndike ve John Watson'dır. Fakat davranışçı bakışla en çok özdeşleştirilen psikolog B. F. Skinner'dır. Davranışçı yaklaşımı diğer yaklaşımlardan ayıran en önemli fark psikolojinin konusu ve yöntemi konusundaki yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre psikolojinin konusu bilinç değil, davranış olmalıdır ve yöntem olarak deneysel yöntemler kullanılmalıdır. Skinner; bilinç, güdü, ruh ve istek gibi farazi kavramları göz ardı ederek sadece gözlemlenebilir davranışlara odaklanır (Ashworth, 2000, s. 83). Çünkü Skinner, gerçek bir insan doğası kuramına ulaşmanın tek yolunun insan davranışının deneysel incelenmesi olduğunu öne sürer (Stevenson & Haberman, 1998, s. 153). Skinner'in davranışçılık anlayışı "radikal davranışçılık" olarak adlandırılır, aynı zamanda gerekirci (determinist) ve çevrecidir. Determinist olarak Skinner, özgür irade kavramına karşı çıkmış, insan davranışlarının gözlenebilir her olgu gibi birtakım yasalarca belirlendiğini ve bilimsel olarak incelenebileceğini ileri sürerken, çevreci olarak ise, davranışların organizmanın fizyolojik veya yapısal bileşenleriyle değil de çevresel uyarıcılar temelinde açıklanabileceğini belirtmiştir (Yazgan-İnanç & Yerlikaya, 2012, s. 181).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Skinner, insan doğasına ilişkin determinist bir bakış açısını benimser. Özgür irade ve bireysel tercihler gibi kavramlara onun davranışçı analizinde yer yoktur. İnsanlar özgür olmadıkları gibi çevresel koşullar tarafından belirlenirler. İnsanları harekete geçiren içsel nedenlermiş gibi gözükse de gerçekte bu nedenler bireylerin dışındaki kaynaklara dayandırılabilir. Kendini kontrol nihai olarak çevresel değişkenlere bağlıdır, bazı içsel güçlere değil. İnsanlar kendi yaşamlarını kontrol altına alacaklarsa bunu çevresel şartları yönlendirerek yaparlar ve böylece kendi davranışlarını şekillendirirler (Cloninger, 2004, s. 296).

Skinner'a göre insanlar, davranışlarının nedenlerini anlayamadıklarında bu durumu özgür irade, inançlar, içgüdüler, niyetler veya değerler gibi içsel kavramlara mal ederler. O, insanların kendi doğalarını yansıtabileceklerine ve yansıtıcı davranışlarının diğer davranışlar gibi gözlenebileceğine ve üzerinde çalışılabileceğine inanır. Bu anlamda insanlar genetik faktörlerden ziyade dışsal değişkenler tarafından şekillenirler ve öğrenmenin ürünüdürler. Skinner'ın bakış açısına göre çocukluk dönemindeki deneyimler daha sonraki deneyimlerden daha

önemlidir. Çünkü temel davranışlar çocukluk döneminde oluşturulur. Fakat bu yetişkinlik döneminde davranışların değişmeyeceği anlamına gelmez. Yeni davranış kalıpları herhangi bir yaş döneminde de edinilebilir. Skinner'ın davranışın öğrenmeyle şekillendiği anlayışı bizi her bireyin özgün olduğu sonucuna ulaştırır. Çünkü her birimiz deneyimle şekillendiğimiz ve her birimizin deneyimleri diğerimizden farklı olduğuna göre iki insan aynı şekilde davranmayacaktır (Schultz & Schultz, 2009, ss. 321-322).

Skinner, deterministik bir yaklaşım benimsemekle birlikte Freud gibi kötümser bir insan doğası anlayışına sahip değildir. Aksine oldukça iyimser bir anlayışa sahiptir. Çünkü insan, davranışını pekiştirme prensibine göre biçimlendirmektedir. Ancak insan davranışları, dışsal uyarıcılar tarafından kontrol edilmekte birlikte insan salt çevre koşullarının kurbanı da değildir. Çünkü insanlar çevresel koşulları düzenleyebilirler. İnsanın çevresindeki binalar, fabrikalar, okullar, devlet kurumları insan üretiminin sonucudur. Aynı şekilde toplumsal sistemler, diller, gelenekler ve görenekler de insani faaliyetlerin ürünleridir. İnsanlar çevresel değişkenleri nasıl düzenleyebileceklerini öğrendikleri takdirde karşılaştıkları problemlere tatmin edici cevaplar bulabileceklerdir. Skinner, insanların birbirlerine karşı sevecen, duyarlı, demokratik, saygılı bir şekilde davranacakları ideal bir toplum arzular. Ancak insanlar; doğaları gereği böyle olmadığı gibi temelde ideal toplum düzenini gerçekleştirmeyecek kadar kötü de değildirler. Kalıtımın getirdiği sınırlılıklar içinde çevreye uyum sağlama konusunda elastik bir yapıya sahiptirler. Eğer bir birey başkalarının iyiliği için fedakârca davranışlarda bulunuyorsa kişinin özgeçmişinde bu davranış pekiştirilmiştir. Her birey pekiştirme olasılıklarından belirli bir özgeçmişe sahip olduğu için görece biriciktir. Genetik ve özgeçmiş farklılıkları bireysel farklılıkları biçimlendirir. Bu anlamda Skinner, insanlar arasındaki benzerliklerden çok farklılıkları vurgular (Feist & Feist, 2008, s. 474).

Skinner, yaptığı çalışmalar ve yazdığı kitaplar nedeniyle hem psikoloji alanından hem de alan dışından birçok kişi tarafından ciddi eleştirilere muhatap olmuştur. Bu eleştiriler gözlenebilir davranışlara odaklanarak davranışların farklı yönlerinin görmezden gelinmesi, fareler ve güvercinler üzerinde yapılan

çalışmalardan elde edilen verilerin insanlara genellenmesi konularını içerir (Burger, 2006, s. 555).

Özetle davranışçılık insan doğasını iyi ya da kötü bir insana dönüşebilecek yumuşak hamur olarak görür. Bu anlamda insan doğası nötrdür. İnsanı iyi ya da kötü yapacak olan çevresel faktörler ya da koşullardır.

1.3.4. Bilişsel Yaklaşım

Bilişsel yaklaşım, insanların bilgiyi ne şekilde işlediğini, depoladığını, kullandığını ve bu bilgilerin insanların yaptıklarını, algıladıklarını, öğrendiklerini, hatırladıklarını, inandıklarını ve hissettiklerini nasıl etkilediğini inceleyen bir yaklaşımdır (Plotnik, 2009, s. 19). Bilişsel yaklaşım, kişilik farklılıklarını insanların bilgi işleme süreçlerindeki farklılıklara bağlar. Bu yaklaşımın en önemli temsilcilerinden biri olan George Kelly, insanoğunun benzersiz olduğunu iddia eder ve bu yaklaşıma “bilim adamı-insan” adını verir. Kelly, tıpkı bilim insanları gibi sıradan insanların da sürekli olarak kendi dünyalarıyla ilgili hipotezler geliştirip bunları sınadıklarını belirtir. Tıpkı bilim adamlarının inceledikleri şeyleri tahmin ve kontrol etmeye çalıştıkları gibi, insanlar da yaşamlarında mümkün olduğu kadar çok şeyi tahmin etmeye ve kontrol etmeye çalışır (Burger, 2006, s. 607). Kelly’e göre insan davranışı hem gerçeğliğe hem de insanların gerçeğlik algısına dayanmaktadır. Kelly, Skinner’in davranışın çevre tarafından şekillendirildiği görüşünü reddettiği gibi, tek gerçeğin insan algısı olduğu şeklindeki aşını fenomenoloji de reddeder. Kelly, evrenin gerçeğ olduğunu fakat insanların onu farklı şekillerde yorumladıklarını ileri sürer. Dolayısıyla, insanların kişisel yapıları yanında olayları yorumlama ve açıklama biçimleri, onların davranışlarını tahmin etmede önemli rol oynamaktadır (Fiest &Fiest, 2008, s. 557).

Kelly’nin kuramı pek çok açıdan diğer kuramlardan farklıdır. O, diğer kuramcıların benimsediği pek çok kavramı kabul etmemiştir. Ego, duygu, pekiştiren, uyarıcı, bilinçdişi, ihtiyaç, içgüdü gibi kavramlar Kelly’nin kuramında yer almaz. Bu durumda özellikle motivasyon ve duygu gibi kavramlar olmaksızın insan kişiliğinin ne şekilde anlaşılacağı açık bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Kelly’e göre her birey çevresi hakkında bir dizi bilişsel yapılar

oluştur. Onun bununla kastettiği şey, yaşamımıza ilişkin sosyal ilişkileri ve olayları bir sistem veya bir yapı içinde organize ettiğimiz ve yorumladığımızdır. Bu yapıya dayalı olarak, kendimiz ve diğer insanlara ilişkin tahminlerde bulunuruz ve bu tahminleri davranışlarımızı yönlendirmek için kullanırız. Bu nedenle insan kişiliğini anlamak istiyorsak, oluşturduğumuz yapıları ve çevremizi nasıl şekillendirip ve yapılandırdığımızı anlamalıyız. Çünkü olaylara ilişkin yaptığımız yorumlar olayların kendilerinden daha önemlidir (Schultz & Schultz, 2009, s. 356).

Kelly'nin insan doğasına bakış açısı temelde iyimserdir. İnsanların geleceğe ilişkin bir takım beklentilerinin ve projeksiyonlarının olabileceğini varsayan Kelly, insanların bu beklentilere göre hayatlarını devam ettirebileceklerini kabul eder. Bu anlamda Kelly, insanın kişiliğinin yaşamın ilk yıllarında belirlenmediğini, yaşamın herhangi bir aşamasında bireylerin kişisel yapısını değiştirebilecek kabiliyete sahip olduklarını fakat bu değişimin kolay bir şekilde gerçekleştirilemediğini iddia eder. Kelly'nin değişim anlayışının doğal bir sonucu olarak, bu yapılar yeni unsurları kabul edecek kadar esnektir. Ancak bütün insanlar eşit ölçüde geçirgen bir yapıya sahip değildir. Bazıları yeni tecrübeleri ve onların yorumlarını kabul etmeye meyilli iken diğerleri değiştirilmesi zor yapılara sahiptir. Bununla birlikte Kelly, terepâtik deneyimlerin insanların yaşamlarını daha verimli kılmaya imkân sağladığına inanır (Fiest & Fiest, 2008, s. 577). Bu açıdan insan, dünyayı ele alış biçimiyle yapısal çerçeveyi oluşturacak yeteneğe sahip akıllı bir varlıktır. İnsanlar kendi geleceklerinin mimarlarıdır, kurbanı değil. Gerektiğinde oluşturdukları yapısal çerçeveyi yeniden düzenleyerek yeni bir yapı oluşturabilirler. Çünkü Kelly tarihsel determinizmi kabul etmez. Geçmişte yaşadığımız olaylar yani çocukluk ve ergenlik dönemlerinde, mevcut davranışlarımızın belirleyicisi değildir. Bu anlamda biz insanlar, erken dönem cinsel yaşantıların ya da biyolojik içgüdülerin ve bilinçdışı güçlerin mahkûmları değiliz. Kendi kişisel yapı sistemimiz içinde tercihte bulunma özgürlüğüne sahibiz (Schultz & Schultz, 2009, s. 366).

1.3.5. İnsancıl Yaklaşım

İnsancıl yaklaşım, her bireyin kendi geleceğini yönlendirmede büyük bir özgürlüğe, kişisel gelişimi için büyük bir kapasiteye ve önemli ölçüde içsel bir değere, kendini gerçekleştirmek için de büyük bir potansiyele sahip olduğunu vurgulayan bir yaklaşımdır (Plotnik, 2009, s. 444). İnsancıl psikoloji kavramını ilk kez 1930 yılında kullanan Gordon Allport' tur. Özellikle, hem Freud'un kötümser insan doğası görüşüne ve biyolojik determinist yaklaşımına, hem de özgür irade ve insan onuru gibi insan kişiliğinin önemli boyutlarını yok sayan davranışçılığın determinizmine bir tepki olarak bazı psikologlar, insancıl yaklaşım olarak adlandırılan bu yaklaşımı benimsemişlerdir. Bu yaklaşım, hem davranışların içsel belirleyicilerini açıklayan psikanalitik hem de davranışların dışsal belirleyicilerini açıklayan davranışçı yaklaşımları uzlaştırmaya çalışan üçüncü bir güç olarak kabul edilir. Bu akıma mensup psikologlar insanın yaşantılarını, tutumlarını, inançlarını, değerlerini, emel ve arzularını incelemeye gayret gösterirler. Bunlar, insanı insan yapan özellikler olduğu için bu akıma insancıl psikoloji adı verilmiştir (Kuzgun, 1985, s. 1). İnsancıl psikoloji temel olarak Avrupa kaynaklı varoluşçu felsefeye, Rogers ve Maslow gibi Amerikalı psikologlara dayanır (Yazgan- İnanç & Yerlikaya, 2012, s. 293).

İnsancıl psikologlar, Freud ve takipçilerini insan doğasının kötü yönlerini ön plana çıkaracak şekilde geleneksel psikanaliz yöntemle insanı incelemelerini eleştirirler. Ayrıca insanı büyük bir fare ya da yavaş işleyen bir bilgisayar olarak gören, insanların kişisel bir seçim ve eğilimden değil de o an ya da daha önceden içinde buldukları duruma göre belli bir biçimde davrandıklarını öne süren davranışçı yaklaşımın bakış açısını reddederler. Çünkü insan, davranışçıların kullandığı yöntemlerle anlaşılamayacak kadar karmaşık bir yapıya sahiptir. İnsancıl yaklaşımı diğer kuramlardan ayıran en önemli nokta, bireylerin kendi eylemlerinden büyük oranda sorumlu olduklarını varsayımıdır. Bazen olaylara karşı otomatik bir tepki göstersek ve bilinçaltı dürtüler tarafından güdülensek de, her an kendi geleceğimizi belirleme ve eylemlerimize karar verme gücüne sahibizdir. Hepimizin iradesi özgürdür (Burger, 2006, s. 416).

İnsancıl yaklaşımın en büyük temsilcilerinden biri olan Maslow'a göre (2001, s. 8) her birimizin biyolojik bir temele dayanan, belli bir dereceye kadar doğal, esas, verili ve sözcüğün dar anlamıyla değiştirilemez ya da değişmez bir içsel doğası vardır. Her bireyin sahip olduğu bu içsel doğanın bir bölümü kendine özgü, bir bölümü ise tüm insanlıkla ortaktır. Bu içsel doğa temelde ya da zorunlu olarak kötü değildir. Temel gereksinimler ile temel insani duygu ve yetenekler ilk bakışta ya yansız ya da pozitif olarak iyidir. Yıkıcılık, sadizm, gaddarlık, kin, nefret, vb. özellikler insanın temel özellikleri olmayıp, gereksinim, duygu ve yeteneklerin engellenmesine karşı duyulan şiddet eğilimli tepkilerdir. Bunlar kötü davranışlara yol açabilirler fakat bu zorunlu değildir. Aslında insan doğası asla düşüldüğü kadar kötü değildir. İçsel doğamız kötü değil, tersine iyi ya da yansız olduğundan açığa çıkarılması için desteklenmesi, seçilecek en iyi yoldur. Kendi yaşantılarımızı yönetebilme şansına sahip olursak, sağlıklı, verimli ve mutlu oluruz. İnsanın bu temel yapısı reddedildiği ya da baskı altına alındığı takdirde belirgin bir şekilde insan sağlığı bozulacaktır. Bununla birlikte, Maslow (2001, s. 9), insanın içsel doğasının hayvanların içgüdülerinin tersine güçlü, egemen ve yanılmaz olmadığını; alışkanlıklar, kültürel baskılar ve olumsuz tavırlara kolayca boyun eğebileceğini ileri sürer. Başka bir ifadeyle, içsel doğamızın bütünüyle müspet olduğunu, olumsuz çevre koşullarından veya öğrenmelerden kolayca etkilenebilecek kadar zayıf bir yapıda olduğunu söyleyebiliriz. Maslow, Freud'un insan doğasına ilişkin karamsar ve kasvetli görüşlerinin yerine, iyimser ve mutlu bir tablo çizmeye çalışırken, bilinçaltı dürtülerin varlığını da kabul etmiştir; fakat dikkatini kişiliğin bilinç boyutlarına yoğunlaştırmıştır.

İnsancıl yaklaşımı benimseyen önemli psikologlardan biri de Carl Rogers'tır. O, insan doğasına bakış açısını Skinner'la yaptığı tartışmalarda ortaya koymuştur. Amerikan psikoloji tarihindeki en önemli tartışmalardan biri olan bu tartışma özgürlük ve kontrol konusunda gerçekleşmiştir. Skinner, farkında olsunlar ya da olmasınlar insanların sürekli olarak denetim altında olduklarını ileri sürerken, Rogers belli ölçüde insanların özgür iradeleri olduğunu ve kendi kendilerini denetleyebileceklerini kabul eder. İnsan davranışlarının belli kısımlarının kontrol ve tahmin edilebileceğini kabul eden Rogers, önemli değerlerin ve tercihlerin kişisel kontrol alanında olduğunu iddia eder. Meslek

hayatı boyunca insanın kötülük yapma potansiyelinin farkında olan Rogers, insan doğasına ilişkin iyimser bir bakış açısına sahiptir. İnsanlar, uygun koşullar altında kendilerini geliştirebilir ve kendilerini gerçekleştirebilirler. Çünkü insanlar temelde güvenilir, sosyal ve yapıcıdır. Diğer sağlıklı bireyler tarafından anlaşıldıkları ve ödüllendirildikleri takdirde, insanlar kendileri için neyin iyi olduğunu bilirler ve kendilerini tamamlama yönünde çaba sarf ederler. Bununla birlikte insanların acımasız, kötü, sinirli olabileceklerinin de farkındadır (Fiest &Fiest, 2008, s. 571).

İnsancıl yaklaşımlar, insanların temel ihtiyaçları karşılandığında mutlu olmadığını ifade ederler. Onlara göre insanlar, gelişimlerini olumlu yönde sürdürmeye güdülenmişlerdir. İnsan kendi başına bırakıldığında, hayatın yükü altında ezilmese, kendini tatmin eden bir varoluş noktasına doğru ilerler. Rogers, bu noktaya potansiyelini tam kullanan birey adını verirken, Maslow ise kendini gerçekleştirme kavramını kullanmıştır (Burger, 2006, s. 292).

Sonuç olarak insancıl yaklaşım, insan doğasına ilişkin iyimser bir bakış açısını benimser. İnsanları, kendi yaşamlarını etkin bir şekilde biçimlendiren, bazı fiziksel sınırlamalar hariç, her şeyi değiştirme özgürlüğüne sahip varlıklar olarak görür. Bu yaklaşıma göre, özgür tercihlerde bulunarak kendi kişiliğimizin oluşumunda etkin bir şekilde rol oynayabiliriz. Kendini gerçekleştirme eğilimi doğuştan olmasına rağmen, kendini gerçekleştirme sürecinde biyolojik güçlerden ziyade sosyal güçler daha etkilidir. Çocukluk dönemindeki olaylar kişilik üzerinde etkili olmasına rağmen ileri yaşamdaki deneyimleri daha etkilidir. Şu anda sahip olunan duygular çocukluk dönemindeki olaylardan daha önemlidir (Schultz & Schultz, 2009; Kuzgun, 1985).

1.3.6. İnsan Doğasına İlişkin Psikolojik Yaklaşımların Değerlendirilmesi

İnsan doğasının niteliği hakkında sorulan sorular insanlık tarihi kadar eskidir ve bu sorulara, geçen süre zarfında birbirinden çok farklı alanlar tarafından cevaplar verilme çalışılmıştır. Çünkü bu tür bir bilgi insanın gündelik hayatını ve diğer insanları anlamasını kolaylaştırdığı gibi, varoluşsal açıklamalara kaynaklık etmekte ve ahlaki, politik ve toplumsal uygulamalara yön verme potansiyeli

taşımaktadır. Bu anlamda psikoloji özünde insanın doğasını tanımlamaya ve açıklamaya dönük bir çaba olarak karşımıza çıkar. Felsefeciler, psikoloji biliminin doğduğu 19.yüzyıl sonlarına kadar, insan doğasını kendi tasarılarına, sezgilerine, çıkarımlarına ve kişisel tecrübelerine dayalı ele alarak açıklamaya çalışmışlar, aynı zamanda bu açıklamalar kişilik kuramlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Ancak psikoloji bu sorulara cevap ararken olgulara dayalı cevaplar bulmaya çalışmış; bu olguları belirleyebilmek için test ve teknikler geliştirmiş; insanı sistematik olarak inceleyerek ve deneysel araştırmaların sonuçlarından yararlanarak açıklayabilme çabası içinde olmuştur (Burger, 2006; Kalat, 2011; Schultz & Schultz, 2009).

Bu bağlamda psikolojinin temel bakış açıları, kişilik kuramcılarını psikolojinin entelektüel kökenlerine yönelttiği gibi insan doğasına ilişkin sayısız soruları gündeme getirmiş ve bu sorulara verilen yanıtlar farklı insan doğası anlayışlarının oluşmasına yol açmıştır. Bu anlamda insan doğası nedir sorusuna verilen yanıtlar üç kategoride incelenebilir (Passer & Smith 2009, ss. 6-9). Diğer yanıtlar bu üç kategoriye yakın ya da uzak açıklamalardır. 17. yüzyıl filozoflarından Thomas Hobbes'a göre insan, doğası gereği bencildir. O, insanın doğa durumundaki yaşamının (herhangi bir toplumun kurallarına bağımlı olmadan sadece kendi değerleriyle yaşama durumu) acımasız, vahşi ve kısıt oluğunu ve dolayısıyla kendimizi diğer insanlardan korumak için devletin zorunlu olduğunu iddia eder. Bu bakış açısına göre insan doğası kötüdür. 18. yüzyıl filozoflarından Jean-Jacques Rousseau ise insanın, doğası gereği iyi olduğunu, asıl devletlerin çözüm kaynağı olmaktan ziyade problemlere neden olduklarını ileri sürerek akıllı insanların özgürce davranarak kendi refahını oluşturabileceklerine vurgu yapar. Bu bakış açısına göre insan doğası iyidir Üçüncü bakış açısı ise İngiliz ampirist felsefenin kurucusu olan John Locke tarafından dile getirilir. Ona göre doğuştan boş bir levha (tabula rasa) olan insan zihni, idelerini kişisel deneyimler vasıtasıyla kazanır. Bu bakış açısına göre insan doğası ne iyidir ne de kötüdür. İnsan doğası nötr (tarafsız) dır (Kalat, 2011, s. 500). Bu üç yaklaşım tarzının, kişilik psikologlarının insan doğasına bakış açılarında ve kişilik teorilerini oluşturmalarında etkili olduğu söylenebilir. Birinci yaklaşım olan kötümser bakış açısı psikolojide Freud tarafından temsil edilirken iyimser bakış açısı Maslow ve

Roger tarafından temsil edilir. Üçüncü yaklaşım olan Nötr bakış açısı ise Skinner ve kurucusu olduğu davranışçılık tarafından temsil edilir. Bu anlamda insan davranışları biyolojik, psikolojik ve çevresel seviyede analiz edilebilir. Her bir analiz seviyesi insan ve insan doğasının bir yönünü açıklayarak insanı indirgemeci bir yaklaşımla ele almıştır. Bu durum insanı bütüncül (holistik) bakış açısıyla ele alma girişimlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

1.4. İslam'da İnsan Doğası

Bu başlık altında İslam düşüncesinde insan doğasına ilişkin bakış açıları ele alınarak özellikle fitrat kavramının (İslam'ın insan tabiatı anlayışı) İslam mirası içerisinde nasıl anlaşıldığı ve insan doğası kavramına Batı düşüncesinden farklı olarak İslam düşüncesinin yüklediği yenilikçi ve kapsayıcı yaklaşım üzerinde durulmuştur. Fıtratla ilgili Rum Suresi 30. ayet ve aşağıda detaylı bir şekilde anlatılacağı üzere fitrat hadisi İslam düşüncesinde insan doğasını anlamak için bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Çünkü Mohammed'in (1995, s. 44) de belirttiği gibi "Fıtrat kişinin doğuştan sahip olduğu gerçekliğidir ve aynı zamanda fitratın kişinin inançları, değerleri ve hayata bakış açısı, dünya görüşü ve çevresiyle olan ilişkileri üzerinde etkisi vardır. Böyle olduğu için fitrat, kişinin akli, davranışları ve dış dünyaya ait kurumlardan ayrı olarak düşünülemez." Dolayısıyla gerek fitrat kavramın muhtevası ve gerekse dini metinlerde geçen fitrat kelimesinin nasıl anlaşıldığı, insanı ve insan doğasını anlamaya yönelik çabalar için önemli bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir.

1.4.1. Fıtrat Kavramı

Fıtrat kelimesi "yarmak, ikiye ayırmak; yaratmak, icat etmek" anlamlarına gelen "fatr" kökünden isim olup "ilk yaratılış hali, temiz ve aslı tabiat, belli yetenek ve yatkınlığa sahip oluş" anlamında kullanılır (İsfehânî, 2010; Lane, 1980). İlk yaratılış; bir bakıma mutlak yokluğun yarılarak içinden varlığın çıkması şeklinde telakki edildiğinden fitrat kelimesiyle ifade edilmiştir. Buna göre fitrat, ilk yaratılış anında varlık türlerinin temel yapısını, karakterini ve henüz dış tesirlerden etkilenmemiş olan ilk durumlarını belirtir (Hökelekli, 1996, s. 47). Fıtrat kavramı, insanın yaratılışı anlamında kullanıldığında ise, tüm özellikleriyle insanın yaratılış şekli ve insanı diğer varlıklardan ayıran yönleriyle orijinalliği

anlamında gelir (Okumuşlar, 1999, s. 28). Öyleyse fitrat, tek tek kişilerin yaratılışlarındaki farklı özellikleri değil, bütün insanlarda, insan olmaktan dolayı, ortak olarak bulunan genel özelliklerdir (Bilgin, 1997, s. 17). Bu anlamda fitrat kavramı insan doğası kavramıyla örtüşmektedir. Ancak insan doğası kavramında olduğu gibi fitrat kavramının muhtevası konusunda da farklı görüşler söz konusudur.

Kur'an ve sünnette fitrat kavramı üzerinde çok durulmuştur. Eldeki kaynaklara göre bu kelimeyi ilk kez Kur'an, insan için kullanmıştır ve fitrat kelimesinin bu kullanım şekliyle Kuran'dan önce bir geçmişi yoktur. Dolayısıyla Kur'an ve sünnetin, insanın fitratı olduğunu savunması, insan hakkında özel bir görüştür ve bu bakış açısının birçok yansımaları vardır (Mutahhari, 2014, s. 13). Örneğin, "insanın doğuştan birtakım eğilim ve yetenekleri varsa, insan bu eğilim ve yeteneklere göre terbiye edilmelidir" şeklinde ortaya koyacağımız bir varsayım eğitimin amaçlarından öğretim programına kadar pek konuda eğitimcileri yönlendirecektir.

Kur'an-ı Kerim'de on dokuz yerde fâtr kökünden türemiş fiil ve isimler, bir ayette de fitrat kelimesi geçmektedir. Bu ayetlerdeki kullanımlara bakıldığında bu kelimelerin yaratma (halketme) ve icat etme (ibdayı) yani yoktan var etmeyi ifade ettiği "fitrat" şeklinde mastar olarak ise, Rum suresinin 30. ayetinde geçtiği görülmektedir.

"Böylece sen, batıl olan her şeyden arınmış olarak, yüzünü kararlı bir şekilde Allah'ın, insanları üzerinde yarattığı doğa/fitrat kanununa/ dine çevir! Allah'ın, insanın doğasına yerleştirdiği fitrata uygun davran ki, Allah'ın yaratmasında bir değişime meydan verilmesin. Bu, gerçek dinin amacıdır; fakat insanların çoğu bilmez."²

Fıtrat kelimesi Kur'an'da sadece bu ayette geçer. Aynı kökten gelen fetara fiili "yarattı" ve fâtır ismi de "yaratan" anlamında olmak üzere defalarca kullanılmıştır (İsrâ 17/51; Enbiyâ 21/30; 35/Fâtır 35/1; En'âm6/ 14). Mutahhari'ye (2014, s. 18) göre ise burada fitrat kelimesi, insan ve onun dinle

---

² Ayetin çevirisi, (Bayraklı, 2007)'den alınmıştır.

olan bağlantısı için kullanılmıştır. “Allah’ın fitratı ki insanları, o fitrat halinde yaratmıştır” ayetinde kastedilen şudur. “İnsana verdiğimiz özel bir yaratılış şekli vardır. Yani insan özel bir şekilde yaratılmıştır.” Dolayısıyla insanın fitratı demek, “insanın yaratılışındaki özellikler” demektir. Esed (2002) ise fitrat terimini Araf suresinin 172. ayetiyle ilişkilendirerek, insanın doğru ile yanlış, gerçek ile sahte/düzmece arasında ayırım yapabilmesine ve böylece Allah’ın varlığını ve birliğini kavrayabilmesine imkân veren, doğuştan edindiği sezgisel yeteneği olarak yorumlamıştır.

Birçok din bilgini bu ayeti yorumlarken, “Dünyaya gelen her insan fitrat üzere doğar; sonra anne ve babası onu Yahudi, Hıristiyan, Mecûsî (farklı bir rivayete göre hatta müşrik) yapar” (Buhârî, Cenaiz, 79, 80, 93; Müslim, Kıader, 22-25) fitrat hadisini dikkate almışlardır. Bununla birlikte bu hadiste geçen fitrat kelimesinden ne kastedildiğinin açıklığa kavuşturulması insanın kaderi, seçme hürriyeti, Müslüman ve gayri Müslim çocuklarının dinî ve hukukî durumlarının belirlenmesi gibi kelami, ahlaki ve fıkhi meseleler bakımından önemlidir (Hökelekli, 1996, s. 47).

İslami literatürde fitrat kelimesinin gerek fitrat ayeti ve gerekse fitrat hadisinde hangi anlamlarda kullanıldığına dair çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunları dört grup altında toplamak mümkündür.

1.4.1.1. Fitrat İslam üzere yaratılıştır

Başta selef uleması olmak üzere âlimlerin önemli bir kısmı ilgili ayet ve hadislerde fitrat kelimesinin “İslam” anlamına geldiğini ileri sürmüşlerdir. Buna göre, “Dünyaya gelen her insan fitrat üzere doğar” hadisi, insanların tabii, asli ve fitri dinlerinin İslamiyet olduğu, daha sonra çevre tesirleriyle farklı dinlere yönelmenin asıl ve fitrattan sapma anlamına gelmektedir (Hökelekli, 1996; Akçay, 2011).

Fıtratı doğrudan İslam olarak yorumlayanlar, İslam ile neyi kastettikleri konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Müesses bir din olarak İslam’ı kastedenler, meseleyi daha çok fıkhi bir tartışmanın tarafı olarak ele almış ya da kendi görüşlerine, konunun fıkhi yansımalarından delil getirmişlerdir (Akçay, 2011, s. 158). Fıtratın İslam üzere doğmak anlamına geldiğini ifade edenlerin bir

kısımının ise, fitrat kavramıyla müesses din anlamındaki İslam'ı değil; daha genel anlamda tevhit inancını, Allah bilgisine sahip olmayı kastettikleri anlaşılmaktadır. Çünkü İbn Teymiyye'ye göre müesses din olarak İslam sonradan öğrenilir. Fıtratın İslam anlamına geldiğini savunan fakat İslam kavramını daha genel anlamda değerlendiren İbn Teymiyye; insanların hiçbir şey bilmez olarak dünyaya geldiklerini ifade eden ayeti (Nahl-78) hatırlatarak 'İslam fıtratı üzere doğar' ifadesinin çocuğun yaratılışının Allah'ı bilmeyi, ona karşı sevgi duymayı gerektiren bir yapıya sahip olması anlamına geldiğini iddia eder (akt. Arslan, 2006). Benzer görüş günümüzde birçok din psikologu tarafından da kabul edilir (Kuşat, 2012).

1.4.1.2. Fıtrat iman veya inkâr üzere yaratılmıştır

Fıtrat kavramını kaderci bir bakış açısıyla değerlendirenlere göre, fitrat hadisindeki fitrat ifadesi, Allah'ın insanları iman ve küfre kabiliyetli yaratmasıdır. Bunun dayanağı da Araf Suresindeki misak ayetidir. Buna göre, iman edenler orada isteyerek ve itaat ederek evet dediler, inkârcılar ise istemeyerek ve kerhen evet dediler (Ece, 2013).

Bu bağlamda fitrat yüce Allah'ın insanlığı ilk olarak üzerinde yarattığı haldir. Yani şöyle ki: "Allah, insanları ilk olarak hayat, ölüm, mutluluk, bedbahtlık için ve buluş halinde ulaşacakları, varacakları hal için yaratmıştır." Bu görüşü benimseyenler fitrat kavramının sözlük anlamından hareket ederler. Onlara göre, fitrat, Arapça'da başlangıç ve başlayış anlamındadır. Fâtır ise başlatan ve başlatıcı demektir. Bu görüşü savunanlar ayrıca İbn Abbas'a dayandırılan rivayeti delil gösterirler; "Ben bir kuyu hakkında davalaşan iki bedevi Arap ile karşılaşınca kadar göklerin ve yerin Fatır'ının ne anlama geldiğini bilmiyordum. Bu iki Bedeviden birisi: Bu kuyuyu fitrat eden benim, yani ilk olarak açan ben oldum, demişti." (Kurtubi, 2003, c.13, ss. 471-472).

Bu bakış açısına göre, fitrat hadisindeki hüküm umum ifade etmemekte, dünyaya gelen bütün çocukların fitrat üzere olduğu anlamına gelmemektedir. Buna göre kâfir ebeveynin evladı Allah ezelde onun mümin olacağını bildiği için mümin olarak, Müslüman ebeveynin çocuğu da Allah ezelde onun kâfir olacağını bildiği için küfür üzere doğabilir. Ancak çocukların ilk yaratılıştaki durumları

bilinemeyeceği için, çocuklara dünyada ebeveynlerinin dinlerine göre muamele yapılır. Her doğan insanın fitrat üzere doğduğunu belirten hadiste anne babaların onları Yahudi, Hıristiyan veya Mecusi yaptığının söylenmesi, ebeveynin dinine göre muamele yapılacağına işaret etmektedir (İbn Abdülber, 1990, c.18, ss. 81-82).

1.4.1.3. Fitrat İslam'ı kabul etmeye uygunluktur

Fıtrat, hakkındaki görüşlerden biri de onun insanda bulunan dini bir kabiliyet, yani inanma kabiliyeti olarak algılanmasıdır. Bu anlamda birçok müfessire ve muhaddise göre, fitrat; insanın yaratılış itibariyle İslâm'ı kabule doğuştan kabiliyetli olmasıdır (Akçay, 2011, s. 156). Meşhur Arap dilbilimcisi İbni Manzur fıtrata şöyle tanımlamıştır: “Kur'an ifadesi olarak fitrat; “Allah'ın insanı, mahlûkata bakarak kendisini bilip tanıyacak, iman edip ibadet edecek kabiliyet, hal ve istidat üzere yaratmasıdır. Bu da ilk yaratılış demektir.” (1968, c.5, s. 55).

Fıtrat kavramı, son dönemlerde psikoloji biliminin kavramları da kullanılarak daha çok dine yatkınlık kapsamında değerlendirilmektedir. Buna göre insanda fitri bir dini hassasiyet ve eğilim vardır. Bu eğilim ve hassasiyet, dini tecrübenin doğuşuna imkân verir. İnsandaki bu kabiliyetin nasıl bir tabiat ve özelliğe sahip olacağı çevresel şartlara bağlıdır. Çünkü fıtratın davranışlar üzerinde belirleyici bir etkisi olmakla birlikte, bu etki zorlayıcı değildir (Hökelekli, 1998, ss. 124-125). Bu bağlamda fitrat, insanın doğuştan doğal olarak inanmaya yetenekli ve dini inancı kabul etmeye elverişli bir şekilde dünyaya gelmesi şeklinde anlaşılabilir gibi, fitrat hadisi dikkate alındığında bu saf ve temiz eğilimin çevre faktörü ile birlikte yanlışa inanmaya da eğilimli olabileceği şeklinde yorumlanabilir (Tavukçuoğlu, 2002, ss. 58).

Karaman, Çağrı, Dönmez & Gümüş (2007, ss. 288-291) Kuran'da ve Hz. Peygamber'in hadislerinde fitrat kelimesinin, “İnsan kişiliğinin çevre etkilerinden bağımsız olarak var olan özünü ve bütün insanlar için ortak ve genel olan oluşum ve gelişim kapasitesini belirtmek üzere kullanıldığını ve tek tek her bir insanın geliştirdiği kişilik özelliklerinin de bu ortak fıtrattan beslendiğini” ifade ederler. Ayrıca İslami öğretiye göre “İnsanın ilk yaratılış durumu, temiz ve

günahsız, gelişme ve olgunlaşmaya hazır ve elverişli, insan olmanın ve insanca yaşamanın gerektirdiği bütün imkân ve özellikleri bünyesinde taşıyan bir potansiyel tamlığa sahiptir.” (Karaman, 2015). Bu bağlamda insan fitratında Allah’ın varlığını ve birliğini tanımaya yönelik doğal bir eğilim vardır.

1.4.1.4. Fitrat, nötr (tarafsız) bir yaratılıştır

İnsanın fiilleriyle ilgili kaderci görüşe bir tepki olarak ortaya çıkan bu bakış açısı hareket noktası olarak insanın doğuştan bir iman veya imansızlık hali ile dünyaya gelmediğini vurgular (Arslan, 2006, s. 32). İbn Abdülber en-Nemerî’nin (ö. 463/1071) konuyu ayrıntılı bir şekilde ele aldığı, daha sonra yazılan eserlere de kaynak teşkil eden *et-Temhîd* adlı eserinde insana yaratılıştan verilen fitratı “selâmet ve istikamet” şeklinde tarif eder. Bu anlamda fitratın iman-küfür, tanıma-reddetme, hidayet-dalalet gibi belirleyici anlamlar taşıması mümkün değildir. Çünkü çocuk doğduğunda ne imanı, ne de küfrü kavrayabilir. Eğer insanlar daha başlangıçta iman veya küfür üzere yaratılmış olsalardı hiçbir zaman inançlarını değiştiremezlerdi. Fitrat hadisini yorumlayan İbn Abdülber, hadiste ebeveynlerin çocuğun iman ve küfrüyle ilgili haricî etkenler olarak zikredildiğini, iman ve küfrün ilâhi hükmün gereği olarak zikredilmediğini belirtmektedir. Çocuk, hiçbir inanç belirtisi olmaksızın bir bütün halde doğar, mükellef olacağı yaşa gelinceye kadar da bu böyledir. İnsanların hiçbir şey bilmez durumda dünyaya geldikleri Kuran’da ifade edilmiştir: “Siz, hiçbir şey bilmezken Allah, sizi annelerinizin karnından çıkardı.” (Nahl,16/78). Şu halde yeni doğanlarla ilgili fitrat kavramı onların yaratılış, tabiat ve mizaç bakımından genellikle temiz ve sağlıklı olduğuna işaret eder; bunlar ancak reşit olduktan sonra iman veya küfrü seçebilirler. Eğer insanlar daha başlangıçta iman veya küfür üzere yaratılmış olsalardı hiçbir zaman inançlarını değiştiremezlerdi ve davranışlarından dolayı da sorumlu tutulmazlardı. (Hökelekli, 1996, s. 47). Aynı şekilde İbn Atiyye (546/1151)’ de fitrat kavramının insanın yaratılış özellikleri anlamına geldiğini ifade ederek insanın yaratılış itibariyle yansız (nötr) bir durumda olduğunu savunur (Kurtubi, c.13, ss. 471-472).

Gazali (1975, c.3, s. 69) de çocukların her türlü eğitime müsait olarak dünyaya geldiklerini, onların kalplerinin hayrı da şerri de kabule elverişli olarak

yaratıldığını, anne ve babalarının onları istedikleri doğrultuda yetiştirebileceklerini belirterek fitratın yansızlığı üzerinde durur. Ona göre çocuklar dünyaya geldiklerinde boş ve işlenmeye uygun bir levha gibidirler. Dolayısıyla çocuk, anne ve babanın yanında ilahî bir emanet olup, kalbi saf bir cevherdir. Her türlü nakış ve suretten boş, nakşedilen her şeyi kabule müsait, kendisine müteveccih her şeye meyleder vaziyettir. Kara'ya (2012, s. 11) göre insan tarafsız bir fitratla yaratılmasının birtakım sonuçları vardır. Ona göre “dünyaya gelen bir insan hiçbir şekilde anne-babasının ya da atalarının günahını sırtında taşımaz. Tertemiz bir varlık olarak hayata başlar. Doğuştan gelen bir lekesizlik aynen bir ayna gibi, kendisine ne gönderilirse onları yansır.”

Okumuşlar (1999, s. 33) ise, insanın din ile donatılmış olarak doğmaması anlamında fitratın yansız bir durum olduğu görüşünü benimsemekle birlikte insanın iyilik ve kötülük yapabilme özelliğinin fitri olduğunu ifade eder. Bu bağlamda fitratın salt olarak yansızlık anlamında olmasının düşünülemeyeceğini ileri sürer.

Sonuç olarak; fitrat kelimesi insanı tanımlamak için Kuran'da kullanılan önemli bir kavramdır. İslam bilginleri bu kavrama farklı anlamlar yüklemişlerdir. İlk dönem İslam âlimleri fitrat kavramını genelde İslam olarak yorumlamışlardır. Bunda konu ile ilgili ayet ve hadislerin büyük etkisi olmuştur. Çağdaş İslam bilginleri ve eğitimcileri ise fitratın doğuştan insana verilen bir kabiliyet, bir özellik olduğunu ifade etmişlerdir. Bu anlayışa göre Allah, insanı kendisini bilip tanıyacak, ona ve indirdiklerine imanın gerekli olduğunu bilecek bir kabiliyette yaratmıştır. Bir başka yorum olarak fitrat, insanların doğuştan getirdikleri safiyettir ve iyiliğe yönelme eğilimidir. Böylece doğan her çocuk, günahsız olarak doğar, çevresinden kötüye doğru yönlendirilmezse iyiliğe yönelir. Bu anlamda kaderci yaklaşımların tersine insanlar doğuştan değil daha sonra yaptıkları iyi/kötü iş ve eylemleri sebebiyle mümin/kâfir olmaktadır.

1.4.2. İslami Bir Bakış Açısıyla İnsan Doğasının Özellikleri

İslami bir bakış açısıyla insan doğasının belirleyici özellikleri açıklanmaya çalışılırken Kuran ve Hadis bağlamında İslami bakış açısı Batı düşüncesiyle karşılaştırılmalı olarak, özellikle Schultz (2009)'a referansla açıklanmaya

çalışılmıştır. Achoui (1998)'nin ifade ettiği gibi Schultz'ın çalışmasının esas alınmasının nedeni insan doğasına ilişkin açıkladığı altı boyutun çalışmamızda kullanılan ölçme aracındaki insan doğasının alt boyutlarıyla paralellik arz etmesidir.

İnsan doğasının özellikleri konusunda İslami bir bakış açısı geliştirilirken, dayanak noktası insanın yaratılışı, hayatın anlamı ve insanın kaderi konuları olmuştur. Çünkü insan doğasına ilişkin açıklanan boyutların bu üç dayanak noktasıyla çok yakından ilişkisi vardır. Bu üç boyut Achoui'nin (1998, s. 73) tasniflediği gibi “manevi, biyofizyolojik ve davranışsal” boyutlardır.

1.4.2.1. Manevi Boyut

Manevi boyutla kastedilen anlam inanç boyutu ve insanın aşkın varlıkla olan ilişkisidir. Yani iman esaslarıdır. Fitrat düşüncesinin içinde pek açık olmamakla birlikte, her insanın Allah'a inanmaya ve O'na ibadet etmeye doğuştan bir eğilimi olduğu düşüncesi vardır. Başka bir ifadeyle, tevhit inancı, insanın Allah vergisi tabiatıyla ilgilidir (Mohamed, 1995; Akçay, 1996). İnsan maddî planda, beden ve organlar olarak tek bir fitratta yaratıldığı gibi manevî planda da; ruh, zekâ, akıl, içgüdüler, bütün psikolojik haller bakımından da tek bir fitrat üzerindedir. Bu fitrat tam ve sağlamdır, ilahidir, Allah'a, Hakk'a doğru gitmeye elverişlidir, bunda hiçbir eğrilik ve eksiklik yoktur (Gölcük, 1996, s. 25). İnsan, akıllı ve inanan bir varlıktır. İnsanın bütün eylemlerini şekillendiren, biyolojik ve psikolojik esasları olan bu temel nitelik tahlil edilince, insanın hayatını sürdürebilmesi için inanmak zorunda olduğu anlaşılır. Çünkü Allah'a inanma, insanı belirsizliklerden kurtaracak ve bir amaç için yaşama imkânını sunacaktır. Ayrıca, insanın inanan bir varlık olmasının sebebi de aklının olmasıdır. İnsan akıyla düşünür, imkânlar görür, şüphe eder, planlar yapar, iman eder veya inkâr eder. Aynı zamanda insan aklını kullanarak biyolojinin ona önceden çizdiği hayatı yaşamak zorunda olmadığı gibi yaşayacağı hayatı da kendisi inşa eder (Özakpınar, 1999, s. 17).

İnsan doğasına ilişkin “Modern Batı ve İslami” bakış açıları arasındaki temel farklardan biri de bilgi kaynaklarıdır. Batılı düşünürler sadece duyu organları ve akılla elde ettikleri bilgilere dayanarak bir yargıya varırken, İslami

bakış açısıyla konuya yaklaşanlar bu iki bilgi kaynağının yanında “vahyi” yani Kuran ve Hz. Muhammed’in sahih sünnetini de bilgi kaynağı olarak kabul ederler. Bu durum insanın aşkın varlıkla olan ilişkisini gündeme getirir. Bunun içindir ki insan doğasına ilişkin İslami bir bakış açısı kapsamlı ve kuşatıcıdır (Mohammed, 1995). İslami anlayışa göre insan varlıklar âleminde yaratılmışların en şerefliisidir. “Biz insanı en güzel şekilde yarattık.” (Tin 95/4). Bu ayet insanı diğer varlıklar arasında önemli bir yere koyuyor ve insanı diğer canlılardan ayıran özelliklerin neler olduğu sorusuna akla getiriyor. İnsana atfedilen değeri ortaya koyan bir diğer ayette de İsra Süresi 70. ayettir. “Gerçek şu ki, Biz Âdemoğullarını üstün ve onurlu kıldık; karada ve denizde onların ulaşımını sağladık; temiz besinlerle onları rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın pek çoğundan üstün kıldık.” Ancak Tin suresi 5. ayette de ifade edildiği üzere Allah katında böylesine üstün bir konuma ulaşan insan sonsuza kadar bu pozisyonunu koruyamamaktadır. İnsan, Allah’ın kendisine verdiği bu üstünlüğü hırsları ve hevesleri, Allah’ın emir ve yasaklarından yüz çevirmesi yüzünden kaybetmektedir.

İnsanın “eşref-i mahlûk” olma özelliği yanında bir diğer özelliği de kendisine Kuran’da Allah’ın halifesi olarak hitap edilmesidir. Allah’ın halifesi ifadesi, insanın yeryüzündeki konumunun ve öneminin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Allah’ın halifesi olarak insanın halifelik özelliklerini taşımasını ve halifelik makamının gerektirdiği bütün özelliklere sahip olması gerektirir. Atay’a (1995, ss. 5-6) göre “Allah’ın halifesi olmanın tek şartı ilimdir. Çünkü Hz. Âdem, ilimle meleklerle üstün gelmiştir. İlim sıfatı insana şahsiyet veren, kendi varlığıyla özdeşleştiren, ona benlik (bencillik değil) veren bir sıfattır. Bu sığata haiz olunca peşinden hükümranlılık gelmekte ve hükümranlılık sıfatı adalete dayanmaktadır. Allah’ın halifesi olan insan çalışmalarında ve idaresinde adil olmak zorundadır.” Bu durum Bakara Suresi 30. ayette söyle ifade edilmiştir. “Rabbın meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim demişti; melekler, Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin? Oysa biz Seni överek yüceltiyor ve Seni devamlı takdis ediyoruz dediler; Allah Ben şüphesiz sizin bilmediklerinizi bilirim dedi.”

Yukarıdaki ayette meleklerin insana yönelik olumsuz yaklaşım ileri sürmüş olmalarına rağmen Allah, insanın yeryüzünde gerçekleştirebileceği pek

çok olumlu potansiyel görmüştür. Çünkü Allah insanı bunları gerçekleştirebilecek kabiliyette yaratmıştır. Ancak Saka'ya (1997, s. 96) göre bazı müfessirlerin ileri sürdüğü gibi, burada meleklerin “orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin?” şeklinde bir soru yönelmeleri ne Allah'a karşı bir itiraz, ne de insanoğluna karşı bir haset anlamı içermektedir. İnsanın yaratılacağı kendilerine bildirilince bunun hikmeti hakkında böyle bir soru yönelmişlerdir.

İnsanı diğer varlıklardan ayıran bir diğer özellik de kendisine Allah tarafından emanetin verilmiş olmasıdır. “Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir.” (Ahzap, 33/72). Bu ayetteki “emanet” kelimesinin hangi anlamlara geldiği konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu anlamlardan en çok tercih edileni akıl ve irade gücü, Allah'ın halifesi olmasının bir gereği olarak kendisine verilen güç ve iktidar anlamlarıdır. Ayrıca emanet ifadesiyle Kuran'daki emir ve nehiylerin de kastedilmiş olabileceği ve böylece insanın yaptıklarından sorumlu tutulacağı şeklinde yorumlanabileceği ifade edilmiştir (Razak, 2011, s. 80). Allah bu görevi dağlara teklif ettiği halde, bunun yükünden çekinerek kabul etmemiş, ancak insan kabul etmiştir. Özdoğan'a (2008, s. 78) göre, “İnsanın yüklendiği bu emanet anlamlı kılan hürriyeti, onun olumlu ve olumsuz güçlerle (yetenek ve zaaf) donatılmış olmasıdır. İnsanda bu iki zıt kutbun potansiyel olarak iç içe bulunması onun yeryüzündeki serüveni açısından kaçınılmazdır. Bu iki yönden hangisini seçeceği tamamen insana bırakılmıştır.”

Dolayısıyla insan hem iyilik hem de kötülük potansiyelini içinde barındıran, iyiyi ya da kötüyü seçme iradesine sahip, yaptıklarından sorumlu olan, yaşamın anlamı üzerinde düşünen bir varlıktır.

1.4.2.2. Biyofizyolojik Boyut

İslam, insanın ruh ve akıl yönüne önem verdiği gibi öz itibariyle topraktan yaratılmış maddi cephesini asla göz ardı etmez. Bu yönünün korunması, gelişmesi ve sağlıklı bir şekilde fonksiyonlarını yerine getirmesi için gerekli düzenlemeler yapmıştır. Bu nedenle İslam; bedeninin bütün ihtiyaçlarını dikkate alarak, onların dengeli ve düzenli bir şekilde karşılanmasına ve aynı zamanda da hayat hakkının

kutsallığı, sağlığı korumanın zorunluluğu, Allah'ın nimetlerinden gerektiği gibi yararlanma, dengeli ve düzenli beslenme ve cinsel duyguların disipline edilmesi gibi birçok konuda emir ve tavsiyelerde bulunmuştur (Saka, 1997, ss. 252-272). Fiziksel görünümün ve yapısıyla bedensel bir varlık olan insan, bu yönüyle daha çok biyolojinin ve fiziksel antropolojinin çalışma alanını teşkil eder. Şüphesiz ki Kur'an bir biyoloji kitabı değildir. Ancak insanın bedensel yapısı ve gelişim evreleri hakkında önemli bilgiler verir. Kuran bu bilgilendirmeyi yaparken mesajı muhatabına ulaştıracak şekilde ayrıntılara girmeden, bir hüküm ortaya koymak, ibret alınmasını sağlamak amacıyla insanın neden meydana geldiği, nasıl çoğaldığı, insanın biçim ve yapısı, insan hayatının gelişim dönemleri, insanın bedensel organlarını kullanma keyfiyeti ve onun var olma koşulları gibi sorulara yanıtlar verir (Canatan, 2014, ss. 59-63). Batı düşünce sistemi özellikle -evrim psikolojisi- insanın bedensel yönüne odaklanarak, insan karakterini, insan davranışlarını biyolojik yapısıyla açıklamaya çalışmaktadır (Pinker, 2012).

Canatan'a (2014, s. 61) göre Kur'an, insanın bedensel yönü ile manevi yönünü vurgulamak, bedensel yapı ve şekil açısından insanlar arasında farkın olmadığını, asıl farkın manevi boyutu oluşturan akli ve iradeyi doğru bir şekilde kullanmak olduğunu belirlemek için "beşer" ve "insan" kelimelerini kullanır. Kuran'da insanın bedensel ve fiziksel yapısı ile ilgili özellikleri ifade edilirken "beşer" kelimesi, insanın sosyal bir varlık olması, Allah'a yönelen ve inanan bir varlık olması özellikleri ifade edilirken "insan" kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Beşer olarak tasvir edildiğinde insan, ne kadar maddi, fiziksel özelliklere sahip bir varlık ise, insan kelimesiyle tanımlandığında da insan olarak o kadar manevi, metafizik ve deruni boyutları olan bir varlıktır.

1.4.2.3. Davranışsal Boyut

Modern psikoloji genel olarak dışarıdan gözlenebilen davranışlar üzerinde çalışmaktadır. Ancak düşünmek, hatırlamak, yazmak bir davranış formu olduğu gibi, inananların Allah'a ibadet amacıyla yaptıkları herhangi bir etkinlik de davranış formu olarak değerlendirilebilir. Çünkü insan fitratı gereği Yaratan'ını tanıyacak, O'na ibadet edecek ve ilahi bir şekilde buyrulan ahlaki emirlere uyacak potansiyele sahiptir. (Mohamed, 1995). İslam dininde, namaz, oruç, hac, zekât

gibi belli başlı ibadetlerin farz kılınış amacı, insan davranışları üzerinde maddi ve manevi yönden olumlu değişmeler sağlamaktır. Bu bağlamda Kuran, iman edenlerin bu dünyadaki davranışlarıyla alakadar olduğu gibi, yaptıkları amellerine göre Ahiret hayatındaki durumlarıyla da ilgilenir. Çünkü güzel iş ve davranışlar bir mü'minin yaptığı davranışların en üst derecesini temsil eder. İslam düşüncesine Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmek en güzel iyilik olarak değerlendirilir. İslam düşünce sisteminde görünene göre hüküm vermek esası geçerli olduğu için davranışlar önemlidir. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in şu hadisini zikredebiliriz. "Bir şahsın mescide devam ettiğini görürseniz, onun imanlı biri olduğuna şahadet edebilirsiniz" (Buhari, Salat, 65). İslam düşüncesinde ibadet amacıyla yapılan bir davranış diğer davranışlardan ayıran en önemli ölçüt niyettir. Bu anlamda davranışları yönlendiren niyetlerdir. Ancak kötü davranışlar yapan kişiler yaptıkları kötü davranışları niyetim iyiydi diyerek haklı çıkaramazlar. Bu nedenle niyetlerin somut hali davranışlar olduğu için inanç boyutuyla davranış boyutu insan doğasının ayrılmaz parçaları olarak görülebilir.

Sonuç olarak İslam, insanın fiziksel ve biyolojik yönleri yanında insanın manevi yönüne ve içsel doğasına büyük önem atfeder. İslam doğuştan insan doğasının kötü olduğu varsayımını kabul etmez. Aksine insanın fitrat üzere doğduğunu ve bu fitratın temiz, iyi ve güzeli tercih etmeye eğilimli olduğunu varsayar. Ancak çevresel koşulların bu yapı üzerinde etkili olduğunu da göz ardı etmez.

1.5. Din Eğitimi ve İnsan Doğası

Din eğitimi, teoride ilahiyatın bir yan disiplini olarak düşünülebileceği gibi, eğitimin bir yan disiplini olarak da düşünülebilir. Pratikte ise, bir okul görevi olarak düşünülebileceği gibi bir aile görevi ya da bir cami görevi olarak da düşünülebilir. Bu anlamda din eğitimi hayatın bütünü ile ilgilenen çok boyutlu bir problem alanı olarak da düşünülebilir (Bilgin, 1998, s. 28). Gerek teorik, gerekse pratik açıdan din eğitimin temel öznesi ve ilgi alanı insan ve insanı diğer varlıklardan ayıran temel niteliklerdir.

İnsan, katılım yoluyla getirdiği gizil güçlerle aile ve çevre içinde gerçekleşen eğitim etkileriyle kendine ve çevresine has özellikler kazanır. İnsanın

gelişmesi ve kendi potansiyellerini bilerek en üst seviyeye çıkarması bu özelliklere bağlıdır. Bu gelişim süreci din eğitimi açısından da çok önemlidir. Çünkü din eğitimi insan hayatının tümüyle ilgilidir. İnsanın hem bedensel hem de manevi yönünü dikkate alarak insanla insan olarak ilgilenir. Bu bakış açısına göre din eğitimi bir şahsiyet terbiyesidir (Çamdibi, 2003, s. 11). Bir insanın davranışlarında isabetli ve tutarlı olması, yaşadığı veya yaşayacağı olaylar karşısında nasıl bir tavır tıkanacağını bilmesi eğitime bağlıdır. İnsanın eşya ve olaylara bakışı, bunlar karşısındaki başarısı eğitimin konusunu teşkil etmektedir (Ayhan, 1997, s. 19).

Ülkemizde örgün eğitim sistemi içinde din eğitimi ve öğretimini, Milli Eğitim Bakanlığının önceden belirlediği amaçlar ve programlar doğrultusunda planlı bir şekilde yürüten asli unsur öğretmendir. “Öğretmen, hedef kitleyi yetişkin hayatına hazırlayan, onlara doğru, iyi ve güzel olanı yapmayı, yanlış, kötü ve çirkin olandan uzaklaşmayı öğreten kişidir.” (Nazıroğlu, 2011, s. 45). Toplumların gelişiminde ve değişiminde her zaman önemli rol oynayan öğretmenler, toplumların geleceği olan öğrencileri şekillendirmektedirler. Öğretmenin sınıf içindeki ve dışındaki her türlü davranışı öğrencileri etkilemekte ve onlara model oluşturmaktadır (Recepoğlu, 2013, s. 311). Bir eğitim sisteminin en önemli ögesi öğretmendir. Çünkü iyi ve nitelikli bir eğitimi nitelikli öğretmenler yapar varsayımından hareketle “Bir okul, ancak, içindeki öğretmenler kadar iyidir.” denilebilir (Kavcar, 2002, s. 1).

Genel eğitimin bütün insanlara karşı sorumluluğu olduğu gibi din eğitiminin de bütün insanlara karşı sorumluluğu vardır. Bu bakımdan din eğitimi genel eğitimin ayrılmaz bir parçasıdır. Nihayetinde din, insan içindir ve insanların problemlerini çözmede, kişiliğini geliştirmede önemli bir yere sahiptir (Önder, 2013, s. 37).

Eğitimin niteliğine ve kalitesine, öğretmen, öğrenci, program, ders kitabı, yardımcı kaynaklar, araç-gereçler vb. olmak üzere pek çok değişkenin tesir ettiği bilinmekle birlikte, programların uygulayıcıları olmaları ve öğrencilerin bilişsel, duygusal, sosyal gelişimi üzerinde etkili olmaları hasebiyle eğitimin niteliğini ve kalitesini etkileyen değişkenler arasında öğretmenler hayati öneme sahiptirler.

(Tunca, Alkın-Şahin & Oğuz, 2015, s. 18). Dolayısıyla öğretmenlerin insana ve insan doğasına ilişkin tutum ve inançları eğitim-öğretim sürecini etkileyen temel unsurlardan biri olarak kabul edilebilir. Yaşam için eğitim; insanın ihtiyaçlarından, insanın doğasından hareket etmek zorundadır. “İnsanın doğası nasıldır; insan doğası iyi midir, kötü müdür?” sorusunun yanıtı aynı zamanda, insanın niçin ve nasıl bir yöntemle eğitime ihtiyaç duyduğunun da bir yanıtıdır (Çiftçi-Arıdağ, 2016, s. 17).

Din öğretimi söz konusu olunca DKAB öğretmenleri ve İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin insana ve insan doğasına bakış açılarında dini metinler olduğu kadar yüksek öğretimdeki eğitim sürecindeki felsefi ve eğitimsel paradigmlar da etkili olacaktır. Özellikle insan doğası denilince akla ilk gelen fitrat hadisidir. “Her doğan fitrat üzere doğar. Sonra annesi babası onu Yahudileştirir, Hıristiyanlaştırır veya Mecusileştir (Buhari, Cenaiz 79- 80; Müslim, Kader 22-25). Buradaki Yahudileştirme, Hıristiyanlaştırma veya Mecusileştirme kavramları, bunlardan her birinin, çocuklarını kendi terbiye sistemleri ile gelenek, görenek ve inanışlarına uygun bir biçimde yetiştirecekleri ve kişiliklerini bu yönde kazanacakları şeklinde yorumlanabilir. Çünkü çocukların yaratılışları, çevreleri ile bütünleşmeye uygundur. Çocuklar bu sistemlerden hangisinin içinde doğarlarsa ona uyum sağlayacaklardır (Bilgin & Selçuk, 1997, s. 35). Nazıroğlu’na (2011, s. 219) göre bu hadis bize insanda hem yaratılıştan belli bir gizil gücün var olduğunu hem de bu gizil gücün sonradan değişebileceğini anlatmaktadır.

Eğitimin imkân ve sınırlılıkları konusunda fitrat hadisini referans noktası alan bir öğretmenin öğrenciye bakışı, uygulayacağı yöntem ve teknikler, yapacağı rehberlik hizmetleri uygulamaları; insan doğasının sabit ve değişmez olduğunu kabul eden ve insan doğasını kötümser bir bakış açısıyla değerlendiren bir öğretmenin uygulamalarından farklı olacaktır. Bu açıdan öğretmenlerin insan doğasına yönelik anlayışlarının belirlenmesi hayati önem arz etmektedir. Çünkü öğretim programlarının hazırlanmasında hareket noktası olarak kabul edilen eğitim felsefesinin temeli insan anlayışına ve insan doğasına bakışına dayanır.

BÖLÜM II

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama aracının özellikleri ile veri toplama süreçlerinden bahsedilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bir araştırmanın yöntemini belirlemede en etkili unsur araştırmacının çözüm aradığı sorun ya da problemin kendisidir. Araştırmacının ele aldığı sorun, onun yönetimini belirlemektedir. Bu araştırma, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenlerinin insan doğasına ilişkin tutumlarını betimlemeyi ve bu tutumların bazı değişkenlerle ilişkisini belirlemeyi amaçladığından bu araştırmada, betimsel tarama modelinde ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır.

Genel olarak araştırmaların sınıflandırılma biçimlerine bakıldığında; araştırmaların amacına, zamana, araştırmada kullanılan yöntem ve teknikler ile verilerin nitel ve nicel olması gibi çeşitli özelliklerin dikkate alındığı görülmektedir. Son yıllarda özellikle araştırmaların sınıflandırılmasında nicel verilerin kullanıldığı araştırmalara nicel araştırmalar, nitel verilerin kullanıldığı araştırmalara ise nitel araştırmalar şeklinde yaygın bir kullanım söz konusudur (Karakaya, 2014, s. 58). Nicel araştırma geleneği içerisinde en yaygın biçimde kullanılan yöntemler, deneysel ve tarama (survey) yöntemleridir (Ekiz, 2003, s. 99).

Betimsel araştırmalar, olayı olduğu gibi araştırmaya ve var olan durumu betimlemeye çalışan araştırmalardır. Bu tür araştırmalarda ele alınan olaylar ve durumlar ayrıntılı bir şekilde araştırılmakta, daha önceki olaylar ve durumlarla ilişkisi incelenerek “Ne” oldukları betimlenmeye çalışılmaktadır. Tarama (survey) betimsel araştırmalarda kullanılan yaygın yöntemlerin başında gelir. Bu nedenle betimsel araştırmalar genellikle tarama (survey) araştırmaları olarak da bilinmektedir. Bir konuya ya da olaya ilişkin katılımcıların görüşlerinin ya da ilgi, beceri, yetenek, tutum vb. özelliklerinin belirlendiği genellikle diğer araştırmalara

göre görece daha büyük örneklem üzerinde yapılan araştırmalara tarama araştırmaları denir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2014, s. 177).

Araştırma modeli, bir araştırmanın amacına uygun ve ekonomik olarak verilerin toplanması, çözümlenebilmesi için gerekli koşulları düzenlemeye denir. Koşulların düzenlenmesinde tarama modeli ve deneme modeli olmak üzere iki yaklaşım (model) vardır (Karasar, 2005, s. 79). Bu temel yaklaşımlar araştırmacı tarafından amaca ve içinde bulunulan duruma göre kullanılır. Bu anlamda araştırma modeli, araştırma probleminin en güvenilir bilimsel yolla nasıl çözüleceğini gösteren mantık düzeni ve yoludur (İslamoğlu & Alnıaçık, 2014, s. 97).

Tarama modeli, geçmişte ya da halen mevcut bir olayı var olduğu şekliyle betimlemeyi ve tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Bu modelde araştırmaya konu olan her neyse onları değiştirme ve etkileme çabası yoktur. Deneme modeli ise, neden sonuç ilişkilerini belirlemek amacıyla deneyi yapanın kontrolü altında, bağımsız değişkenin bağımlı değişkene etkisinin gözlemlenmesine dayalı araştırma modelleridir. Tarama modellerinde mevcut durum gözlenirken, deneme modeli araştırmalarda bağımsız değişkene müdahale edilerek araştırmacı tarafından kontrollü olarak değiştirilir (İslamoğlu & Alnıaçık, 2014, s. 98).

Tarama modelinde genel tarama modeli ve örnek olay taramaları olmak üzere iki yaklaşım vardır İlişkisel tarama modeli, genel tarama yöntemi içine giren bir yöntemdir. Genel tarama modelleri; çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkındaki genel yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (İslamoğlu & Alnıaçık, 2014, s. 97). Bu grup içinde yer alan ilişkisel tarama modelleri ise; iki ve daha çok değişken arasındaki birlikte değişim varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleri için kullanıldığından bu tür araştırmalar için uygun görülmektedir (Şimşek, 2012, s. 92).

2.2. Araştırmanın Çalışma Evreni ve Örneklemi

Tarama modelinde gerçekleştirilen betimsel nitelikteki araştırmanın evreni, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Trabzon il sınırlarındaki devlet

okullarında görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri ile İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenlerinden oluşmaktadır. Araştırmanın yapıldığı 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı Yönetim Bilgi Sistemi (İLSİS) verilerine göre Trabzon ilindeki devlet okullarındaki toplam Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin sayısı 303, İmam- Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenleri sayısı ise 84'tür. Araştırmaya katılan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin sayısı 214, İmam- Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenleri sayısı ise 61'dir. Aşağıdaki tabloda örnekleme ilişkin bazı kişisel değişkenlerin frekans ve yüzde dağılımlarına yer verilmiştir.

Tablo 1:Örnekleme İlgili Frekans Dağılımları

Madde	Değişken	f	%
Cinsiyet	Kadın	84	30,5
	Erkek	191	69,5
Medeni Durum	Evli	239	86,9
	Bekâr	36	13,1
Yaş	18-25	19	6,9
	36-35	68	24,7
	36-45	114	41,5
	45+	74	26,9
Kıdem yılı	1-5	37	13,5
	6-10	63	22,9
	11-15	45	16,4
	16-20	54	19,6
	20+	76	27,6
Öğrenim Durumu	Lisans	237	86,2
	Yüksek Lisans	38	13,8
	Doktora	-	-
Lisans düzeyinde bitirilen okul türü	Yüksek İslam Enstitüsü	15	5,5
	İlahiyat Eski Program	161	58,5
	İDKAB Öğretmenliği Bölümü	53	19,3
	İlahiyat +Tezsiz Yüksek Lisans veya Pedagojik Formasyon	46	16,7
Öğretmenin görev yaptığı kurum türü	İlkokul	14	5,1
	Ortaokul	125	45,5
	İmam- Hatip Ortaokulu	35	12,7
	İmam- Hatip Lisesi	61	22,2
	Genel Lise	35	12,7
	Meslek Liseleri	5	1,8
Meslek seçimindeki en önemli faktör	Meslek sevgisi ve hizmet ideali	155	56,4
	İş garantisi olması	15	5,5
	Aile ve çevre etkisi	40	14,5
	Kendiliğinden gelişen tesadüfî şartlar	57	20,7
	Katsayı problemi	8	2,9
Sosyo-ekonomik durum	Düşük sosyo-ekonomik durum	26	9,5
	Orta sosyo-ekonomik durum	240	87,3
	Yüksek sosyo-ekonomik durum	9	3,3
Toplam		275	100,0

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada, kuramsal bilgiler ilgili literatür taranarak elde edilmiş ve katılımcıların insan doğasına ilişkin görüşlerinin saptanmasında Wrightsman (1964) tarafından geliştirilmiş İnsan Doğası Felsefesi Ölçeği (The Philosophies of Human Nature Scale) kullanılmıştır. Bu araç, insanların çevrelerindeki kişileri algılamaları sonucunda göstermiş oldukları anlayışları yansıtmaktadır.

Veri toplama aracı, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların kişisel özelliklerine ait bilgilere, ikinci bölümde ise katılımcıların insan doğasına ilişkin tutumlarını ölçmeye yönelik maddelere yer verilmiştir. Wrightsman (1964) tarafından bu veri toplama aracı, ilk olarak 120 madde şeklinde hazırlanmıştır. Alt boyutlar 20 madde olarak oluşturulup, bu maddelerden 10'u olumlu 10'u olumsuz olarak belirlenmiştir. Daha sonra 177 lisans öğrencisine uygulandıktan sonra ölçeğin madde analizi yapılmıştır. Madde analizi sonucunda 24 madde ölçme aracından çıkarılmıştır. Ardından yapılan yeni bir madde analizi sonucunda 12 madde daha ölçekten çıkarılmıştır. Böylece madde analizi çalışmaları sonucunda ölçekte 84 madde bırakılmıştır. Her alt boyut yedisi olumlu yedisi olumsuz olmak üzere 14 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerden her biri toplumda insanın doğasıyla ilgili olarak benimsenen düşüncelerin betimlenmiş biçimleridir. Katılımcılardan her birinden, tutum ve görüş belirten bu maddeleri benimseme ya da benimsememe derecesine göre, eksi (-) 3 ile artı (+) 3 arasında uzanan bir ölçek üzerinde değerlendirme yapmaları istenmiştir. Dereceleme şu ifadeleri içermektedir.

Cümle size çok uygunsu	+3
Cümle ise orta derecede uygunsu	+2
Cümle size az uygunsu	+1
Cümle size az aykırı ise	-1
Cümle ise orta derecede aykırı ise	-2
Cümle size çok aykırı ise	-3

Buna göre ölçekte yer alan her bir boyut maksimum +42 ile -42 puan arasında değerlendirilmiştir. Ölçeğin tümü için bu puanlar +242 ile -242 puan arasında olacaktır.

Bu çalışmaya ilaveten Wrightsman, ölçeğin güvenilirliğini saptayabilmek için ölçeği 530 lisans öğrencisine uygulanmıştır. Ölçek üç ay arayla bu öğrencilere iki kez uygulanmıştır (test-tekrar test). İki uygulama sonucunda elde edilen korelasyon katsayısı .90'dır (Wrightsman, 1992, ss. 80-87). Wrightsman, faktör analizi sonucu insan doğasına ilişkin görüşleri 6 alt bölümün bileşeni olarak kabul etmiştir. Bu alt bölümler şunlardır:

1-İnsana Güven: Bu boyut insanların ne kadar ahlaklı, dürüst ve güvenilir olduklarını, başka bir ifade ile insanların dürüst ve güvenilir olma derecelerini ölçer. Bu anlamda güven, insanların başkalarının gelecekteki davranış ve niyetlerine ilişkin olumlu beklenti içinde olmalarını ifade eder.

2- İrade Gücü ve Akılcılık: İnsanın kendi davranışlarının temelindeki güduları anlayabilmesi ve bunların sonuçlarını denetim altına alabilmesidir. Ölçeğin bu boyutundaki maddeler insanların davranışlarındaki temel güduları ve motivasyonları anlama ve bunlardan kaynaklanan davranışlarını kontrol edebilme derecelerini ölçer.

3- Özgecilik: Yardımseverlik boyutu, başkalarını düşünme ve başkalarına karşı içten sevgi besleme derecesini ölçer. Özgecilik, bencil olmama, başkalarının duygularını paylaşabilme ve onları gözetebilmedir.

4- Bağımsızlık: İnsanın kendine özgü duygu ve düşüncelerini toplumun karşısında koruyabilmesidir. Bu boyut insanların toplumun çoğunluğunun görüşünü kabul etme ya da ona uyum sağlama yönünde zorlaması karşısında kendi inançlarına ve düşüncelerine bağlı kalma derecesini ölçer.

5- İnsan Doğasının Karmaşıklığı: İnsanın karmaşık ve zor anlaşılır ya da basit ve kolay anlaşılır olmasıdır. Bu boyut insanların karmaşıklık ve anlaşılmalılarının güçlük derecesine karşı yalın ve anlaşılmalılarının kolaylık derecesini ölçer.

6- İnsan Doğasının Değişebilirliği: İnsanın temel yapısındaki bireysel farklar ve temel değişebilirlik derecesidir. Bu boyut da insanın temel yapısındaki bireysel farklar ve temel değişebilirlik derecesini ölçer (Wrightsman, 1992, ss. 81-85).

İnsan Doğası Felsefesi Ölçeği daha önce Türkiye’de yapılmış olan bazı araştırmalarda Akyıldız (1989), Dönmez (1991), Öner (1991), Küçükkaragöz (1992), Ayok (1995), Kamburoğlu (1996) ve Şahin (1998) birçok araştırmacı tarafından kullanılmıştır. Akyıldız (1989), Türkiye’deki uygulamalar için test, tekrar test yöntemine dayalı olarak geçerlilik çalışması yapmış ve ölçeğin iki ölçüm arasındaki korelasyon değerini .75 düzeyinde bulmuştur. Aynı ölçek çevirisi Öner (1991) tarafından üniversite öğrencisi deneklere üç aylık bir insan doğası felsefesini değiştirme eğitiminden önce ve sonra uyguladığında kontrol grubu ile deney grubu arasında beklenen yönde bir ayırım yapabildiği görülmüştür.

Ölçeğin ilk olarak batı kültüründe kullanıldığı dikkate alınırca ABD ve Türk toplumu arasındaki kısmi farklılıklara rağmen, Avrupa Birliğine katılım sürecinde olan ülkemiz, batı kültürünün bir parçası olarak, ölçme aracındaki önermelerin bu uygulama grubu için de geçerli olacağı söylenebilir. Araştırmamızda kullanılan ölçek, Akyıldız (1989) tarafından Türkçeye çevrilmiş olup, gerekli izin alınarak kullanılmıştır.

Wrightsman (1964) tarafından geliştirilen İnsan Doğası Felsefesi ölçeğine katılımcıların verdiği yanıtlar esas alınarak iç tutarlılık güvenilirliği tarafımızdan yeniden hesaplanmıştır. Bu hesaplamada Cronbach's alpha (α) katsayısı .87 olarak bulunmuştur. Şencan’a göre (2005) .60 ile .80 arasındaki değer ölçme aracının güvenilirliği gösterir. Elde edilen sonuca göre katılımcıların ölçeğin maddelerine üst seviyede bir tutarlılıkla cevap verdikleri söylenebilir.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanması işlemi iki şekilde gerçekleştirilmiştir. Birinci yöntemde ölçeğin çıktıları uygulamanın yapıldığı bazı okullara araştırmacı tarafından iletilmiş ve uygulamadan sonra ölçekler araştırmacı tarafından alınmıştır. İkinci yöntemde Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel

Müdürlüğünün 04.05.2015 tarih ve 4590697 sayılı yazısı gereğince yapılan Haziran 2015 Mesleki çalışmalarında ölçek araştırmacı tarafından katılımcılara uygulanmıştır.

Veriler toplandıktan sonra her bir ölçek araştırmacı tarafından tek tek incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda bazı katılımcıların ölçeği eksik veya rastgele doldurdıkları tespit edilmiş olup 25 ölçek değerlendirme dışı bırakılmış ve kalan 275 ölçekteki veriler kullanılmıştır. Bilgisayara aktarılan verilerin SPSS (Statistical Package for Social Studies) paket programında çözümlenmesi yapılmıştır. Verilerin analizi sürecinde veri toplama aracındaki olumlu maddeler oluğu gibi bırakılıp olumsuz maddeler ters çevrilerek yeni değerler toplanıp kodlandıktan sonra ölçeğin her bir alt bölümü için katılımcıların ortalama puanı hesaplanmıştır. Daha sonra araştırmanın bağımlı değişkeni olan katılımcıların insanın doğasına ilişkin tutumları ile farklı iki grup ortalamaları arasında manidar bir fark olup olmadığını karşılaştırmak için yaygın olarak kullanılan t testi, üç ya da daha fazla grup ortalaması arasındaki farkın anlamlılığını test etmek için de Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Tek yönlü (One way) Anova testi ve farklılığa neden olan grubun tespitinde de Post Hoc Tukey testi kullanılmıştır.

BÖLÜM III

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde İnsan Doğası Felsefesi Ölçeği ve katılımcılara ait bilgi formundan elde edilen bulgular, tablolar yardımıyla sunulmuş; elde edilen bulgular literatür kısmındaki bilgiler ışığında araştırma sorularına göre yorumlanmıştır.

3.1. Katılımcı Öğretmenlerin İnsana Doğasına İlişkin Genel Yaklaşımları

Aşağıdaki tablo 2’de katılımcı tüm öğretmenlerin insan doğasına ilişkin genel yaklaşımlarını ortaya koyabilmek için hiçbir değişkene bağlı olmaksızın her alt boyut için ortalama puanları ile en düşük ve en yüksek puanlar verilmiştir. Ancak tabloyu yorumlamak için İnsan Doğası Felsefi Ölçeğinin puanlanması, artı (+) ve eksi (-) işaretlerinin ne anlam ifade ettiğini açıklamak, verilerin analiz ve yorumlanmasında kolaylık sağlayacaktır. Wrightsman’a (1992, s. 84) göre İnsan Doğası Felsefesi Ölçeği kişilerin insan doğasına ilişkin inançlarını ölçen Likert tipi bir ölçek türüdür. Ölçme aracındaki artı (+) ve eksi (-) ifadeler insan doğası alt boyutlarına göre şu inançları ifade etmektedir:

1- İnsanlara güven boyutunda + (artı) yönde alınan puan, insanların güvenilir, dürüst, ahlaki ve sorumluk sahibi oldukları inancını, - (eksi) yönde alınan puan ise insanların güvenilmez, ahlaksız ve sorumsuz oldukları inancını ifade eder.

2- İrade gücü ve akılcılık boyutunda + (artı) yönde alınan puan insanların kendi davranışlarının sonuçlarını kontrol edebilecekleri ve kendilerini anlayabilecekleri inancını, - (eksi) yönde alınan puan ise insanların kendi kaderini tayin etme gücüne sahip olmadıkları, arzu ve isteklerine göre mantıksızca hareket ettikleri inancını ifade eder.

3- Özgecilik boyutunda + (artı) yönde alınan puan, insanların yardımsever olduğu, bencil olmadığı ve içtenlikle başkalarıyla ilgilendikleri inancını ifade

ederken - (eksi) yönde alınan puan ise insanların bencil ve hep kendi çıkarlarını düşündükleri inancını ifade eder.

4- Bağımsızlık boyutunda + (artı) yönde alınan puan insanların grup ya da toplum karşısında kendi düşüncelerini ve fikirleri savunabileceği inancını ifade ederken - (eksi) yönde alınan puan, insanların içinde yaşadığı toplumun veya bir grubun baskılarına boyun eğeceği inancını ifade eder.

5- Karmaşıklık boyutunda + (artı) yönde alınan puan insanların karmaşık, anlaşılmasız oldukları inancını, - (eksi) yönde alınan puan ise insanların kolayca anlaşılabilirliklerini ifade eder.

6- Değişkenlik boyutunda + (artı) yönde alınan puan insanların ilgi, kişilik açısından farklı oldukları ve zamanla değişebilecekleri inancını ifade ederken - (eksi) yönde alınan puan, insanların ilgi ve kişilik açısından benzer olduklarını ve zamanla değişmeyeceklerini ifade eder.

Tablo 2: Katılımcıların İnsan Doğası Alt Boyutlarına İlişkin Genel Tutum Puanları

İnsan Doğasının Boyutları	N	En düşük Puan	En yüksek Puan	$\bar{X}$	S
İnsana Güven	275	-30,00	30,00	-3,01	9,18
İrade Gücü ve Akılcılık	275	-12,00	33,00	9,94	8,47
Özgecilik (diğerkâmlık)	275	-26,00	34,00	-1,85	8,42
Bağımsızlık	275	-21,00	21,00	0,86	7,39
Karmaşıklık	275	-30,00	18,00	-1,04	7,41
Değişebilirlik	275	-11,00	24,00	5,45	6,31
*İnsan Doğası İyimserlik-Kötümserlik	275	-54,00	100,00	5,93	21,59
**İnsan Doğası Değişebilirlik	275	-30,00	37,00	4,41	10,26

*İlk dört alt boyut (İnsana Güven, İrade Gücü ve Akılcılık, Özgecilik ve Bağımsızlık) toplanarak artı (+) yönde alınan puan insan doğasına ilişkin olumlu (iyimser) bakış açısını, eksi (-) yönde alınan puan olumsuz (kötümser) bakış açısını ifade eder.

**Son iki boyutta (Karmaşıklık ve Değişebilirlik) artı (+) yönden alınan puan insan doğasının değişebileceği ve kompleks olduğu inancını ifade ederken eksi (-) yönde alınan puan insan doğasının değişmez olduğu ve kolayca anlaşılabilirliği inancını ifade eder.

Tablo 2'ye göre katılımcıların insan doğası iyimserlik ve kötümserlik alt boyutunda aldıkları ortama puan ($\bar{X}$ = 5,93) ve puanın artı (+) yönde olması dikkate alındığında, katılımcıların insan doğasına ilişkin tutumlarının olumlu

olduğu söylenebilir. Bununla birlikte katılımcıların ölçeğin insana güven, özgecilik ve karmaşıklık boyutlarını olumsuz değerlendirdiklerini söylenebilir. Özellikle dini eğitim görmüş olan katılımcıların insana güven ($\bar{x} = -3,01$) ve özgecilik ($\bar{x} = -1,85$) alt boyutlarından eksi yönde puan almaları dikkat çekicidir ve incelenmeye değerdir.

İnsanların ne kadar ahlaklı, dürüst ve güvenilebilir olduklarını başka bir ifade ile insanlara güvenebilme derecesi olarak tanımlanan insan doğasına güven boyutuna ilişkin katılımcıların ortalama puanı ($\bar{x} = -3,01$)'dir. Katılımcıların ortalama puanının eksi (-) yönde olması ve bu puanın en düşük ortalama puan olması katılımcıların, insanları güvenilir bulmadıkları şeklinde yorumlanabilir. Katılımcıların almış oldukları dini eğitim ve İslami düşünce sisteminde güvenilir insan olmanın bir değer olduğu dikkate alındığında elde edilen sonuç, dikkat çekici olduğu kadar İslam düşüncesinde güvenme ve güvenilir olma değeriyle de çelişmektedir. Çünkü kişilik özelliği olarak güvenilirlik, İslam dininde herkesin ulaşmayı hedeflediği ve arzu ettiği en önemli insani değerlerin başında gelir. İslam dininde kâmil insan olma yolunda eğer bir adım atılacaksa dürüstlük, hakkaniyet, adalet, yalan söylememe ya da doğruluk gibi vasıflarla pekiştirilen 'güvenilir birey' anlayışı temel hareket noktası olmalıdır (Tecim, 2011, s. 64). Güvenilir insan olmaya ilişkin vurgular, gerek Kur'an-ı Kerim ve gerekse Hz. Peygamberin hadislerinde görülebilir. "Emrolunduğun gibi dosdoğru ol." (Hud, 11/112). "Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir nefretle karşılanır." (Saf, 61/2-3). "Müslüman elinden ve dilinden diğer Müslümanların güvende olduğu kimsedir. (Buhari, İman, 1)

Ülkemizde yapılan diğer araştırmalarda da insana güven boyutuna ilişkin katılımcıların ortalama puanlarının farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Kamburoğlu (1996) ve Küçükkaragöz'ün (1992) insan doğasına ilişkin yaptıkları çalışmalarda insana güven boyutuna ilişkin katılımcıların ortalama puanları sırasıyla ($\bar{x} = 9,90$, $\bar{x} = 9,70$) olumlu yönde olmuştur. Ayok (1995), Dönmezer (1991) ve Şahin'in (1998) yaptıkları araştırmalarda ise insana güven boyutuna ilişkin katılımcıların ortalama puanları sırasıyla ($\bar{x} = -5,09$, $\bar{x} = -12,30$ ve $\bar{x} = -8,00$) olumsuz yönde olmuştur. Bizim araştırmamızda ise insana güven boyutuna

ilişkin elde edilen puan ($\bar{x} = -3,01$), Ayok ve Şahin'in araştırmalarıyla paralellik arz etmektedir.

Ayrıca Akbaş'ın (2012, s. 601) lise öğrencilerinin insanların çoğunluğuna güvenmeme nedenleri üzerine yaptığı araştırma, insana güvensizlik kategorisinde öğrencilerin insanlara güvenmeme nedenleri konusunda önemli veriler sunmaktadır. Araştırma kapsamına alınan öğrencilerin diğer insanların çoğunluğuna güvenmeme nedenlerinin basında, diğer insanların kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğine yönelik inanç gelmektedir. Bu kategoride görüş belirten öğrenciler; insanları, bencil, kendi çıkarlarını düşünen ve menfaatleri doğrultusunda hareket eden kişiler olarak görmektedir. Ayrıca katılımcıların bir bölümü de insan doğasına güvenmeme yönünde değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu görüşte olan öğrenciler, insanlara "insan oldukları" için güvenmeme eğilimindedir.

1990 ve 1997 yıllarında Esmer ve arkadaşları (1999, s. 26) tarafından yapılan Türkiye Değerler Araştırması'nda, insanlara "Sizce, genelde insanların çoğunluğuna güvenilebilir mi?" diye sorulmuştur. Bu soruya evet diyenlerin oranı 1990 yılında yapılan araştırmada yüzde 10, 1997 yılında yapılanda ise yüzde 7'dir. Bu oranlarla Türkiye 43 ülke arasında ilk araştırmada sondan ikinci diğerinde ise sonuncudur. Farklı zamanlarda ülkemizde gerçekleştirilen bu araştırmalar ülkemizde kişilerarası güven düzeyinin çok düşük olduğunu göstermektedir.

Tecim (2011) "Sosyal Güven Oluşumunda Dinin Etkisi" isimli doktora tezinde güven-güvensizliğin çağdaş toplumların ana sorunlarından birisi olduğu tespitinde bulunarak, dinin sürdürülebilir güven diyebileceğimiz yapının oluşmasında oldukça gerekli bir değişken olduğunu iddia etmiştir. Ancak yaptığı araştırmada ulaştığı sonuç güven, dürüstlük ve yardımseverlik gibi değişkenlerde ortalamalar ve yüzdeler negatif yönde olmuştur. Gerek bizim araştırmamız gerekse Tecim'in (2011) yaptığı araştırmadan hareketle ülkemizde insanların diğer insanlara güven sorunu yaşadıkları, insanlara güven boyutunda ekonomik ve sosyal unsurların daha belirleyici olduğu iddia edilebilir.

Dönmez (1990) insana güven boyutunda Türkiye'deki katılımcıların yurtdışındaki katılımcılardan daha düşük puan almalarını, insanlarımızın yeterince sorumluluk bilincine göre davranmadıklarına bağlamaktadır. Bizim araştırmamızda; katılımcıların insan doğası alt boyutlarından aldıkları puan toplamının artı yönde olması ancak insanlara güven, özgecilik ve karmaşıklık boyutlarında eksi yönde olması, ülkemizin içinde bulunduğu sosyo-politik durumun bir tezahürü olabileceği gibi, insan doğasının iyiliği ve kötülüğü probleminde katılımcıların çift yönlü bir insan doğası algısına sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir. Genel olarak insan doğasını olumlu olarak değerlendiren katılımcıların, insana güven ve özgecilik alt boyutlarında olumsuz puan almaları onların, insanı hem iyilik hem de kötülük potansiyeline sahip varlıklar olarak algıladıkları sonucuna varılabilir.

İnsanın kendi davranışlarının temelindeki güdeleri anlayabilmesi ve bunların sonuçlarını denetim altına alabilmesi olarak tanımlanan İrade Gücü ve Akılcılık boyutuna ilişkin katılımcıların ortalama puanı ($\bar{x} = 9,94$)'tür. Ortalama puanın olumlu yönde olması ve diğer alt boyutlarda alınan puanların en yükseği olması katılımcıların; insandaki akıl ve irade kapasitelerine, bu kapasitelerin insan davranışları üzerindeki etkilerine inandıkları şeklinde yorumlanabilir. Böylece katılımcıların düşünen aklın insan davranışlarını belli bir dereceye kadar etkilediği anlayışını benimsedikleri ve böylelikle; düşünme, analiz ve akılcı hesaplamaya vurgu yapan anlayışlar ile dürtü, içgüdü ve diğer akıldışı etkenleri öne çıkaran anlayışlar arasındaki “akıl mı içgüdü mü” tartışmasında birinci görüşten yana oldukları söylenebilir. Bu sonucun ortaya çıkmasında özellikle İslam düşüncesinde aklın ve iradenin insanı diğer varlıklardan ayıran temel özellik olduğu anlayışı etkili olmuş olabilir. Ayrıca insanın özgürlüğü ve kaderi sorununda katılımcıların, kaderci (determinist) bir bakış açısına değil, özgür iradeyi esas alan ve insanın sorumluluğunu ön plana çıkaran bir bakış açısına sahip oldukları söylenebilir.

İnsanların karmaşık ve zor anlaşılır olması ya da basit ve kolay anlaşılır olma derecesi olarak tanımlan insan doğasının karmaşıklık boyutuna ilişkin katılımcıların ortalama puanları ($\bar{x} = -1,04$)'tür. Katılımcıların ortalama puanlarının negatif (-) yönde olması katılımcıların insanı karmaşık ve zor anlaşılır

görmedikleri şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuç; katılımcıların insan davranışlarına bakarak “işte insanlar böyledir, ne de olsa insan” şeklinde genelleme yaparak insanların davranışlarını tahmin etme ve kontrol altına alma girişimlerinin bir ürünü olabilir. Çünkü genellikle günlük hayatta genellemeler yaparak insanlar hakkında birtakım değer yargıları ileri sürerek insan davranışlarını ve insan doğasını indirgemeci bir yaklaşımla tek yönlü ele alma teşebbüslerinde bulunabiliyoruz.

Bireyci olmama, saygı ve sempati, başkalarıyla ilgilenme derecesi olarak tanımlan insan doğasının özgecilik boyutuna ilişkin katılımcıların ortalama puanı ($\bar{x} = -1,85$)’tir. Katılımcıların ortalama puanlarının negatif (-) yönde olması onların saygı ve sempati, başkalarıyla ilgilenme derecesi olarak tanımlanan özgecilik boyutunu olumsuz olarak değerlendirdikleri anlamına gelir. Bu araştırmada elde edilen sonuç, Şahin’in (1998, s. 65) elde ettiği sonuçla paralellik arz etmektedir. Söz konusu araştırmada, hemşirelerin insan doğasının özgecilik boyutuna ilişkin ortalama puanı ($\bar{x} = -6,59$)’dur. İki araştırma karşılaştırıldığında hemşirelerin, DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerine göre insan doğasının özgecilik boyutuna ilişkin daha olumsuz bir tutum içinde oldukları söylenebilir. Bu fark her iki grubun ilgilendikleri hedef kitlenin farklı olmasından kaynaklanabileceği gibi, zaman içerisinde meslekte edinilen tecrübelerden de kaynaklanıyor olabilir.

İnsanın kendine özgü duygu ve düşüncelerini toplumun karşısında koruyabilme derecesi olarak tanımlanan bağımsızlık boyutuna ilişkin katılımcıların ortalama puanları ($\bar{x} = 0,86$)’dır. Ortalamanın olumlu yönde fakat sifıra yakın olması katılımcıların insanları tam anlamıyla bağımsız olarak görmedikleri, insan davranışlarında toplumsal değerler ve yönlendirmelerin ve dolayısıyla çevrenin etkili olduğu söylenebilir.

İnsanın temel yapısındaki bireysel farkları ve temel değişebilirlik derecesini ifade eden insanın doğasının değişebilirlik boyutunda katılımcıların ortalama puanları ($\bar{x} = 5,45$)’tir. Bu puan İrade gücü ve Akılcılık boyutundan sonra alınan en yüksek puandır. Bu sonuç, katılımcıların insan doğasının değişebilir olduğu görüşünü benimsedikleri şeklinde yorumlanabilir. Aynı

zamanda katılımcıların insanın bir doğasının olduğu ama değişmeyen bir doğa değil, çevre ve kültür tarafından etkilenebilen ve insan türüne özgü potansiyelleri içeren bir öz olarak yorumlanan fitrat anlayışına yakın bir tutum içinde oldukları iddia edilebilir.

3.2. Bazı Değişkenlere Göre Öğretmenlerin İnsan Doğasına İlişkin Değerlendirmeleri

Bu başlık altında katılımcı öğretmenlerin İnsan Doğası Felsefesi Ölçeği alt boyutlarını değerlendirmelerinde bazı değişkenler açısından anlamlı bir farkın olup olmadığı sorusuna yanıt aranmıştır.

Tablo 3: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin t-Testi Sonuçları

İnsan Doğasının Boyutları	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	sd	t	p	Sonuç
İnsana Güven	Kadın	84	-3,02	9,07	273	-,007	,995	p>,05 Anlamsız
	Erkek	191	-3,01	9,27				
İrade gücü ve Akılcılık	Kadın	84	11,32	8,63	273	1,79	,074	p>,05 Anlamsız
	Erkek	191	9,34	8,35				
Özgecilik	Kadın	84	-1,46	8,85	273	,514	,608	p>,05 Anlamsız
	Erkek	191	-2,03	8,24				
Bağımsızlık	Kadın	84	,21	8,11	273	-,968	,334	p>,05 Anlamsız
	Erkek	191	1,15	7,05				
Karmaşıklık	Kadın	84	-,73	8,29	273	,458	,647	p>,05 Anlamsız
	Erkek	191	-1,18	7,00				
Değişebilirlik	Kadın	84	6,46	7,05	273	1,75	,080	p>,05 Anlamsız
	Erkek	191	5,01	5,92				

Tablo 3'te de görüldüğü gibi katılımcıların cinsiyetlerine göre insan doğasını değerlendirmede farklılaşmadıkları görülmektedir. Anlamlılık düzeyinde olmasa da kadınlardan irade gücü ve akılcılık, değişebilirlik ve özgecilik boyutlarında daha yüksek puan aldıkları, erkek katılımcıların ise bağımsızlık boyutlarında daha yüksek puan aldıkları görülmektedir. İnsan doğasına ilişkin ülkemizde yapılan araştırmalardan Kamburoğlu (1996) ve Küçükkaragöz (1992)'ün araştırmalarında da cinsiyet değişkenine göre insan doğasını değerlendirmede anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür. Bizim araştırmamızla birlikte diğer iki araştırmada da cinsiyet değişkenine göre insan doğasını

değerlendirmede anlamlı farklılığın olmaması, ülkemizdeki katılımcıların insan doğasına ilişkin benzer tutumlar içinde oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 4: Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin t-Testi Sonuçları

İnsan Doğasının Boyutları	Medeni Durum	N	$\bar{X}$	S	sd	t	p	Sonuç
İnsana Güven	Evli	239	-2,79	9,12	273	1,05	,291	p>,05 Anlamsız
	Bekâr	36	-4,52	9,55				
İrade gücü ve Akılcılık	Evli	239	10,02	8,48	273	,380	,704	p>,05 Anlamsız
	Bekâr	36	9,44	8,45				
Özgecilik	Evli	239	-1,53	8,46	273	1,66	,097	p>,05 Anlamsız
	Bekâr	36	-4,02	7,93				
Bağımsızlık	Evli	239	,903	7,15	273	,221	,825	p>,05 Anlamsız
	Bekâr	36	,611	8,93				
Karmaşıklık	Evli	239	-1,54	7,25	273	-2,92	,004	p<,05 Anlamlı
	Bekâr	36	2,27	7,73				
Değişebilirlik	Evli	239	5,30	6,24	273	-1,06	,289	p>,05 Anlamsız
	Bekâr	36	6,50	6,72				

* P<.05 (.05 düzeyinde anlamlı)

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların medeni durumlarına göre insan doğasının karmaşıklık boyutuna ilişkin tutumlarında anlamlı bir fark olduğu [t(273) = -2.926, p<0.05] görülmektedir. Katılımcıların insan doğasının karmaşıklık boyutuna ilişkin puan ortalamaları incelendiğinde, evli olan öğretmenlerin puan ortalamasının ($\bar{X}$ = -1,54) bekâr olan öğretmenlerin puan ortalamasından ($\bar{X}$ = 2,27) daha düşük olduğu görülmektedir. Bu bulgu evli öğretmenlerin insanları daha basit ve kolay anlaşılabilir olarak algıladıkları şeklinde yorumlanabilir. Evlilik süresince birlikte yaşamının yol açtığı alışkanlık veya eşlerin birbirini tanımaları, evli katılımcıların insanları daha basit ve kolay anlaşılabilir değerlendirmesine yol açmış olabilir.

Tablo 5: Katılımcıların Yaşlarına Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

İnsan Doğasının Boyutları	Yaş	N	$\bar{X}$	S	F	sd	p	Sonuç
İnsana Güven	18-25 yaş	19	-6,05	10,06	,772	3/271	,510	p>,05 Anlamsız
	26-35 yaş	68	-2,51	9,16				
	36-45 yaş	114	-2,84	9,25				
	45 ve üstü	74	-2,97	8,89				
	Toplam	275	-3,01	9,18				
İrade gücü Akılcılık	18-25 yaş	19	11,00	8,15	,353	3/271	,787	p>,05 Anlamsız
	26-35 yaş	68	10,19	8,55				
	36-45 yaş	114	10,14	9,15				
	45 ve üstü	74	9,14	7,41				
	Toplam	275	9,94	8,47				
Özgecilik	18-25 yaş	19	-3,42	7,61	,987	3/271	,399	p>,05 Anlamsız
	26-35 yaş	68	-,42	8,50				
	36-45 yaş	114	-2,21	8,96				
	45 ve üstü	74	-2,22	7,63				
	Toplam	275	-1,85	8,42				
Bağımsızlık	18-25 yaş	19	-1,05	8,93	1,437	3/271	,232	p>,05 Anlamsız
	26-35 yaş	68	1,14	7,45				
	36-45 yaş	114	,219	7,73				
	45 ve üstü	74	2,09	6,22				
	Toplam	275	,86	7,39				
Karmaşıklık	18-25 yaş	19	1,00	10,08	,970	3/271	,407	p>,05 Anlamsız
	26-35 yaş	68	-,33	7,87				
	36-45 yaş	114	-1,36	7,31				
	45 ve üstü	74	-1,72	6,27				
	Toplam	275	-1,04	7,41				
Değişebilirlik	1 18-25 yaş	19	9,52	6,18	3,215	3/271	,023	p<05 Anlamlı 1-4
	2 26-35 yaş	68	5,51	6,75				
	3 36-45 yaş	114	5,32	6,42				
	4 45 ve üstü	74	4,56	5,40				
	Toplam	275	5,45	6,31				

Tablo 5'te görüldüğü üzere katılımcıların insan doğasının alt boyutlarına ilişkin tutumları, katılımcıların yaş değişkeni açısından karşılaştırılmıştır. Ancak önce varyansların homojenlik değerlerini incelemek amacıyla Levene Testi uygulanmıştır. Levene Testi sonucunda tüm boyutlar için anlamlı bir fark [$p>.05$] saptanmamış ve varyansların homojen dağılım gösterdiği belirlenmiştir.

Katılımcıların insan doğasının alt boyutlarına ilişkin değerlendirmelerini yaş değişkeni ile karşılaştırmak için yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre insan doğası değişkenlik alt boyutunda istatistiksel olarak manidar [$F(3-271)=3,21$ $p<.05$] bir fark saptanmıştır. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Tukey HSD testi sonuçlarına göre, değişkenlik alt boyutunda 18-25 yaş grubu ortalamasının ($\bar{x}= 9,52$) 45 ve üstü yaş grubu ortalamasından ($\bar{x}= 4,56$) daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle 18-25 yaş grubu, insan doğasını daha değişken olarak algılamaktadır. Bilişsel yaklaşıma göre, her birey çevresi hakkında bir dizi bilişsel yapılar oluşturur (Burger, 2006, s.639). Bu anlamda yaşamımıza ilişkin sosyal ilişkileri ve olayları bir sistem veya bir yapı içinde organize ettiğimiz ve yorumladığımız varsayımından hareketle 45 ve üstü yaş grubunun daha sabit ve statik bir bilişsel yapıya sahip oldukları, yaşam boyunca elde ettikleri tecrübelerle dayanarak insanları genellemeler yaparak kategorize etme eğiliminde oldukları söylenebilir.

Tablo 6: Katılımcıların Kıdem Yılına Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

İnsan Doğasının Boyutları	Kıdem Yılı	N	$\bar{X}$	S	F	sd	p	Sonuç
İnsana Güven	1-5 Yıl	37	-2,83	10,53	1,140	4/270	,338	p>,05 Anlamsız
	6-10 yıl	63	-3,28	8,06				
	11-15 yıl	45	-5,44	9,20				
	16-20 yıl	54	-2,29	10,22				
	20 ve üzeri	76	-1,96	8,50				
	Toplam	275	-3,01	9,18				
İrade Gücü ve Akılcılık	1-5 Yıl	37	10,27	7,48	,496	4/270	,738	p>,05 Anlamsız
	6-10 yıl	63	11,04	9,23				
	11-15 yıl	45	10,11	9,46				
	16-20 yıl	54	9,37	8,08				
	20 ve üzeri	76	9,18	8,01				
	Toplam	275	9,94	8,47				
Özgecilik	1-5 Yıl	37	,0270	7,77	,841	4/270	,500	p>,05 Anlamsız
	6-10 yıl	63	-2,03	8,70				
	11-15 yıl	45	-3,22	9,30				
	16-20 yıl	54	-1,35	8,91				
	20 ve üzeri	76	-2,18	7,56				
	Toplam	275	-1,85	8,42				

Bağımsızlık	1-5 Yıl	37	,702	7,21	1,285	4/270	,276	p>,05 Anlamsız
	6-10 yıl	63	-,301	7,97				
	11-15 yıl	45	-,266	8,16				
	16-20 yıl	54	2,09	7,72				
	20 ve üzeri	76	1,71	6,10				
	Toplam	275	,8655	7,39				
Karmaşıklık	1-5 Yıl	37	-,2162	8,13	,671	4/270	,613	p>,05 Anlamsız
	6-10 yıl	63	-,0794	7,64				
	11-15 yıl	45	-1,06	8,92				
	16-20 yıl	54	-1,70	6,64				
	20 ve üzeri	76	-1,77	6,38				
	Toplam	275	-1,04	7,41				
Değişebilirlik	1 1-5 Yıl	37	7,67	6,42	2,66	4/270	,033	p<,05 Anlamlı 1-5
	2 6-10 yıl	63	5,03	6,49				
	3 11-15 yıl	45	4,44	7,14				
	4 16-20 yıl	54	6,75	6,07				
	5 20 ve üzeri	76	4,40	5,41				
	Toplam	275	5,45	6,31				

Tablo 6’da görüldüğü üzere katılımcıların insan doğasının alt boyutlarına ilişkin tutumları, katılımcıların kıdem yılı değişkeni açısından karşılaştırılmıştır. Ancak önce varyansların homojenlik değerlerini incelemek amacıyla Levene Testi uygulanmıştır. Levene Testi sonucunda tüm boyutlar için anlamlı bir fark [$p>.05$] saptanmamış ve varyansların homojen dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Katılımcıların insan doğasının alt boyutlarına ilişkin tutumlarını kıdem yılı değişkeni ile karşılaştırmak için yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre, insan doğası değişkenlik alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir farklılaşma [$F(4-270) = 2,66 p<.05$] görülmüştür. Farkın hangi değişkenlerden kaynaklandığını görmek için Tukey HSD testi yapılmış ve kıdem yılı 1-5 olan öğretmenlerin ($\bar{x} = 7,67$) kıdem yılı 20 yıldan fazla olan öğretmenlere göre ($\bar{x} = 4,40$) insan doğasını daha değişken olarak değerlendirdikleri tespit edilmiştir. Bu verilere göre çalışma yıllarının insan doğasının değişebilirlik alt boyutunda etkili olduğu ve tecrübeli öğrenmelerin diğer insanlara yönelik daha genellemeci bir bakış açısına sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 7: Katılımcıların Lisans Düzeyinde Bitirdikleri Okul Türüne Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

İnsan Doğasının Boyutları	Okul Türü	N	$\bar{X}$	S	F	sd	p	Sonuç
İnsana Güven	Yüksek İslam Enstitüsü	15	-,866	8,37	,959	3/271	,412	p>,05 Anlamsız
	İlahiyat Eski Program	161	-3,40	8,83				
	İDKAB Öğretmenliği	53	-3,81	9,16				
	İlahiyat+Tezsiz YL veya Formasyon	46	-1,43	10,56				
	TOPLAM	275	-3,01	9,18				
İrade Gücü ve Akılcılık	Yüksek İslam Enstitüsü	15	14,00	5,83	1,448	3/271	,229	p>,05 Anlamsız
	İlahiyat Eski Program	161	9,45	8,54				
	İDKAB Öğretmenliği	53	10,56	7,78				
	İlahiyat+Tezsiz YL veya Formasyon	46	9,60	9,49				
	TOPLAM	275	9,94	8,47				
Özgecilik	Yüksek İslam Enstitüsü	15	1,13	4,65	,681	3/271	,564	p>,05 Anlamsız
	İlahiyat Eski Program	161	-1,95	8,53				
	İDKAB Öğretmenliği	53	-2,24	8,00				
	İlahiyat+Tezsiz YL veya Formasyon	46	-2,06	9,43				
	TOPLAM	275	-1,85	8,42				
Bağımsızlık	Yüksek İslam Enstitüsü	15	5,00	4,20	1,970	3/271	,119	p>,05 Anlamsız
	İlahiyat Eski Program	161	,757	7,07				
	İDKAB Öğretmenliği	53	-,188	7,93				
	İlahiyat+Tezsiz YL veya Formasyon	46	1,10	8,34				
	TOPLAM	275	,865	7,39				
Karmaşıklık	Yüksek İslam Enstitüsü	15	,733	6,37	,415	3/271	,743	p>,05 Anlamsız
	İlahiyat Eski Program	161	-1,27	6,84				
	İDKAB Öğretmenliği	53	-,622	8,41				
	İlahiyat+Tezsiz YL veya Formasyon	46	-1,30	8,49				
	TOPLAM	275	-1,04	7,41				
Değişebilirlik	Yüksek İslam Enstitüsü	15	4,06	4,19	,733	3/271	,533	p>,05 Anlamsız
	İlahiyat Eski Program	161	5,17	6,33				
	İDKAB Öğretmenliği	53	6,22	6,57				
	İlahiyat+Tezsiz YL veya Formasyon	46	6,02	6,54				
	TOPLAM	275	5,45	6,31				

Tablo 7'deki tek yönlü varyans analizi sonuçları, katılımcıların lisan düzeyinde bitirdikleri okul türüne göre insan doğasının alt boyutlarına ilişkin değerlendirmelerinde istatistikî olarak anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir. Bu sonuçlara göre, öğretmenlerin lisan düzeyinde mezun oldukları okul türlerinin insan doğasının alt boyutlarına ilişkin

değerlendirmelerinde belirleyici olmadığı söylenebilir. Tutumların ya da inançların oluşumunda öğretim programları önemli bir etkidir. Bu sonuçlardan hareketle Yüksek Din Eğitimi kurumlarında okutulan ders içeriklerinin benzer olduğu veya insan doğasına bakış açısında farklılaşma meydana getirecek kadar çeşitliliğe sahip olmadığı söylenebilir. Öğretmenlerin insan doğasına ilişkin tutumlarının oluşmasında lisans düzeyinde eğitim gördükleri felsefi yaklaşımların ve öğretim programlarının etkili olduğu pek çok araştırmacı tarafından ifade edilmiştir (Borg, 2001 & Deryakulu, 2004). Bu anlamda öğretmenlerin öğretime ve öğrenmeye ilişkin sahip oldukları inançlar, öğretmenlerin teorik alt yapılarını yansıttığı gibi öğretim sürecinde kullandıkları öğretim uygulamalarını, yaptıkları öğretim planlarını, öğretim sürecinde öğrencileri için uygun göreceklere eğitsel etkinlik türlerinin seçimini de etkilemektedir (Yılmaz & Tosun, 2013).

Tablo 8: Katılımcıların Branşlarına Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin t-Testi Sonuçları

İnsan Doğasının Boyutları	Branş	N	$\bar{X}$	S	Sd	t	p	Sonuç
İnsana Güven	DKAB	214	-2,70	8,98	273	1,05	,291	p>,05
	Mes. Der.	61	-4,11	9,85				Anlamsız
İrade Gücü ve Akılcılık	DKAB	214	10,06	8,67	273	,422	,673	p>,05
	Mes. Der.	61	9,54	7,76				Anlamsız
Özgecilik	DKAB	214	-1,48	8,53	273	1,37	,170	p>,05
	Mes. Der.	61	-3,16	7,94				Anlamsız
Bağımsızlık	DKAB	214	1,13	7,42	273	1,11	,266	p>,05
	Mes. Der.	61	-,065	7,27				Anlamsız
Karmaşıklık	DKAB	214	-1,04	7,43	273	,022	,983	p>,05
	Mes. Der.	61	-1,06	7,39				Anlamsız
Değişebilirlik	DKAB	214	5,12	6,24	273	-1,63	,102	p>,05
	Mes. Der.	61	6,62	6,45				Anlamsız

Tablo 8'den de anlaşılacağı üzere katılımcıların branşlarına göre insan doğasını değerlendirmede farklılaşmadıkları görülmektedir. Anlamlılık düzeyinde olmasa da DKAB öğretmenlerinin güven, özgecilik boyutlarında daha yüksek puan aldıkları, İHL Meslek Dersleri öğretmenlerinin ise sadece değişebilirlik boyutunda daha yüksek puan aldıkları görülmektedir. Verilerden hareketle DKAB öğretmenlerinin insanları daha güvenilir ve özgeci buldukları söylenebilir.

İnsan doğasına ilişkin tutumlarımızın oluşmasında diğer insanların davranışlarını gözlemlemek ve bireyin yaşam felsefesini sürekli değerlendirmesi önemli rol oynar. Aynı zamanda öğretmenlerin insan doğasını iyimser ve kötümser görme derecelerinin sınıf içi etkinlik ve iletişim becerilerinde de etkili olduğu iddia edilmektedir. Özçelik (2002) yaptığı araştırmada insan doğasını iyimser olarak değerlendiren katılımcıların demokratik yönetsel tutum benimsediklerini; insan doğasını kötümser değerlendirenlerin ise otokratik yönetsel tutum benimsediklerini tespit etmiştir. İmam- Hatip Meslek dersleri öğretmenlerinin sınıf içi uygulamalarında daha disiplinli olmaları insan doğasına ilişkin daha olumsuz bir tutuma sahip olmalarının bir tezahürü olabilir.

Tablo 9: Katılımcıların Görev Yaptığı Okul Türüne Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

İnsan Doğasının Boyutları	Katılımcıların Görev Yaptığı Okul Türü	N	$\bar{X}$	S	F	sd	p	Sonuç
İnsana Güven	İlköğretim	139	-2,45	9,62	,697	2/272	,499	p>,05 Anlamsız
	İmam-Hatip Okulları	96	-3,30	9,01				
	Liseler	40	-4,30	7,81				
	Toplam	275	-3,01	9,18				
İrade Gücü ve Akılcılık	İlköğretim	139	10,74	8,58	2,26	2/272	,106	p>,05 Anlamsız
	İmam-Hatip Okulları	96	9,78	8,58				
	Liseler	40	7,55	7,45				
	Toplam	275	9,94	8,47				
Özgecilik	İlköğretim	139	-1,17	8,96	,967	2/272	,381	p>,05 Anlamsız
	İmam-Hatip Okulları	96	-2,39	8,04				
	Liseler	40	-2,92	7,26				
	Toplam	275	-1,85	8,42				
Bağımsızlık	İlköğretim	139	1,14	7,97	,246	2/272	,782	p>,05 Anlamsız
	İmam-Hatip Okulları	96	0,70	7,08				
	Liseler	40	0,27	6,00				
	Toplam	275	0,86	7,39				
Karmaşıklık	İlköğretim	139	-1,89	7,57	1,864	2/272	,157	p>,05 Anlamsız
	İmam-Hatip Okulları	96	-,281	7,58				
	Liseler	40	,050	6,13				
	Toplam	275	-1,04	7,41				
Değişebilirlik	İlköğretim	139	5,17	6,42	,414	2/272	,661	p>,05 Anlamsız
	İmam-Hatip Okulları	96	5,92	6,32				
	Liseler	40	5,32	5,97				
	Toplam	275	5,45	6,31				

Tablo 9'daki tek yönlü varyans analizi sonuçları, katılımcıların görev yaptığı okul türüne göre, insan doğasının alt boyutlarına ilişkin değerlendirmelerinde istatistikî olarak anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir. Bu sonuçlara göre, öğretmenlerin görev yaptığı okul türlerinin insan doğasının alt boyutlarına ilişkin değerlendirmelerinde belirleyici olmadığını söyleyebiliriz. Bu sonuçlardan hareketle araştırma kapsamındaki okullardaki öğrencilerin davranışlarında katılımcıların insan doğasını farklı değerlendirecek kadar farklılıkların olmadığını söyleyebiliriz. Genelde örgün eğitim sisteminde öğretmenlik meslek derslerinin benzer içeriklere sahip olması ve eğitim öğretim sürecinin öğretmen merkezli olması öğrencilerin benzer davranışlar sergilemelerinde etkili olabilir. Aynı zamanda öğretmenlerin insan doğasına ilişkin görüşlerinin okul türüne göre farklılaşmaması “ öğrenci her yerde öğrencidir” varsayımının bir tezahürü olabilir.

Tablo 10: Katılımcıların Anne Öğrenim Durumuna Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

İnsan Doğasının Boyutları	Anne Öğrenim Durumu	N	$\bar{X}$	S	F	sd	p	Sonuç
İnsan doğasına güven	Lise	20	-2,00	8,33	1,57	3/271	,196	p>,05 Anlamsız
	İlkokul/Ortaokul	91	-3,73	9,40				
	Okur-yazar	65	-1,03	9,62				
	Okur-yazar değil	99	-3,86	8,74				
	Toplam	275	-3,01	9,18				
İrade sağlamlığı ve Akılcılık	Lise	20	7,05	7,36	2,26	3/271	,081	p>,05 Anlamsız
	İlkokul/Ortaokul	91	8,73	8,49				
	Okur-yazar	65	10,69	8,94				
	Okur-yazar değil	99	11,15	8,16				
	Toplam	275	9,94	8,47				
Özgecilik	Lise	20	-1,35	6,76	1,65	3/271	,178	p>,05 Anlamsız
	İlkokul/Ortaokul	91	-1,52	9,00				
	Okur-yazar	65	-,369	7,98				
	Okur-yazar değil	99	-3,24	8,35				
	Toplam	275	-1,85	8,42				
Bağımsızlık	Lise	20	1,35	8,78	,453	3/271	,716	p>,05 Anlamsız
	İlkokul/Ortaokul	91	,131	7,55				
	Okur-yazar	65	1,10	7,37				
	Okur-yazar değil	99	1,28	7,01				
	Toplam	275	,865	7,39				

Karmaşıklık	Lise	20	2,45	7,08	1,83	3/271	,140	p>,05 Anlamsız
	İlkokul/Ortaokul	91	-,824	8,50				
	Okur-yazar	65	-1,72	7,20				
	Okur-yazar değil	99	-1,51	6,36				
	Toplam	275	-1,04	7,41				
Değişebilirlik	1 Lise	20	1,00	5,17	4,47	3/271	,004	p<,05 Anlamlı 1-2
	2 İlkokul/Ortaokul	91	6,20	7,09				
	3 Okur-yazar	65	4,81	5,31				
	4 Okur-yazar değil	99	6,09	6,02				
	Toplam	275	5,45	6,31				

Tablo 10’da görüldüğü üzere katılımcıların insan doğasının alt boyutlarına ilişkin değerlendirmeleri, katılımcıların anne öğrenim durumu açısından karşılaştırılmıştır. Ancak önce varyansların homojenlik değerlerini incelemek amacıyla Levene Testi uygulanmıştır. Levene Testi sonucunda tüm boyutlar için anlamlı bir fark [$p>.05$] saptanmamış ve varyansların homojen dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Katılımcıların insan doğasının alt boyutlarına ilişkin tutumlarını anne öğrenim durumu değişkeni ile karşılaştırmak için yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre insan doğası değişkenlik alt boyutunda istatistiksel olarak manidar [$F(3-271) = 4,47$ $p<.05$] bir fark saptanmıştır. Farkın hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Tukey HSD testi sonuçlarına göre, insan doğası değişkenlik alt boyutunda, anneleri ilkokul veya ortaokul mezunu olan katılımcıların ortalamasının ($\bar{x} = 6,20$) anneleri lise mezunu olan katılımcıların ortalamasından ($\bar{x} = 1,00$) daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle anneleri ilkokul veya ortaokul mezunu olan katılımcılar insan doğasını daha değişken olarak algılamaktadır. Ülkemizde yapılan diğer araştırmalarda da Şahin (1998), Kamburoğlu (1996) benzer sonuçlar elde edilmiştir. Özellikle Şahin tarafından yapılan araştırmada hemşirelerin annelerinin eğitim düzeylerine göre, insan doğasını özgecilik ve değişebilirlik alt boyutlarında farkı değerlendirdikleri tespit edilmiştir. Söz konusu araştırmada annenin eğitim düzeyi arttıkça değişebilirlik alt boyutu ortalama puanı da artmaktadır. Şahin’e (1998, s. 77) göre eğitim; toplumunun gelişmesinde, kalkınmasında ve insanın belli tutum ve davranışlar kazanmasında önemli bir rol oynar. Bireyin eğitim düzeyleri yükseldikçe ekonomik ve sosyal konumlarında da yükselme olması

beklenir. Eğitim aynı zamanda bireylerin tutumlarında, düşüncelerinde ve değerlerinde de değişimler sağlayarak diğer insanlara yönelik kabullerini etkileyebilmektedir. Bizim araştırmamızda ise tam tersi bir durum söz konusudur. Katılımcıların anne eğitim seviyeleri arttıkça değişebilirlik alt boyutu ortalama puanı düşmektedir. Bu tür bir sonucun ortaya çıkması ailelerin içinde buldukları farklı sosyo-kültürel yapılarla açıklanabileceği gibi, eğitim düzeyi yüksek olan annelerin çocuklarını daha belirgin ve belirleyici bir insan anlayışına göre yetiştirme eğiliminde olmalarından kaynaklanıyor olabilir.

Tablo 11: Katılımcıların Baba Öğrenim Durumuna Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

İnsan Doğasının Boyutları	Baba Öğrenim Durumu	N	$\bar{X}$	S	F	sd	p	Sonuç
İnsan doğasına güven	Üniversite	43	-2,81	8,97	,569	4/270	,685	p>,05 Anlamsız
	Lise	31	-1,93	9,67				
	İlkokul/Ortaokul	123	-3,13	9,66				
	Okur-yazar	67	-2,83	8,59				
	Okur-yazar değil	11	-6,72	6,70				
	Toplam	275	-3,01	9,18				
İrade sağlamlığı ve Akılcılık	Üniversite	43	8,6	9,31	1,047	4/270	,499	p>,05 Anlamsız
	Lise	31	8,16	7,23				
	İlkokul/Ortaokul	123	10,12	8,47				
	Okur-yazar	67	10,86	8,16				
	Okur-yazar değil	11	12,45	9,94				
	Toplam	275	9,94	8,47				
Özgecilik	Üniversite	43	-,302	8,33	,842	4/270	,499	p>,05 Anlamsız
	Lise	31	-1,03	9,23				
	İlkokul/Ortaokul	123	-1,94	8,47				
	Okur-yazar	67	-2,67	8,10				
	Okur-yazar değil	11	-4,36	7,96				
	Toplam	275	-1,85	8,42				
Bağımsızlık	Üniversite	43	-,604	7,80	,644	4/270	,632	p>,05 Anlamsız
	Lise	31	1,58	7,16				
	İlkokul/Ortaokul	123	1,34	7,78				
	Okur-yazar	67	,686	6,74				
	Okur-yazar değil	11	,363	5,93				
	Toplam	275	,865	7,39				
Karmaşıklık	Üniversite	43	,395	8,64	1,413	4/270	,230	p>,05 Anlamsız
	Lise	31	-,193	7,91				
	İlkokul/Ortaokul	123	-,886	7,46				
	Okur-yazar	67	-2,13	6,23				
	Okur-yazar değil	11	-4,27	6,00				
	Toplam	275	-1,04	7,41				

Değişebilirlik	Üniversite	43	6,30	6,41	,670	4/270	,614	p>,05 Anlamsız
	Lise	31	4,12	7,49				
	İlkokul/Ortaokul	123	5,69	6,21				
	Okur-yazar	67	5,28	5,31				
	Okur-yazar değil	11	4,36	9,09				
	Toplam	275	5,45	6,31				

Tablo 11'e göre tek yönlü varyans analizi sonuçları, katılımcıların baba öğrenim durumuna göre, insan doğasının alt boyutlarına ilişkin değerlendirmelerinde istatistikî olarak anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir. Bu sonuçlara göre, öğretmenlerin baba öğrenim durumlarının insan doğasının alt boyutlarına ilişkin değerlendirmelerinde belirleyici olmadığı söylenebilir.

Burada önemli olan husus, anne eğitim durumu ile insan doğasının değişebilirliği arasında anlamlı sonuçlar çıkarken, baba eğitim durumu değişkeni için böyle bir durumun söz konusu olmamasıdır. Şahin'in (1998) hemşirelerin insan doğası tutumları üzerine yaptığı araştırmada da bezer sonuç elde edilmiştir. Yani katılımcıların babalarının eğitim düzeylerine göre insan doğasını değerlendirmelerinde anlamlı fark bulunamamıştır. Yaşadığımız toplum ataerkil bir toplum olduğu için genellikle çocukların bakımı ve yetiştirilme görevini anneler üstlenmektedir. Bu nedenle çocukların bazı değerleri kazanıp kazanmamasında, algı ve tutumların oluşmasında annenin rolü büyüktür. Kültürü taşıma ve çocukları sosyalleştirme fonksiyonu aileyi eğitim açısından daha da önemli hale getirmektedir. Özellikle ülkemizdeki örgün eğitim kurumlarında aile birliğine önem verme, dayanışma, duyarlılık, hoşgörü, saygı, sevgi, sorumluluk ve güven değerlerini içselleştirmesi umulmaktadır. Katılımcıların babalarının eğitim düzeylerine göre insan doğasını değerlendirmelerinde anlamlı farkın bulunmaması annenin çocuğun yetiştirilme sürecinde daha etkin bir rol oynamasından kaynaklanıyor olabilir.

Tablo 12: Katılımcıların Öğretmenlik Mesleğini Seçmelerindeki Faktörlere Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

İnsan Doğasının Boyutları	Öğretmenlik Mesleğini Seçme Faktörleri	N	$\bar{X}$	S	F	sd	p	Sonuç
İnsan doğasına güven	Meslek Sevgisi ve Hizmet ideali	155	-3,11	9,07	,307	4/270	,873	p>,05 Anlamsız
	İş Garantisi Olması	15	-3,46	9,29				
	Aile/Çevre Etkisi	40	-1,60	7,94				
	Tesadüfi Şartlar	57	-3,50	10,45				
	Başka(Katsayı sorunu)	8	-3,87	8,64				
	TOPLAM	275	-3,01	9,18				
İrade sağlamlığı ve Akılcılık	1 Meslek Sevgisi ve Hizmet ideali	155	9,13	8,10	2,57	4/270	,038*	p<,05 Anlamlı 3-5
	2 İş Garantisi Olması	15	10,00	8,14				
	3 Aile/Çevre Etkisi	40	8,87	8,27				
	4 Tesadüfi Şartlar	57	11,96	9,36				
	5 Başka(Katsayı sorunu)	8	16,50	6,74				
	TOPLAM	275	9,94	8,47				
Özgecilik	Meslek Sevgisi ve Hizmet ideali	155	-1,98	7,70	1,60	4/270	,173	p>,05 Anlamsız
	İş Garantisi Olması	15	-6,53	8,15				
	Aile/Çevre Etkisi	40	-1,60	7,54				
	Tesadüfi Şartlar	57	-,421	10,24				
	Başka(Katsayı sorunu)	8	-2,25	10,76				
	TOPLAM	275	-1,85	8,42				
Bağımsızlık	Meslek Sevgisi ve Hizmet ideali	155	,425	7,80	1,60	4/270	,174	p>,05 Anlamsız
	İş Garantisi Olması	15	,666	4,92				
	Aile/Çevre Etkisi	40	,400	6,10				
	Tesadüfi Şartlar	57	2,87	7,26				
	Başka(Katsayı sorunu)	8	-2,25	8,58				
	TOPLAM	275	,865	7,39				
Karmaşıklık	Meslek Sevgisi ve Hizmet ideali	155	-,606	6,98	1,60	4/270	,635	p>,05 Anlamsız
	İş Garantisi Olması	15	-,800	8,00				
	Aile/Çevre Etkisi	40	-2,55	7,20				
	Tesadüfi Şartlar	57	-1,03	8,14				
	Başka(Katsayı sorunu)	8	-2,62	10,58				
	TOPLAM	275	-1,04	7,41				
Değişebilirlik	Meslek Sevgisi ve Hizmet ideali	155	5,74	6,60	,877	4/270	,478	p>,05 Anlamsız
	İş Garantisi Olması	15	6,80	6,33				
	Aile/Çevre Etkisi	40	4,02	5,43				
	Tesadüfi Şartlar	57	5,15	6,15				
	Başka(Katsayı sorunu)	8	6,75	5,80				
	TOPLAM	275	5,45	6,31				

Tablo 12’de, katılımcıların insan doğasının alt boyutlarına ilişkin değerlendirmeleri, onların öğretmenlik mesleğini seçmelerindeki faktörleri açısından karşılaştırılmıştır. Ancak önce varyansların homojenlik değerlerini incelemek amacıyla Levene Testi uygulanmıştır. Levene Testi sonucunda tüm boyutlar için anlamlı bir fark [$p > .05$] saptanmamış ve varyansların homojen dağılım gösterdiği belirlenmiştir.

Katılımcıların insan doğasının alt boyutlarına ilişkin değerlendirmelerini katılımcıların öğretmenlik mesleğini seçmelerindeki faktörleri ile karşılaştırmak için yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre insan doğasının irade gücü ve akılcılık alt boyutunda istatistiksel olarak manidar [$F(4-270) = 2,57, p < .05$] bir fark saptanmıştır. Bu sonuca göre, katsayı sorunu nedeniyle Yüksek Din Eğitimi kurumlarını seçen katılımcıların ortalamasının ($\bar{x} = 16,50$) aile ve çevre etkisi ile Yüksek Din Eğitimi kurumlarını seçen katılımcıların ortalamasından ($\bar{x} = 8,87$) daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle katsayı sorunu nedeniyle Yüksek Din Eğitimi kurumlarını seçen katılımcıların insan doğasının irade gücü ve akılcılık boyutuna daha çok önem verdikleri söylenebilir. Katsayı probleminin yaşattığı zorlu süreçte eğitim- öğretim sürecini yarıda bırakmayıp katılımcıların tahsillerine devam edip fakülte mezunu olmaları güçlü bir iradeye sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Diğer bir önemli noktada da anlamlılık düzeyinde olmasa da katsayı sorunu nedeniyle Yüksek Din Eğitimi kurumlarını seçen katılımcıların ($\bar{x} = -3,87$) insan doğası güven boyutunda öğretmenlik mesleğini diğer faktörlere göre seçen katılımcılardan daha yüksek ortalamaya sahip olmalarıdır. Bu sonucu göre katsayı sorunu nedeniyle Yüksek Din Eğitimi kurumlarını seçen katılımcıların insan doğasını daha olumsuz olarak değerlendirdikleri söylenebilir.

Analiz sonuçlarını literatürdeki diğer araştırmalarla karşılaştırınca, geçmiş yıllarda üniversiteye girişte uygulanan farklı katsayı uygulamalarının öğrencilerin ÖYS başarılarını olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir (Gürbüz, Erdem, Temurtaş & Koç, 2015, s. 59). Bu süreç içinde istediği bölüme gidemeyen ya da bu araştırmadaki katılımcılar gibi Yüksek Din Eğitimi kurumlarını seçmek zorunda kalan katılımcıların insanlara karşı güven duygularında bir azalmanın olması sosyo-psikolojik etkenlerle açıklanabilir.

Gürbüz ve diğerleri (2015, s.59) tarafından yapılan araştırmada 1999 yılında katsayı uygulaması başladığında, imam hatip lisesinde okuyan öğrencilerin istedikleri bölümlere giremedikleri ve tıp fakültesine yerleşebilecek kadar puan alan bir öğrencinin fen bilgisi öğretmenliğine gitmek zorunda kaldığı tespiti yapılmıştır. Wringhtsman'a (1992, s. 251) göre olumsuz olaylar, eğer yaşanan olay insan doğasına ilişkin bakış açısını etkileyecek unsurlar taşıyorsa, kişilerin uzun süredir sahip oldukları inançlarında değişikliğe sebep olur. Dolayısıyla katsayı problemin yaşandığı dönemde öğrencilerin yaşadığı olumsuzluklar sadece insanlara değil ilgili devlet kurumlarına güveni de etkilemiş olabilir.

Tablo 13: Katılımcıların Sosyo Ekonomik Durumuna Göre İnsan Doğası Felsefesi Tutum Puanlarına İlişkin ANOVA Sonuçları

İnsan Doğasının Boyutları	Sosyo-Ekonomik Durum	N	$\bar{X}$	S	F	sd	p	Sonuç
İnsan doğasına güven	Düşük sosyo-ekonomik düzey	26	-4,88	10,35	,652	2/272	,522	p>,05 Anlamsız
	Orta sosyo-ekonomik düzey	240	-2,86	9,02				
	Üst sosyo- ekonomik düzey	9	-1,77	10,19				
	TOPLAM	275	-3,01	9,18				
İrade sağlamlığı ve Akılcılık	Düşük sosyo-ekonomik düzey	26	8,42	8,08	,474	2/272	,623	p>,05 Anlamsız
	Orta sosyo-ekonomik düzey	240	10,12	8,57				
	Üst sosyo- ekonomik düzey	9	9,66	6,87				
	TOPLAM	275	9,94	8,47				
Özgecilik	Düşük sosyo-ekonomik düzey	26	-4,50	7,10	1,622	2/272	,199	p>,05 Anlamsız
	Orta sosyo-ekonomik düzey	240	-1,51	8,53				
	Üst sosyo- ekonomik düzey	9	-3,33	8,09				
	TOPLAM	275	-1,85	8,42				
Bağımsızlık	Düşük sosyo-ekonomik düzey	26	1,61	7,28	,809	2/272	,446	p>,05 Anlamsız
	Orta sosyo-ekonomik düzey	240	,891	7,43				
	Üst sosyo- ekonomik düzey	9	-2,00	6,83				
	TOPLAM	275	,865	7,39				
Karmaşıklık	Düşük sosyo-ekonomik düzey	26	,346	6,97	,505	2/272	,604	p>,05 Anlamsız
	Orta sosyo-ekonomik düzey	240	-1,19	7,36				
	Üst sosyo- ekonomik düzey	9	-1,22	10,17				
	TOPLAM	275	-1,04	7,41				

Değişebilirlik	Düşük sosyo-ekonomik düzey	26	3,11	5,38	2,689	2/272	,070	p>,05 Anlamsız
	Orta sosyo-ekonomik düzey	240	5,61	6,34				
	Üst sosyo-ekonomik düzey	9	8,11	6,86				
	TOPLAM	275	5,45	6,31				

Tek yönlü varyans analizi sonuçları, katılımcıların sosyo-ekonomik durumuna göre, insan doğasının alt boyutlarına ilişkin değerlendirmelerinde istatistikî olarak anlamlı bir farkın olmadığını göstermektedir. Anlamlı düzeyde olmasa da katılımcıların sosyo-ekonomik düzeyleri arttıkça insana güven ve değişebilirlik boyutlarında aldıkları ortalama puanlarında artış görülmektedir. Başka bir ifadeyle sosyo-ekonomik düzeyleri orta ve üst düzeyde olan katılımcıların insanları daha güvenilir ve daha değişken olarak değerlendirdikleri ifade edilebilir.

Bu sonuçlara göre, bizim araştırmamızda katılımcıların sosyo-ekonomik durumlarının insan doğasının alt boyutlarına ilişkin değerlendirmelerinde belirleyici olmadığı söylenebilir. Ancak Ayok'ın (1995) ve Kamburoğlu'nun (1996) yaptıkları araştırmada, katılımcıların sosyo-ekonomik durumlarının insan doğasının alt boyutlarına ilişkin değerlendirmelerinde anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Ayok'ın (1995, s. 89) araştırmasına göre, orta ve alt sosyo-ekonomik düzeyde olan katılımcılar üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilere kıyasla insan doğasını daha güvenilmeye değer olarak nitelerken bağımsızlığa ve insanın değişebileceğine olan inançlarının daha fazla olduğu ifade etmişlerdir. Kamburoğlu'na (1996, s. 79) göre ise üst sosyo-ekonomik düzeydeki katılımcılar diğerkâmlık (özgecilik), karmaşıklık ve değişkenlik boyutlarında orta ve alt sosyo-ekonomik düzeyde olan katılımcılardan daha yüksek puanlar almışlardır. Her iki araştırmanın sonuçlarına göre genellikle güven, bağımsızlık, özgecilik ve değişebilirlik boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Ancak bu farklılık katılımcılar düzeyinde farklı değerlendirilmiştir. Ayok'un araştırmasında alt ve orta düzeydeki katılımcılar insanı daha güvenilir, bağımsız ve değişken bulurken Kamburoğlu'nun araştırmasında üst sosyo-ekonomik düzeydeki katılımcılar insanı daha karmaşık ve değişebilir bulmaktadır. Bizim araştırmamızda ise anlamlı düzeyde bir fark olmasa da üst sosyo-ekonomik düzeydeki katılımcılar insanı güvenilir ve değişken bulmaktadır. Bu değerlendirme sonucuna göre bizim

araştırmamız Kamburoğlu'nun sonuçlarıyla benzerlik arz etmektedir. Ayrıca İnsan doğasına güven boyutuyla ilgili sonuçlarımız Dünya Değerler Araştırması verileriyle de benzerlik taşımaktadır. Dünya Değerler Araştırmasından derlenen veriler dikkate alınarak Türkiye'deki güven düzeyi saptanmaya çalışılmış ve farklı zamanlarda 1990 yılından itibaren Türkiye'de yapılan bu araştırmalar tek tek incelendiğinde güven düzeyinin % 10'dan % 4,9'lara kadar değişim gösterdiği tespit edilmiştir. Ülkelerin ekonomik alım gücüne (sosyo-ekonomik) göre yapılan karşılaştırmalar neticesinde İsvie, Danimarka, Norveç, Finlandiya gibi ülkeler yüksek güven düzeyine sahip ülkeler arasında yer alırken; lkemiz, Brezilya, Venezüella gibi düşük güvene sahip ülkeler yer almaktadır (Esmer ve arkadaşları, 1999). Buradan hareketle söz konusu araştırma sonuçlarıyla bizim araştırma sonuçlarımızın paralellik arz ettiği ifade edilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın bulgu ve yorumlarına dayalı olarak ulaşılan sonuçların özetine ve bu sonuçlardan yola çıkarak geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

Sonuçlar

Bu tez çalışması kapsamında, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri ve İmam-Hatip Lisesi Meslek dersleri öğretmenlerinin insan doğasına ilişkin tutumları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda araştırma ile ilgili sonuçların genel bir değerlendirmesi yapılmış ve araştırmanın sonuçları aşağıda özetlenmiştir

1- Katılımcıların İnsan Doğası Felsefesi Ölçeğine verdikleri cevaplardan elde edilen bulgulara göre katılımcıların genel olarak insan doğasına ilişkin tutumlarının olumlu olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların, ölçeğin insanlara güven, özgecilik ve karmaşıklık boyutlarını olumsuz değerlendirdiklerini görülmüştür.

2- İnsan doğasının değişip değişmeyeceği başka bir ifadeyle insan doğasının doğuştanlığı ve sonradanlığı boyutuna ilişkin verilere göre katılımcıların insan doğasının değişebilir olduğu görüşünü benimsedikleri tespit edilmiştir.

3- İnsan Doğası Felsefesi Ölçeğinin alt boyutları arasında insanın kendi davranışlarının temelindeki güdülerini anlayabilmesi ve bunların sonuçlarını denetim altına alabilmesi olarak tanımlanan “İrade Gücü ve Akılcılık” boyutunda katılımcılar, en yüksek ortalama puanı almışlardır.

4- DKAB Öğretmenleri ile İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenlerinin insan doğasına ilişkin tutumları arasında anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir.

5- Katılımcıların demografik özellikleri ile insan doğasına ilişkin tutumları arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığına bakılmış belli değişkenlerde anlamlı ilişki bulunurken, belli değişkenlerde anlamlı ilişki bulunamamıştır.

a) Katılımcıların medeni durumlarına göre, evli öğretmenlerin insanları daha basit ve kolay anlaşılabilir olarak algıladıkları,

b) Katılımcıların yaş değişkenine göre 18-25 yaş grubu insan doğasını daha değişken olarak algıladıkları,

c) Katılımcıların kıdem yılına göre tecrübeli öğrenmelerin diğer insanlara yönelik daha genellemeci bakış açısına sahip oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır.

6- Araştırma sonuçlarına göre çoğu bağımsız değişkenin öğretmenlerin insan doğasına ilişkin tutumlarında anlamlı düzeyde farklılaşmaya yol açmadığı görülmüştür. Ülkemizde yapılan bazı araştırmalarda da benzer sonuçlara ulaşılması yani katılımcıların insan doğasına yönelik tutumları ile araştırmada sınınan değişkenlerin farklılaşmaması katılımcıların insan doğasına yönelik tutumlarının bu değişkenlerin farklılaşmaması kadar dayanıklı olduğunu gösterir.

Öneriler

1- İnsan doğasının neliği sorusuna verilebilecek her türlü tikel cevap, onu indirgemeci, tek boyutlu bir yaklaşımla ele almak anlamında gelir. Bu bakış açısının egemen olduğu eğitim sisteminde de insanın sadece bazı boyutlarını geliştirmeye yönelik hazırlanacak bir müfredatta eksik olacaktır. Bu anlamda insanın farklı boyutlarını eşzamanlı olarak geliştirmeyi amaç edinen bir eğitim programı hazırlanmalı ve uygulanmalıdır.

2- Toplumun huzurunu sağlayan ve toplumu oluşturan bütün kurumları ayakta tutan, temel unsur güven ortamıdır. Gelecek nesillerin oluşmasında en önemli unsurlardan olan öğretmenlerin insanlara güven duymaması çeşitli boyutlarıyla araştırılmalı ve nedenleri ortaya konmalıdır. Toplumsal güven ortamının oluşmasını engelleyen fitne, belirsizlik, korku ve yalan gibi bazı faktörler vardır. Bu faktörlerin hangilerinin öğretmenleri etkilediğine dair çeşitli araştırmalar yapılabilir.

3- Sosyal öğrenme teorisine göre özgeci davranış, öğrenme sonucu gerçekleşir. Çocuğun aileden sonra içinde yer aldığı ve yoğun etkileşimde bulunduğu sosyal ortamların en önemlilerinden biri de okuldur. Anne babadan

sonra çocuğun davranışlarını düzenlerken model aldığı en önemli kişinin öğretmen olacağı düşünüldüğünde, öğretmenlerin saygı ve sempati, başkalarıyla ilgilenme derecelerinin düşük olmasına neden olan faktörler konusunda gerek nicel gerekse nitel araştırmalar yapılabilir.

4- Din eğitiminin önemli unsurlarından biri olan Kur'an Kursu öğreticileri ile yaygın eğitimin önemli unsurları arasında yer alan imam-hatipler ve vaizlerle benzer araştırmalar yapılarak din eğitim ve öğretimin tüm paydaşlarının insan ve insan doğasına ilişkin görüşleri daha detaylı bir şekilde değerlendirilebilir.

5- İnançlar ve tutumlar; bireylerin kararları, tercihleri ve davranışları üzerinde önemli etkiye sahip faktörlerdendir. İnançların ve tutumların değişmesi zor olan derin psikolojik yapılar oldukları düşünülmesine rağmen, zamanla örgün eğitim kurumlarında alınan eğitime, hizmetiçi eğitim kurslarına, semirlere ve kazanılan tecrübelerle bağlı olarak insan doğasına ilişkin inançlarımız değişebilmektedir. Bu itibarla aday öğretmenler ile uzman öğretmenlerin insan doğasına bakış açıları karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilir.

6- Öğretmenlerin insan doğasını iyimser ve kötümser görme derecelerinin sınıf içi etkinlik ve iletişim becerilerinde de etkili olduğu iddia edilmektedir. Bu anlamda örgün eğitim sistemi içinde yer alan diğer branş öğretmenlerinin insan doğasına ilişkin tutumlarıyla sınıf içi etkinlik ve iletişim becerileri arasındaki ilişkiyi detaylı bir şekilde ortaya koyacak nitel ve nicel araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Achoui, M. (1998). The human nature from a comparative psychological perspective. *American Journal of Islamic Social Sciences*, 15 (4), 71-95.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhî, (2001), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâsamme işteharâ mine'l-Ehâdîsi ala elsineti'n-Nâs*, (tahk. Yusuf b.Mahmud el-Hac Ahmed), I-II, , Dimeşk: Mektebetü İlmi'l-Hadîs.
- Adler, A. (2012). *İnsan doğasını anlamak*. İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Adler, A. (2013). *The Science of Living (Psychology Revivals)*. London: Routledge.
- Adler, M. J. (1989). Human nature, nurture and culture. *Aspen Quarterly* 1 (1), 90–110.
- Akbaş, O. (2012). Lise öğrencilerinin insanların çoğunluğuna güvenmeme nedenleri: Değerler eğitimi bağlamında bir inceleme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 591-608.
- Akçay, M. (2011). İnsanlığın ortak dinî temeli: Fıtrat. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (23), 143-170.
- Akyıldız, H. (1989). *Öğretmen adaylarının insan doğasına ilişkin tutumları*. (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), İzmir, 1989.
- Aronson, E., Wilson, T. D. , & Akert, R. M. (2010). *Social psychology* (7 th ed.). New Jersey: Pearson Education, Inc.
- Arslan, A. (2004). Medyanın birey, toplum ve kültür üzerine etkileri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-12.
- Arslan, Ş. Z. (2006). *Fıtrat kavramı çerçevesinde eğitimde insanın neliği sorusu*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ashworth, P. (2000). *Psychology and human nature*. East Sussex: Psychology Press Ltd
- Aslan, A. (1994). *Felsefeye giriş*. Ankara: Vadi Yayınları.

- Aşkın, M. (1986). Sosyal öğrenme kuramı açısından olumlu ve olumsuz sosyal davranışlar. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 147-153.
- Atay, H. (1995). Kur'an'da insan problemi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 3-9.
- Aydın, A. (2000). *Düşünce tarihi ve insan doğası*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Aydın, A. (2002). *Yaşadığımız dünya*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Aydın, M. (2005). *Eğitim yönetimi*. Ankara: Hatipoğlu Yayınları.
- Ayhan, H. (1997). *Eğitim bilimine giriş* (2. baskı). İstanbul: Şule Yayınları.
- Ayok, A. (1995). *Farklı sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin insan doğası ve depresyon düzeyi bağlantıları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Başaran, İ. E. (1996). *Eğitime giriş* (4.basım). Ankara: Yargıcı Matbaası.
- Baumeister, R. F. (2005). *The cultural animal : human nature, meaning, and social life*. New York: Oxford University Press, Inc.
- Bentham, J. (2000). *An introduction to the principles of morals and legislation*. Kitchener: Batoche Books. (Original work published 1781).
- Bilgin, B.(1997). *İslam ve çocuk*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Bilgin, B.(1998). *Eğitim bilimi ve din eğitimi*. Ankara: Gün Yayıncılık.
- Bilgin, B. & Selçuk, M. (1997). *Din öğretimi: Özel öğretim yöntemleri* (3. Baskı). Ankara: Gün Yayıncılık
- Borg, M. (2001). Teachers' beliefs. *ELT Journal*, 55 (2), 186-188.
- Buckingham, W.(2011).*The Philosophy book*. London: Dorling Kindersley Ltd.
- Buharî, İ. M. İ. (2004). *el-Camiu's-Sahih* (M. Sofuoğlu, Çev.). İstanbul: Ötüken Yayınları,
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik: Psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri* (İ. D. Erguvan Sarioğlu, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Erkan Akgün, Ö., Karadeniz, Ş & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Canatan, K. (2014). *İnsan fenomeni: İnsan doğası hakkında dini ve felsefi soruşturmalar*. İstanbul: Açılımkıtap.
- Cloninger, S. C. (2004). *Theories of Personality: Understanding Persons* (6th Ed.). New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Collin, C., Benson, N., Ginsburg, J., Grand, V., Lazyn, M., & Weeks, M. (2012). *The psychology book*. London: Dorling Kindersley Ltd.
- Çamdibi, H. M. (2003). *Din eğitiminde insan ve hayat*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Çiftçi-Arıdağ, N (2011). *İnsan ve eğitim*[PDF döküman]. http://www.yarbis1.yildiz.edu.tr/web/userCourseMaterials/neciftci_452fce971a4ae3940c8f90c0061617f1.pdf. Erişim tarihi: 10.02.2016.
- Davutoğlu, A. (2015, 13 Mart). *İyilik Ödülleri sahiplerini buldu*. <http://www.diyaret.gov.tr/tr/icerik/iyilik-odulleri-sahiplerini-buldu%E2%80%A6/26634>. Erişim tarihi: 15.10.2015.
- Deryakulu, D. (2004). Üniversite öğrencilerinin öğrenme ve ders çalışma stratejileri ile epistemolojik inançları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim*, 38, 230-249.
- Dönmez, A. (1991). Yurtdışı yaşantısı ve insan doğası anlayışı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 24(1), 87-105.
- Ece, H. (2013). *İnanç açısından insan tabiatı ve fitrat kavramı*. <http://www.huseyinece.com/makalelerim/uzun-makaleler/1008-inanc-acisindan-insan-tabiatı-ve-fitrat-kavramı>. Erişim tarihi: 14.10.2015.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metotlarına giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Elibol, S. (1999). Hilmi Ziya Ülken'de insanın ayırıcı özelliklerine kritik bir bakış. *Felsefe Dünyası*, 29, 114-117.

- Engler, B. (2014). *Personality theories* (9 th ed.). Belmont : Cengage Learning.
- Esed, M. (2002). *Kur'an mesajı*. (C. Koytak ve A. Ertürk, Çev.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Esmer, Y.(1999). *Devrim, evrim, statüko: Türkiye'de sosyal, siyasal, ekonomik değerler*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Ewen, R. B. (2010). *An introduction to theories of personality* (7 th ed.). New York: Psychology Press.
- Feist, J., & Feist, G. (2008). *Theories of personality* (7 th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Feldman, R. S. (2011). *Essentials of understanding psychology* (9 th ed). New York: McGraw-Hill Education.
- Gazali, İ. (1975). *İhyâu ulümid-din* (A. Serdaroğlu, Ter.). İstanbul: Bedir Yayınları.
- Gençtan, E. (1994). Varoluşçu psikolojinin temel ilkeleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7(1), 13-17. 15 Temmuz 2014, Ankara Üniversitesi Açık Erişim Sistemi.
- Geras, N. (2011). *Marx ve insan doğası: Bir efsanenin reddi* (2. baskı). (İ. Akça ve M. G. Doğan, Çev.). İstanbul: Birikim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi, 1983).
- Gökalp, N. (2010). *Psikoloji felsefesi*. Ankara: Ebabil Yayınları.
- Gölcük, Ş. (1996). İnanç açısından Allah-insan ilişkisi. *Diyanet İlmî Dergi*, 33 (2), 23-33.
- Görberk, M. (1998). *Felsefe tarihi* (9. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gül, E. (2015). *İslam ve psikoloji*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Günay, M. (2010a). *Felsefe tarihinde insan sorunu* (3. Baskı). Adana: Karahan Kitabevi.
- Günay, M. (2010b). İnsan doğası ve eğitim ilişkisi: Tarihselcilik, varoluşçuluk ve ötesi. *Alternatif Eğitim e-*

Dergisi.<http://dergi.alternatifegitimdernegei.org.tr/tr//content/category/6/16/44/>. Erişim tarihi: 15.10.2015.

Gürbüz, R., Emrullah, E., Temurtaş, A & Koç, A. (2015). ÖSYS başarısını etkileyen faktörler: Adıyaman ili örneği. *Adıyaman University Journal of Educational Sciences*, 5(1), 49-71.

Heywood, A. (2012). *Siyaset teorisine giriş* (3. Baskı). (H. M. Köse, Çev.). İstanbul:Küre Yayınları.

Honer, S. M. , Hunt, T. C. ve Okholm, D. L. (2003). *Felsefeye çağrı: Sorunlar ve seçenekler* (2. Baskı). (H. Ünder, Çev.). Ankara: İmge Kitapevi. (Orijinal çalışma basım tarihi, 2003).

Horney, K. (1991). *Ruhsal çatışmalarımız: Yapıcı bir nevroz teorisi* (S. Budak, Çev.). Ankara: Feryal Matbaası.

Hökelekli, H. (1996). Fıtrat. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)

Hökelekli, H. (1998). *Din psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İbn Abdülber en-Nemerî (1990). *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta minel-Meânî ve'l-Esânîd* (Said Ahmed E'rab, Nşr.). Tıtvan: Vezaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslamiyye

İbn Kesîr (1992). *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri* (B.Karlığa ve B.Çetiner, Çev.). İstanbul: Çağrı Yayınları

İsfehâni, R. (2010). *Müfredat: Kur'an kavramları sözlüğü* (A. Güneş ve M. Yolcu, Çev.) İstanbul: Çıra Yayınları.

İslamoğlu, A. H. & Alniaçık, Ü. (2013). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

İşmen, A. E. & Yıldız, S. A. (2005). Öğretmenliğe ilişkin tutumların özgecilik ve atılganlık düzeyleri açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 42, 151-166.

Johnston, J. S. (2013). *Kant's Philosophy: A study for educators*. London: Bloomsbury Academic.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). *İnsan, aile, kültür*. Remzi Kitabevi.

- Kalat, J. W. (2011). *Introduction to psychology* (9 th ed.). Belmont: Wadsworth, Cengage Learning.
- Kamburoğlu, Y. K. (1996). *Polis memuru adaylarının insan doğasına ilişkin tutumları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kara, O. (2012). Kur'ân'a göre insan şahsiyetine etki eden faktörler. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (25) , 1-24.
- Karakaya İ. (2012). Bilimsel araştırma yöntemleri (A Tanrıoğen, Ed.) *Bilimsel araştırma yöntemleri*. s.57-87. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Karaman, H. (2015, 8 Mart). Fıtrat. *Yeni Şafak*. <http://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/fitrat-2008317>. Erişim tarihi: 15.11.2015.
- Karaman, H., Çağrıçı, M., Dönmez, İ. K. & Gümüş, S. (2007). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. (15. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kart, B. (2008). Günümüz düşünürleri ve Habermas'ta insan doğası. *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 2004 (19), 1-14.
- Kavcar, C. (2002). Cumhuriyet döneminde dal öğretmeni yetiştirme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35 (1-2), 1-14.
- Kılıç, Y. (2004). *'İnsan doğası' kavramı üzerine bir çalışma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kupperman, J. J. (2010). *Theories of human nature*. Indianapolis:Hackett Publishing.
- Kurtubî, M. (2003). *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân* (M. B. Eryarsoy, Çev.) İstanbul: Buruc Yayınları.
- Kuşat, A. (2012). Bilişsel gelişim açısından din-fitrat ilişkisi. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ERUIFD)*, 2(15), 35-53.

- Kuzgun, Y. (1985). Psikolojide insançı yaklaşım. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 18(1), 1-17.
- Küçükkaragöz, H. (1992). *Öğretmen adaylarının insan doğasına ilişkin tutumları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Lane, E. W. (1980). *An Arabic-English Lexicon*. Beirut: Librarie du Liban.
- Larsen, R. J. & Buss, D. M.(2008). *Personality psychology:Domains of knowledge about human nature* (3 rd ed.). New York: McGraw-Hill.
- Maslow, A. (2001). *İnsan olmanın psikolojisi* (O. Gündüz, Çev). İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- Mohamed, Y. (1995). Fitrah and Its Bearing on Islamic Psychology. *American Journal of Islamic Social Sciences*, 12 (1), 1-19.
- Moseley, A. (2008). *A'dan Z'ye Felsefe*. (A. Süha, Çev.). İstanbul: NTV Yayınları.
- Murphey, M. G. (1994). *Philosophical foundations of historical knowledge*. Albany: State University of New York Press.
- Mutahhari, M. (2014). *Fıtrat* (C. Kırım, Çev.). İstanbul: Önsöz Yayıncılık.
- Nazıroğlu, B. (2011). *İslam eğitim geleneğinde öğretmenlik*. Ankara: Sarkaç Yayınları.
- Okumuşlar, M. (1999). *Kuran'a göre din fıtrat eğitim ilişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Önder, M. (2013). Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretiminin temelleri üzerine. *derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, 1 (1), 24-40.
- Öner, U. (1991). Grup yaşantısının üniversite öğrencilerinin insan doğasına etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 24(1), 63-85.
- Özarpınar, Y. (1999). *İnsan inanan bir varlık* (2. basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Özçelik, F. (2002). *Yöneticilerin insan doğasına ilişkin görüşleri ve yönetsel yaklaşımları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Osmangazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Eğitim Bilimleri, Eskişehir.
- Özdemir, S. M. (2011). Toplumsal değişme ve küreselleşme bağlamında eğitim ve eğitim programları: Kavramsal bir çözümleme. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 85-110.
- Özdoğan, Ö. (2006). İnsanı anlamaya yönelik bir yaklaşım: Pastoral psikoloji. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi(AÜİFD)* 47 (2), 127-141.
- Passer, M. W., & Smith, R. E. (2009). *Psychology: The science of mind and behavior*. New York: McGraw-Hill.
- Peker, S. & Akdağ, B. (2008). Eğitim yönetiminde insan felsefesi ve etik. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi*, 97, s.8-12.
- Pinker, S.(2013). *Boş sayfa: İnsan doğasının modern inkarı* (2. Baskı). (M. Doğan, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi. (Orijinal çalışma basım tarihi, 2002).
- Platon, (1999). *Devlet*. (S. Eyüpoğlu vd., Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Plotnik, R. (2009) Psikoloji'ye giriş (T. Geniş, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Rasmussen, D. B., & Den Uyl, D. J. (2005). *Norms of liberty. A perfectionist basis for non-perfectionist politics*. Pennsylvania: The University of Pennsylvania Press.
- Razak, M. A. A. (2011). *Contribution of Iqbal's dynamic personality theory to Islamic Psychology: A contrastive analysis with Freud and selected mainstream Western psychology*. (Unpublished doctoral dissertation). Institute of Education International Islamic University, Malaysia
- Reboul, O. (1999) *Eğitim felsefesi*. (I. Gürbüz, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Recepoğlu, E. (2013). Öğretmen adaylarının yaşam doyumları ile öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Hacettepe*

Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education) Özel Sayı (1), 311-326

- Sahlins, M. (2008). *The western illusion of human nature*. Chicago: Prickly Paradigm Press
- Saka, Ş. (1997). *Yabancılaşma karşısında Kur'an*. Ankara: Fecr Yayınevi.
- Santrock, J. W (2011). *Life span development* (13th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Sartre, J. P. (1985). *Varoluşçuluk*. (A. Bezirci, Çev.) Say Yayınları.
- Schultz, D. P. & Schultz, S. E. (2007). *Modern psikoloji tarihi* (Y. Aslay, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Schultz, D. P. & Schultz, S. E. (2009). *Theories of personality* (9th ed.). London: Wadsworth, Cengage Learning.
- Soccio, D.J. (2010). *Felsefeye giriş: Hikmetin yapıtaşları*. (K. K. Karataş, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi, 2007).
- Stevenson, L. & Haberman, D. (1998). *Ten theories of human nature* (3rd ed.). New York: Oxford University Press, Inc.
- Şahin, M. (1998). *Hemşirelerin insan doğasına ilişkin tutumları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Şencan, H. (2005). *Sosyal ve davranışsal ölçümlerde güvenilirlik ve geçerlilik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Şimşek, A. (2012). Araştırma modelleri. A. Şimşek (Ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (ss.80-106), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Tavukçuoğlu, M. (2002). Okulöncesi çocuğunun eğitiminde din duygusu ve din eğitimi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (14), 51-63.
- Taylor, S. E., Peplau, L. A. & Sears, D. O. (2006). *Social psychology* (13rd ed.). New Jersey: Pearson Education, Inc.

- Tecim, E. (2011). *Sosyal güven oluşumunda dinin etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tezcan, M. (1992). *Eğitim sosyolojisi* (8. baskı). Ankara: Zirve Ofset.
- Thilly, F. (2000). *Bir felsefe tarihi*. (N. Küçük ve Y. Çevik, Çev.). İstanbul:İdea Yayınevi. (Orijinal çalışma basım tarihi, 1914).
- Tozlu, N. (2001). İdeolojilerin oluşmasında eğitimin rolü: İdeolojik eğitimde insan tabiatı. *Felsefe Dünyası*, 34(2), 3-10.
- Trigg, R.(1999). *Ideas of human nature: An historical introduction* (2nd ed.). Oxford: Blackwell Publishing.
- Tunca, N., Alkın -Şahin & Oğuz, A. (2015). Öğretmenlerin eğitim inançları ile meslekî değerleri arasındaki ilişki. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 5 (1), 11-47
- Uslu, C. (2011). *Doğal hukuk ve doğal haklar: İnsan haklarının felsefi temelleri* (2. Baskı). Ankara:Liberte Yayınları.
- Varış, F. (1998). *Eğitim bilimine giriş*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Wrightsmann, L.S. (1992). *Assumptions about human nature: Implications for researchers and practitioners* (2nd ed.). London: Sage Publications.
- Wrightsmann, L. (1964). Measurement of philosophies of human nature. *Psychological Reports*, 14, 743-751.
- Yazgan-İnanç, B. & Yerlikaya, E. E. (2012). *Kişilik kuramları* (2. baskı). Ankara: Pegem Akademi
- Yılmaz, K. & Tosun, M. F. (2013). Öğretmenlerin eğitim inançları ile öğretmen öğrenci ilişkilerine yönelik görüşleri arasındaki ilişki. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. 2 (4), 205-218.

EKLER

MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜNE

TRABZON

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında yüksek lisans öğrencisiyim. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam- Hatip Liselerindeki Meslek dersleri öğretmenlerinin İnsan Doğasına ilişkin görüşleri üzerine araştırma yapmaktayım. Bu amaçla Trabzon ilindeki ilk ve orta dereceli eğitim ve öğretim kurumlarındaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Meslek Dersleri Öğretmenlerine “İnsan Doğası Felsefi” ölçeğini uygulamak istiyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

27/04/2014

Ali BİRİNCİ

Adres: Ahmet Yahya Subaşı Ortaokulu

Ortahisar/MERKEZ

Tel: 05055725307

T.C.
TRABZON VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 82438636/604/1722266

30/04/2014

Konu: Araştırma İzni

VALİLİK MAKAMINA

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Ali BİRİNCİ 'Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve İmam-Hatip Liselerindeki Meslek Dersleri Öğretmenlerinin İnsan Doğasına İlişkin örüşleri' üzerine araştırma yapmak üzere Trabzon ilindeki ilk ve orta dereceli okullarda çalışan öğretmenlere 'İnsan Doğası Felsefesi' ölçeğini uygulama isteği (çalışmanın bir örneğini Müdürlüğümüze sunmak, eğitim-öğretim faaliyetlerini aksatmamak ve gönüllülük esasına dayalı olarak) Müdürlüğümüzce uygun görölmektedir.

Makamlarınızca da uygun göröldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

Hızır AKTAŞ
Millî Eğitim Müdürü

OLUR
.../04/2014

Şükrü KARA
Vali a.
Vali Yardımcısı

Değerli Meslektaşım,

Elinizdeki anket, "yüksek lisans tez" çalışması için hazırlanmıştır. Söz konusu araştırma çerçevesinde sizin insan doğasına (tabiatına) yönelik görüşlerinizin alınması amaçlanmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yer alan sorularda kişisel durumunuza uygun olan seçeneği işaretleyerek cevap vermeniz istenmektedir. İkinci bölümde ise bir dizi yargı belirten cümleler sıralanmıştır. Bu cümlelerden her biri çeşitli derecelerde benimsenen düşünceleri belirtmektedir. Doğaldır ki bu önermeleri benimseme ya da benimsememe dereceleriniz farklı olacaktır. Cümlelerde ifade edilmeye çalışılan düşüncüyü benimseme veya benimsememe derecenizi ikinci bölümün başında verilen rakamlarla belirtiniz. Eğer yanıtlamada sizin düşüncelerinizi belirtmeye uygun rakam bulamazsanız yine de kendinize en yakın bulduğunuz rakamı kullanınız. Ankette toplanan bilgiler, tek tek bireylerle ilgili olarak değil, grup içinde değerlendirilecek ve araştırma dışında başka amaçla kullanılmayacaktır. Çalışmaya yapacağınız katkı ve yardımlardan dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

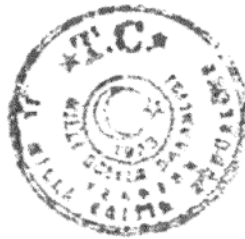
Adres Bilgileri: Trabzon Ahmet Yahya Subaşı Ortaokulu
Tel: 0505 572 5307

Ali BİRİNCİ

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

BİRİNCİ BÖLÜM

- 1) Cinsiyetiniz?
  1. ( ) Kadın
  2. ( ) Erkek
- 2) Medeni durumunuz?
  1. ( ) Evli
  2. ( ) Bekâr
- 3) Yaşınız?
  1. ( ) 18-25
  2. ( ) 26-35
  3. ( ) 36-45
  4. ( ) 46+
- 4) Kıdem yılınız?
  1. ( ) 1-5 yıl
  2. ( ) 6-10 yıl
  3. ( ) 11-15 yıl
  4. ( ) 16-20 yıl
  5. ( ) 20+
- 5) Ders saati yükünüz?
  1. ( ) 10 saatten az
  2. ( ) 10-15 saat
  3. ( ) 15-20 saat
  4. ( ) 21+
- 6) İdari göreviniz var mı?
  1. ( ) Evet
  2. ( ) Hayır
- 7) Öğrenim durumunuz?
  1. ( ) Ön lisans
  2. ( ) Lisans
  3. ( ) Yüksek Lisans
  4. ( ) Doktora
- 8) Lisans düzeyinde bitirdiğiniz okul türü?
  1. ( ) Yüksek İslam Enstitüsü
  2. ( ) İlahiyat Eski Program
  3. ( ) İDKAB Öğretmenliği Bölümü
  4. ( ) İlahiyat +Tezsiz Yüksek Lisans veya pedagojik formasyon
- 9) Görev yaptığınız yer?
  1. ( ) İl
  2. ( ) İlçe
  3. ( ) Belde
  4. ( ) Köy
- 10) Şu anda görev yaptığınız kurum?
  1. ( ) İlkokul
  2. ( ) Ortaokul
  3. ( ) İmam Hatip Ortaokulu
  4. ( ) İmam Hatip Lisesi
  5. ( ) Genel Lise
6. ( ) Meslek Lisesi
- 11) Annenizin öğrenim durumu?
  1. ( ) Üniversite
  2. ( ) Lise
  3. ( ) İlkokul / Ortaokul
  4. ( ) Okur- yazar
  5. ( ) Okur-yazar değil
- 12) Babanızın öğrenim durumu?
  1. ( ) Üniversite
  2. ( ) Lise
  3. ( ) İlkokul / Ortaokul
  4. ( ) Okur- yazar
  5. ( ) Okur-yazar değil
- 13) Annenizin mesleği?
  1. ( ) Ev Hanımı
  2. ( ) Memur
  3. ( ) İşçi
  4. ( ) Emekli
  5. ( ) İşsiz
  6. ( ) Diğer
- 14) Babanızın mesleği?
  1. ( ) Memur
  2. ( ) Ticaret / Serbest Meslek
  3. ( ) İşçi
  4. ( ) Emekli
  5. ( ) İşsiz
  6. ( ) Diğer
- 15) Öğretmenliği meslek olarak seçmeniz en önemli faktör ne olmuştur?
  1. ( ) Meslek sevgisi ve hizmet ideali
  2. ( ) İş garantisi olması
  3. ( ) Aile/çevre etkisi
  4. ( ) Kendiliğinden gelişen tesadüfi şartlar
  5. ( ) Başka (belirtiniz).....
- 16) Ortalama kitap okuma sıklığınız?
  1. ( ) Kitap okuma alışkanlığım pek yoktur
  2. ( ) Ayda 1 kitaptan az
  3. ( ) Ayda 1-2 kitap
  4. ( ) Ayda 3-4 kitap
  5. ( ) Ayda 5 kitaptan fazla
- 17) Kendinizi hangi sosyo-ekonomik duruma ait hissediyorsunuz?
  1. ( ) Düşük sosyo-ekonomik durum
  2. ( ) Orta sosyo-ekonomik durum
  3. ( ) Üst sosyo-ekonomik durum

İKİNCİ BÖLÜM

Aşağıda bir dizi tutum cümlesi verilmiştir. Bu cümlelerin her biri yaygın olarak paylaşılan bir inancı dile getirmektedir ve yanıtların doğrusu - yanlışı yoktur. Büyük bir olasılıkla bu cümlelerden bazıları sizin düşüncelerinize uygun bazıları ise aykırı olacaktır. Bu nedenle bizi ilgilendiren sadece aşağıdaki önermeleri ne derece uygun ya da ne derece aykırı bulduğunuzdur. Her cümleyi dikkatli okuduktan sonra o cümleyi kendi düşüncenize uygun ya da aykırı bulma derecenizi ilgi bölümüne işaretleyiniz.

ÇOK UYGUN(+3), UYGUN(+2), AZ UYGUN (+1); AZ AYKIRI (-1), AYKIRI(-2), ÇOK AYKIRI(-3).

	ÇOK UYGUN	UYGUN	AZ UYGUN	AZ AYKIRI	AYKIRI	ÇOK AYKIRI
1-Büyük sanatçılar ve mucitler gibi hayatta başarılı olan insanlar genellikle farkında olmadıkları güçler tarafından harekete geçirilirler.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
2-Öğrencilerin çoğu, hak etiklerinden fazla not almış olsa bile, toplamada (notların toplamasında) hocalarına hata yapmış olduklarını söylerler.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
3-İnsanların çoğu, fikirleri sert eleştiriye uğradığında bu fikirlerini değiştirmiş gibi görüneceklerdir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
4- Günümüzün karmaşık toplumunda bile birçok insan " Sana yapılmasını istemediğin bir şeyi başkalarına yapma" kuralına göre hareket eder.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
5- Bir kişinin herhangi bir şeye karşı tepkisi, durumdan duruma farklılık gösterir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
6- Bir kişiyi ilk gördüğümde edindiğim izlenimin (intibanın) genellikle doğru çıktığını fark ettim.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
7 -Hayattaki başarımız büyük oranda kendi kontrolümüz dışındaki güçler tarafından belirlenir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
8- Herhangi bir insana bir iş verir ve ona karışmazsanız, işini başarıyla bitirecektir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
9- Günümüzde insanların çoğu, karşılarındaki insanların ne düşündüğünü öğrenmeden kendi düşüncelerini açıklamıyor.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
10- İnsanların çoğu, başı dertte olan birisine yardım için fedakarlıktan kaçınmaz.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
11- Farklı insanlar, aynı duruma farklı tepkiler gösterir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
12- İnsanlar "içe dönük", "namuslu" ya da "arkadaş canlısı" gibi tek bir sıfat ile tanımlanabilirler.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
13 -Kendimizi anlamaya yönelik çabalarımız genellikle boşunadır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
14- Yalan söylediklerinde kendileri için daha iyi olacağını bilseler bile insanlar genellikle doğruyu söyleyeceklerdir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
15- Günümüzde başarılı olmak, çok çalışmaya değil; diğer insanlarla uzlaşmaya, uyum içinde olmaya bağlıdır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
16- Fırsat verildiği takdirde, çoğu insan başkalarına karşı "iyiliksever", "merhametli" bir biçimde davranacaktır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
17 -Her bireyin kişiliği diğer insanlardan farklıdır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
18 - Bir insan için neyin gerçekten önemli olduğunu anlamak zor değildir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
19- Birey, yaşamın akışını değiştirmede çok az etkili olabilir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
20- Sınav sırasında çoğu öğrenci kopya çekmez.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
21 - Ahlaki değerlerine rağmen bir öğrenci, sınavda herkes kopya çekiyorsa o da çekecektir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
22- "Başkalarına sana davranılmasını istediğin gibi davran" ilkesi çoğu insan tarafından benimsenen bir ilkedir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
23- Kişiler, temel ilgileri bakımından önemli farklılıklar gösterir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
24 -Kısa bir konuşmadan sonra konuştuğum kişinin tabiatına ilişkin oldukça yeterli bir fikir edinebilirim.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
25- Birçok insanın kendi başına gelenler üzerinde çok az etkisi vardır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
26-İnsanların çoğu temelde dürüsttür.	+3	+2	+1	-1	-2	-3

27- Çoğunluğun benimsediklerine karşı çıkacak insan nadirdir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
28- İnsanların çoğu başkalarının sorunlarıyla içtenlikle ilgilenir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
29- Bireyler kendilerini harekete geçiren, etkileyen şeyler açısından önemli farklılıklar gösterirler.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
30- Eğer bir kişiye kendisi hakkında üç soru sorabilseydim (Doğru cevap vermesi koşulu ile) onun hakkında çok şey öğrendim.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
31 - İnsanların çoğu kendi yeteneklerine ilişkin gerçek olamayacak kadar olumlu görüşlere sahiptir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
32- İnsanlara karşı iyi niyetle davranırsanız, onlar da size iyi niyetle davranacaklardır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
33-İnsanların çoğu, önemli bir karar vermeleri gerektiğinde kendileri yerine başka birisinin bu kararı vermesini isterler.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
34- Savaş anında insanların çoğu, eğer bir sığınağa sahipse başkalarının da burada barınmasına izin vereceklerdir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
35- İnsanın temel kişiliği, din değiştirme, psikoterapi ve benzeri durumlarda değişime uğrar.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
36- Birisiyle tanıştımda onu tanıyabilmeme ve anlayabilmeme yardımcı olacak belirleyici bir özellik bulmaya çalışırım.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
37 - Oy vermede etkili olan, politik görüşlerden çok, adayın ünü, görüntüsü gibi önemsiz sayılabilecek niteliklerdir.	+3	+2	-1	-1	-2	-3
38- Çoğu kişi mazbut ve dürüst bir yaşam sürer.	+3	+2	-1	-1	-2	-3
39-Birey, başkalarının kendisiyle aynı görüşü paylaşmadığını anladığı bir grup içinde kendi görüşünü açıklamayacaktır	+3	+2	-1	-1	-2	-3
40- İnsanların çoğu arabası bozulmuş bir kişiye durup yardım edecektir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
41- İnsanların nasıl davranacaklarını önceden kestirmek olanaksızdır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
42- Bana bir kişi hakkında birkaç şey söylerseniz, bu benim o kişiden hoşlanıp hoşlanmayacağım konusunda yeterli bir fikir edinmeye yarayacaktır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
43- Birey yeterince çaba gösterirse amacına ulaşacaktır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
44- İnsanlar genelde ahlak ve dürüstlük içeren birtakım manevi değerlere sahip olduklarını öne sürseler de, zor durumda kaldıklarında çok az kişi bu değerlere bağlı kalacaktır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
45- Çoğu kişi inandıklarını savunma ve o yönde tavır koyma gücüne sahiptir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
46- İnsanların çoğu kendini beğenmiştir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
47- İnsanlar temel menfaatleri (çıkarları) açısından birbirlerine epeyce benzerler.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
48- İnsanlara ilişkin ilk izlenimlerimin sıklıkla yanlış olduğunu fark ettim.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
49- Birey, kendi davranışlarının nedenlerine ilişkin doğru bilgilere sahiptir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
50- Eğer insanların bir işi doğru yapmalarını istiyorsanız, onlara işi ayrıntılı olarak anlatmanız, ayrıca onları yakından denetlemeniz gerekir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
51- Çoğu kişi içinde yaşadığı toplumun görüşlerinden etkilenmeden kendi kararlarını kendisi verebilir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
52- Başkasına yardım için kendi yaşamını tehlikeye atabilecek insan nadirdir.	+3	+2	-1	-1	-2	-3
53- İnsanların kişilikleri temelde birbirine benzer.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
54- Bazı insanlar, benim anlayamayacağım kadar karmaşık benliğe sahiptirler.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
55-İnsanoğlu yeterince çaba gösterirse gelecekteki savaşlar önlenebilir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
56- Yakalanmayacağından emin olan çoğu kişi, sinemaya para vermeden girmekten kaçınmayacaktır.	+3	+2	-1	-1	-2	-3

57- Günümüzde kişinin ilerlemesi çevresinde sevilir olmasından çok, başarılı olmasına bağlıdır.	+3	+2	-1	-1	-2	-3
58 - Günümüz toplumunda bencil olmayan bir insanla karşılaşmak beni üzüyor, zira başkaları çıkarları için o kişiden yararlanacaktır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
59- Birkaç kişinin belirli bir duruma nasıl tepkide bulunacağı konusunda yeterli fikre sahipseniz, diğer insanların da aynı tepkide bulunmasını bekleyebilirsiniz.	+3	+2	-1	-1	-2	-3
60- İnsanların duygularını gerçekten anlayabilmek mümkün değildir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
61- Birey, büyük oranda kendi kaderini kendisi çizer.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
62- Çoğu kişinin dürüstlüğü ahlaki değerlere dayanmaz, yakalanmaktan korktukları için dürüstmüş gibi davranırlar.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
63- Birey, diğer insanlar kabul etmese bile, doğruluğuna inandığı görüşlerine sadık kalacaktır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
64- İnsanlar birbirlerine gerçekte olduğundan daha fazla özen ve ilgi gösteriyormuş gibi davranırlar.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
65- Çoğu kişinin herhangi bir şeye tepkisi değişik ortamlarda bile tutarlıdır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
66- Bir kişiyi yalnızca birkaç sözcükle tanımlayabilmek olanaksızdır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
67- Yerel veya genel seçimlerde bireyler tercihlerini mantığa ve akla uygun olarak yaparlar.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
68- Yalan söylediğinde çıkar sağlayacağını bilen kişi, bu yola başvuracaktır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
69- Çevresindekiler kopya çekse bile dürüst bir öğrenci bu yola başvurmayacaktır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
70- Çoğu kişinin içinden başkalarına yardım için kendini sıkıntıya sokmak gelmez.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
71- Çocukluğunda herkes tarafından sevilen kişi, yetişkinliğinde de bu özelliğini koruyacaktır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
72- İnsanlar, iyi ya da kötü olarak sınıflandırılmazlar.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
73- Çoğu kişi yaşamı boyunca başına gelen olaylar üzerinde önemli derecede etkiye sahiptir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
74- Fırsat bulsalar insanların çoğu vergi ödemezler.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
75- Toplumumuzda yeni ve değişik fikirleri olan bir kişi saygı görür.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
76- Çoğu kişi kendisine acınması için sorunlarını abartır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
77- Bireyin bir duruma nasıl bir tepkide bulunduğunu bilirsem, başka durumlara nasıl tepki göstereceğini kestirebilirim.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
78- İnsan anlaşılacak kadar karmaşık bir varlıktır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
79- Çoğu kişi güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin gerçekçi fikre sahiptir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
80- Günümüzde birçok insan suç ve günah işlemekte ve bundan diğer insanların haberi bile olmamaktadır.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
81- İnsanların çoğu inandıklarını açıkça söyleyebilir.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
82- İnsanlar genelde kendi çıkarlarının peşinde koşarlar.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
83- İşin özüne inildiğinde insanların duygusal yapıları birbirine benzer.	+3	+2	+1	-1	-2	-3
84- İnsanlar çok karmaşık yapıya sahip oldukları için onları harekete geçiren şeyin ne olduğunu kestirmek zordur.	+3	+2	+1	-1	-2	-3

ÖZET

DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİ VE İMAM HATİP LİSESİ MESLEK DERSLERİ ÖĞRETMENLERİNİN İNSAN DOĞASINA İLİŞKİN TUTUMLARI

Ali BİRİNCİ

Yüksek Lisans Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Bayramali NAZIROĞLU

Temmuz-2016

Bu araştırma, giriş ve sonuç kısımları hariç üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın problemi, amacı ve önemi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde insan doğası kavramına tarihsel süreç içerisinde yüklenen anlamlar, felsefi, psikolojik ve İslami bakış açıları bağlamında ele alınmıştır. İkinci bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama aracı ve veri toplama süreçlerinden bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde veri toplama aracından elde edilen istatistiki bulgular, literatür kısmındaki bilgiler ışığında araştırma sorularına göre yorumlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri ve İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenlerinin insan doğasına ilişkin varsayımlarını ve tutumlarını saptamak, bunları çeşitli değişkenler bağlamında analiz etmektir. Nicel bir araştırma olan bu çalışmada tarama (betimleme) modeli kullanılmıştır. Tarama modelinde gerçekleştirilen betimsel nitelikteki araştırmanın evreni, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Trabzon il sınırlarındaki devlet okullarında görev yapan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri ile İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenlerinden oluşmaktadır.

İnsan doğası alt boyutlarından aldıkları ortama puanlar ($\bar{x}=5,93$) dikkate alındığında, katılımcıların insan doğasına ilişkin tutumlarının genelde olumlu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte katılımcıların ölçeğin insana güven, özgecilik ve karmaşıklık boyutlarını olumsuz değerlendirdikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleriyle insan doğasına ilişkin tutumları arasındaki ilişkiye bakıldığında, medeni durumlarına göre evli öğretmenlerin

insanları daha basit ve kolay anlaşılabilir olarak algıladıkları, yaş değişkenine göre 18-25 yaş grubundaki öğretmenlerin insan doğasını daha değişken olarak algıladıkları, kıdem yılına göre, tecrübeli öğrenmelerin diğer insanlara yönelik daha genellemeci bakış açısına sahip oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, insan, insan doğası, tutum ve inanç, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni, İmam Hatip Liseleri Meslek Dersleri Öğretmeni.

ABSTRACT

ATTITUDES OF RELIGIOUS CULTURE AND MORAL KNOWLEDGE TEACHERS AND RELIGIOUS VOCATIONAL HIGH SCHOOL TEACHERS TOWARDS HUMAN NATURE

Ali BİRİNCİ

Master Thesis, Department of Philosophy and Religious Studies

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Bayramali NAZIROĞLU

July - 2016

This study is composed of three chapters exclusive of introduction and conclusion sections. In the introduction, the problem, purpose and importance of the study are elaborated. The first chapter discusses meanings ascribed to the human nature in time in philosophical, psychological and Islamic perspective. In the second chapter the model, population and sample of the study are discussed, along with data collection tool and data collection processes. The fourth chapter is devoted to the interpretation of statistical findings from the data collection tool in the light of the literature teachings and based on the study queries.

The purpose of this study is to determine assumptions and attitudes of Religious Culture and Moral Knowledge teachers and Religious Vocational High School teachers towards human nature, and to analyze these attitudes with several variables. This quantitative study is carried out with scanning (survey) method. The population of this descriptive study carried out using scanning method consists of Religious Culture and Moral Knowledge teachers and Religious Vocational High School teachers working in state schools in Trabzon during 2014-2015 academic year.

Given the average scores ($\bar{x}=5.93$) in human nature sub-dimension, it is observed that the attitude of the attendants towards the human nature is in general positive. However, it is determined that the participants gave negative results for confidence to mankind (trustworthiness), altruism and complexity. In view of the relationship between the demographical features of the participants and their attitude towards human nature, it is concluded that based on the marital status

married teachers perceive humans to be simple and uncomplex creatures whereas according to age variable, the teachers at the age of 18-25 perceive human nature to be unstable, and based on the years of seniority, experienced teachers are more prone to make generalization about humans.

Keywords: Religious education, human, human nature, attitude and belief, Religious Culture and Moral Knowledge teacher, Religious Vocational High School teacher.

ÖZGEÇMİŞ

Ali BİRİNCİ, 1977 yılında Trabzon'un Akçaabat ilçesinde doğdu. İlkokulu Trabzon Gazipaşa İlkokulu, ortaokulu ve liseyi Trabzon İmam Hatip Lisesinde tamamladı. 2000 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 1999-2000 Eğitim-Öğretim yılında Gazi Üniversitesinde sınıf öğretmenliği sertifikası programına devam etti. 2000 yılında Ağrı İli Hamur İlçesi Süleyman Kümbet İlköğretim Okuluna sınıf öğretmeni olarak atandı. 2006 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi Teftiş Planlama ve Ekonomisi alanında Yüksek Lisansını tamamladı. Trabzon'da muhtelif okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni ve Müdür Yardımcısı olarak görev yaptı. 2015 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Halen Trabzon Osman Kalyoncu İmam Hatip Ortaokulunda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak görev yapmaktadır.